

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Dejan Turk

Strategija napetosti proti delavskim in družbenim gibanjem v Italiji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Dejan Turk
Mentor: doc. dr. Andrej Kurnik

Strategija napetosti proti delavskim in družbenim gibanjem v Italiji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

Strategija napetosti proti delavskim in družbenim gibanjem v Italiji

Italija ima bogato zgodovino pestrega političnega dogajanja in nasilja. Po drugi svetovni vojni je bila ena redkih držav v Evropi, ki je dopustila obstoj odkrite neofašistične stranke, institucije pa se niso povsem defašizirale, kar je bila podlaga za poznejše kritje skrajno desničarskega nasilja. Zmagovalka v politični areni je - ob izdatni pomoči Vatikana in zahodnih sil, predvsem ZDA - postala konservativna Krščanska demokracija, medtem ko je bila levica hitro potisnjena na obrobje. Kmalu so se zunaj parlamenta pojavile t.i. zgodovinske neofašistične skupine, ki so ob pomembni pomoči tajnih služb in različnih (para)državnih struktur začele z bojem proti parlamentarni in vzhajajoči zunajparlamentarni levici, delavskim in družbenim gibanjem. Masovni bombni napadi so bili lažno pripisani levici, rodila se je strategija napetosti. Italija je bila nekajkrat tik pred državnim udarom, ki bi naj sledili kaosu po bombnih napadih in bi prinesli bolj avtoritarno obliko vladavine. Govorimo lahko o fenomenu nevidne vlade, ki je povezovala del ekonomskih/političnih elit, državnih institucij, obveščevalnih služb in skrajne desnice. Druga polovica sedemdesetih let je prinesla splošno politično nasilje in dokončni zdrs v svinčena leta. Strategije napetosti pa nikakor ne moremo vezati samo na takratno obdobje. Danes se v Grčiji srečujemo s podobnim fenomenom, kjer skrajna desnica v nič kaj sramežljivem sodelovanju z nekaterimi državnimi organi obračunava z imigranti in levico. Akterji nasilnih dejanj pogosto, podobno kot v preteklosti v Italiji, za dejanja niso obsojeni.

Ključne besede: strategija napetosti, neofašizem, tajne službe, nevidna vlada

Strategy of tension towards the workers' and social movements in Italy

Italy has a rich history of a vibrant political happening and violence. However, it was one of the few countries after the Second World War that tolerated the existence of the straightforward neofascist parties and the state institutions didn't quite defascisized, which was the basis for the coverage of the extreme right violence that followed. The winner in the political arena became, by the extensive help of the Vatican and the Western forces, particularly the USA, conservative Christian Democracy, meanwhile the left was put on the sideway. Soon after the so called historical neofascist groups emerged, which by the extensive help of the secret services and different (para)state structures, they started the fight against the parliamentary and non-parliamentary left, workers and social movements. The massive bomb attacks were falsely attributed to the left, and the strategy of tension was born. Italy was on the verge of the coup d'etat a few times, that was meant to follow the chaos after the bomb attacks and would bring more authoritarian government. We could speak of the invisible government phenomena, which was connecting parts of the economical/political elites, state institutions, intelligence services and extreme right. The second half of the seventies brought a general political violence and the final slip into the Years of Lead. However we must not link the strategy of tension to this period alone. We are presently facing the similar phenomena in Greece, where the extreme right is attacking the immigrants and the left, by the not at all hidden cooperation with some state apparatuses. The actors of the violent acts are, as in the Italian past, often never convicted.

Key words: strategy of tension, neofascism, secret services, invisible government

KAZALO

1 UVOD	5
2 METODOLOGIJA.....	7
3 POVOJNA POLITIČNA POGAČA	9
4 BOJ PROTI KOMUNIZMU IN STRATEGIJA NAPETOSTI	16
4.1 Črna nevarnost.....	17
4.1.1 Ordine Nuovo	18
4.1.1.1 Ordine Nuovo na terenu	21
4.1.1.1.1 Masaker na Piazzzi Fontani	23
4.1.1.1.2 Napad v Peteanu.....	26
4.1.1.1.3 Napad na policijsko postajo v Milanu.....	28
4.1.2 Avanguardia Nazionale	30
4.1.2.1 Avanguardia Nazionale na terenu	31
4.1.3 Še o skrajni desnici.....	35
4.1.4 Še o črni nevarnosti	37
5 NEVIDNA VLADA, STRATEGIJA NAPETOSTI IN DRŽAVNI UDARI	39
6 ZNAČILNOSTI STRATEGIJE NAPETOSTI	49
7 OBOROŽENI SPONTANEISTI IN ČAS RAZPRŠENEGA TERORIZMA.....	54
7.1 Nova (oborožena) desnica.....	55
7.1.1 Costruiamo l'Azione.....	56
7.1.2 Terza Posizione	57
7.1.3 Nuclei Armati Rivoluzionari.....	59
7.1.4 Dileme okrog nove generacije neofašističnih skupin.....	62
8 FAŠISTI 3. TISOČLETJA	63
8.1 Italija in (neo)fašizem danes	63
8.1.1 CasaPound.....	64
8.1.2 CasaPound in »pluralna desnica«.....	66
8.1.3 CasaPound na terenu	68
8.2 Grčija in (neo)fašizem danes.....	71
8.2.1 Zlata zora.....	71
8.2.2 Zlata zora in »pluralna desnica«?.....	74
8.2.3 Zlata zora na terenu	77
8.2.4 Zlata zora in neoliberalizem.....	83
8.3. Zaključek za (neo)fašizem danes	85
9 ZAKLJUČNE BESEDE.....	87
10 LITERATURA.....	90

1 UVOD

V preteklem delu, diplomski nalogi, smo se lotili teme delavskih in družbenih gibanj v Italiji v šestdesetih in sedemdesetih letih. Zaradi prostorske omejenosti smo določene dele zgodbe omenili zgolj bežno – strategija napetosti je bila ena od teh. Magistrsko nalogo lahko tako razumemo kot nadgradnjo diplomskega dela.

Italija je v šestdesetih in sedemdesetih letih šla skozi obdobje izrazitega političnega nasilja. Čeprav nam v spominu ostajajo predvsem Rdeče brigade, je takratno obdobje zaznamovano tudi z nekaterimi drugimi dogodki, ki v širši javnosti niso dobili veliko pozornosti. Tako se veliko manj, glede na same posledice, govori o nasilju, ki sta ga z roko v roki ali vsaka posebej izvajali skrajna desnica in paralelne strukture v državi. Strategija napetosti se kaže na številne načine in te bomo poskušali podrobneje predstaviti. Pri tem gre za prikrito ali očitno (pogosto skupno) delovanje različnih segmentov proti progresivnim, delavskim in družbenim gibanjem ter (parlamentarni) levici. Skozi magistrsko delo bomo poskušali potrditi tezo: *Strategija napetosti je ena od ključnih metod boja proti delavskim in družbenim gibanjem*. Cilj našega magistrskega dela je celovito razdelati strategijo napetosti. Poskušali bomo odgovoriti na vprašanja, *kakšni so bili cilji in nameni strategije napetosti ter kdo so bili akterji strategije napetosti*. Pogledali bomo v zakulisje paralelnih struktur v državi oz. delovanja tajnih služb in političnih/ekonomskih elit, ki velikokrat (ne pa vedno) v spregi s skrajno desnico in v službi številnih interesov tako ali drugače napadajo progresivna gibanja znotraj družbe. Poskušali bomo temeljito pogledati v ozadje (skrajne) desnice, njeno sestavo, njen interes in cilje. Dotaknili se bomo tudi časa takoj po drugi svetovni vojni, ki je vplival na razvoj dogodkov, ki so pripeljali do poznejšega nasilnega soočenja na ulicah, kar je, kot smo že dejali, osrednja tema naše naloge. Ob tem se poraja vrsta vprašanj. Eno od teh je vprašanje instrumentalizacije. Je država v Italiji izkoristila neofašistične skupine za nekatera umazana dela ali je (bilo) pravzaprav obratno? Na to vprašanje je danes že mogoče podati odgovore. V mislih moramo imeti, kot pravi Tonči Kuzmanić (2003, 23), da v revolucionarnih šestdesetih in sedemdesetih ni šlo zgolj za spopad levičarjev in države, ampak vsaj še za spopad med levičarji in desničarji ter za spopad desnice z obstoječim redom.

Prav zdaj živimo turbulentno obdobje, ki z veliko hitrostjo spreminja naša vsakdanja življenja. Pravice, pridobljene v desetletjih bojev, se ukinjajo čez noč. Zdi se, da se kot alternative trenutnemu stanju izrisujejo številne (politične) ideje in ideologije. Nekatere so iz zgodovine že poznane, druge nastajajo na novo in se oblikujejo v vsakodnevnih bojih. Vse

večje nezaupanje v politične elite ljudi žene v samoorganiziranje na eni in v naročje skrajne desnice na drugi strani. In če poskušamo na tem mestu predvideti prihodnost, se zdi, da je nastopil čas, ko bodo akcije, ki so značilne za strategijo napetosti, ponovno v večji meri stopile na oder zgodovine. Iz odra družbeno-političnega dogajanja te akcije pravzaprav niso nikoli sestopile, le zdelo se je tako. Sestavni del naloge bo tako pogled v sedanost, ki bo poskušal pokazati, da imajo nekatere zgodbe iz preteklosti nadaljevanje vse do današnjih dni. To pomeni, da ima ta tematika veliko relevantnost tudi danes, ali z drugimi besedami, gre za vedno aktualno temo.

V zadnji tretjini našega magistrskega dela bomo posebno pozornost namenili dogodkom zadnjih let, ko so se družbeno-politični boji bistveno zaostri. Mnogokrat spregledani, a zato nič manj očitni, so prijemi strategije napetosti, če jim tudi danes lahko tako rečemo, ponovno dobili svoje mesto pod soncem. Ne v obliki in obsegu kot pred nekaj desetletji, a vendarle. Zaradi preobsežnosti tematike si bomo pogledali le dva primera. Prvi bo govoril o italijanskem neofašističnem gibanju CasaPound, drugi o grški skrajno desničarski stranki Zlata zora. Povezava zgodovinskega italijanskega obdobja šestdesetih in sedemdesetih let z današnjimi dnevi se nam zdi izjemno pomembna. Poskušali bomo pokazati na kontinuirano zgodbo, ki jo lahko opazimo pri delovanju skrajne desnice in državnih struktur, ki tudi danes pogosto nastopajo skupaj proti družbenim in delavskim gibanjem ter tudi parlamentarni levici. Grčija je skrajni primer tega.

Poglavja v magistrski nalogi si bodo sledila po kronološkem zaporedju. Najprej se bomo posvetili času takoj po drugi svetovni vojni, nato podrobneje šestdesetim in sedemdesetim letom, končali pa bomo s povsem svežimi primeri iz sedanosti. Prav v tem trenutku, ko nastaja to besedilo (september 2013), so se na terenu zvrstili dogodki, ki samo potrjujejo našo domnevo o obstoju podobnih strategij tudi danes.

2 METODOLOGIJA

Naša metodologija bo temeljila predvsem na analizi tekstov nekaterih ključnih avtorjev, ki so nam dostopni na področju tematike strategije napetosti. Prihajajoči tekst navaja spoznanja avtorjev, kot sta naprimer Franco Ferraresi in Anna Cento Bull, ki se ukvarjajo s tematiko strategije napetosti in desničarskega političnega nasilja v Italiji. Avtorica Cento Bull je za svojo knjigo opravila številne razgovore in intervjuje z akterji neofašističnih skupin iz šestdesetih in sedemdesetih let v Italiji ter tako poskrbela za edinstven vpogled v delovanje in nasilje teh skupin. Drugo skupino avtorjev, če jih želimo popredalčkati, predstavljajo ljudje, ki so bili v obravnavanih letih aktivni predvsem v levičarskih krogih in danes veliko pišejo o problematiki političnih bojov. Gre predvsem za avtorje iz tradicije (avtonomnega) marksizma. Lahko zapišemo, da bomo po eni strani zajeli uveljavljene teorije in razlage strategije napetosti, po drugi strani pa bomo na dogodke gledali iz vidika akterjev družbeno-političnih bojov.

Zadnja tretjina naloge bo, vsaj kar se virov tiče, bolj »bogata«. Temu botruje dejstvo, da bomo v tem delu naloge govorili o dogajanju danes, tukaj in zdaj. Zbrati in analizirati je bilo potrebno številne vire, ki so nam pomagali sestaviti celotno zgodbo. Ta del naloge bo temeljil predvsem na internetnih prispevkih, od (časopisnih) člankov, intervjujev, novic in blogov, do spletnih strani obravnavanih skupin. Iz Grčije smo v zadnjih letih dobili tudi nekaj knjig iz anarhističnih/libertarnih krogov, ki predstavljajo njihov pogled na krizo in dogajanje na ulicah ter prispevajo k poglobljenemu pogledu na problematiko grške družbe danes. Srečali se bomo torej s strokovnimi, novičarskimi in aktivističnimi besedili. Iz vsega zbranega in analiziranega bomo poskušali dokazati, da o strategiji napetosti lahko govorimo tudi v sedanjiku.

Za konec naj povemo, da naših virov ne jemljemo kot zaokrožena dejstva, ampak jih poskušamo kritično oceniti, analizirati in na koncu iz njih vedno potegniti lastne zaključke. Tema naše naloge je takšne narave, da končnih odgovorov iz prebranega, zapisanega ali videnega ne moremo vedno potegniti. Pogosto v virih namreč naletimo na nasprotujoče si ali kontradiktorne informacije, ki jih je zato potrebno pogosto preveriti pri tretjem ali četrtem viru. Nekaterim informacijam pa se moramo tudi preprosto odpovedati. Zavedamo se, da obstajajo različne interpretacije dogajanja, o katerem bo govora v naši nalogi, in bo prav zato naša objektivnost kdaj zagotovo pod vprašajem. Družboslovci, in znotraj tega sociologi, proučujemo družbo, ki je fluidna tvorba in resnice so nemalokrat ravno takšne. Da je »resnic«

o italijanskih šestdesetih in sedemdesetih letih veliko (enako ali še huje velja za pravkar potekajoče boje), bomo nenazadnje pokazali tudi skozi razmišljanja nekaterih akterjev dogodkov.

3 POVOJNA POLITIČNA POGAČA

Druga svetovna vojna se je v Italiji končala s porazom fašizma. Poraz pa ni pomenil izginotja fašizma. Delovanje fašistov se je namreč v povojni Italiji nadaljevalo skoraj nemoteno, lahko bi rekli kontinuirano, z rahlimi turbulencami, ki jih je prinesel propad fašističnega režima.

Povojni razvoj ekstremne desnice v Italiji lahko po mnenju Franca Ferraresija razdelimo v tri faze. Prva faza se je začela z letom 1946 in je trajala kako desetletje, ko se je fašizem znova postavil na noge in se reorganiziral. Sledila ji je druga faza, ko so se pojavile t.i. »zgodovinske skupine« in strategija napetosti. Drugo obdobje je trajalo približno do polovice sedemdesetih let. Zadnja faza, ki se je raztezala skoraj do polovice osemdesetih, pa ima značilnost »spontanega in razpršenega terorizma« (Ferraresi 1996, 15). Prvo obdobje nas bo zanimalo v tem poglavju, medtem ko bomo drugi dve obdelali kasneje.

Povojnega obdobja v Italiji ne moremo dobro razumeti, če ne pogledamo dveh izjemno pomembnih faktorjev. Prvi je rojstvo Italijanskega socialnega gibanja oz. MSI, drugi pa so same institucije v državi, ki se po porazu fašističnega režima nikakor niso defašizirale toliko, kot bi pričakovali, ali pa se sploh niso.

26. decembra 1946, samo leto in pol po koncu velike vojne, je skupina mladih fašistov pod vodstvom Giorgia Almiranteja, mladega nekdanjega uradnika Italijanske socialne republike (RSI), ustanovila MSI. V ozadju mladega vala so stale bolj znane osebnosti nekdanjega režima in stranka je gojila odkrito nostalgijo po njem (Ignazi 2006, 35–36). Vse se je zgodilo z »odobritvijo« katoliške cerkve¹ in vodstva notranjega ministrstva pod konservativno Krščansko demokracijo (DC) (Ferraresi 1996, 23). Stranka je leta 1948 nastopila na parlamentarnih volitvah in prepričala dobra dva odstotka Italijanov². V geografski reprezentaciji glasov se je pokazala velika razlika med severom in jugom, saj je skoraj 70 odstotkov glasov za MSI prispeval jug države (Ignazi 2006, 36). Od pol milijona glasov, kolikor so jih prejeli, jih je jug Italije tako prispeval skoraj 400.000 (Ferraresi 1996, 23). Geografska slika med severom in jugom je tudi bistvena za razumevanje razlik, posebej ideoloških, znotraj stranke.

Volitve leta 1948 in 1953 so nedvomno pokazale, da je bazen, od koder svoje glasove črpa nova neofašistična stranka, jug Italije. Lokalne volitve leta 1951 so MSI prinesle celo

---

¹Posebej goreča podpora je prišla s strani Jezuitov (Ferraresi 1996, 23).

²Ignazi (2006, 36) govori o 2,2 odstotka. Pravilni podatek je 2,01 odstotka (Ministero Dell'Interno).

politično večino v nekaterih južnih provincialnih prestolnicah (Gallego 1999, 5). Znotraj MSI je potekal spopad za politično linijo, ki naj jo pelje stranka in ta linija je bila odvisna prav od različnega pogleda severa in juga. Kot zapiše Ferraresi, so bili ustanovitelji MSI predvsem pripadniki »revolucionarnega« krila s severa, ki so zagovarjali vrnitev k revolucionarnim koreninam fašizma ter antikapitalistično in antiburžoazno držo. Mnogi so bili veterani Mussolinijeve republike RSI (ki je med letoma 1943–45 obstajala na severu države) in zato strastni zagovorniki republike, saj je krona po njihovem mnenju izdala fašizem. Večinoma so bili tudi antiklerikalci, saj so cerkvi očitali podobno kot monarhistom. Na jugu, od koder je prišla večina glasov za MSI, je prevladovalo t.i. južno krilo. Jug države v obdobju od 1943 do 1945 ni izkusil državljanske vojne, levica je bila tam precej šibka, v Rimu pa je fašistična retorika ujela v svojo mrežo predvsem t.i. malo buržoazijo. »Južnjaška« politika MSI je bila tako manj ideološko stroga, prepletena s konservativno držo, klerikalizmom in politiko reda (Ferraresi 1996, 23–24). Renzo De Felice (v Ignazi 2006, 36) je zgoraj navedeno razliko opisal kot nasprotje med »fašističnim gibanjem«, ki naj bi bilo revolucionarno, utopično in antikapitalistično, in »fašističnim režimom«, ki je bil avtoritaren, korporativen, klerikalen in tradicionalističen. Sever naj bi v konkretnih okoliščinah predstavljal prvo in jug drugo obliko fašizma. Na tem mestu se ne moremo izogniti debati okrog (domnevne) antikapitalističnosti samega fašizma. Kot je nedavno v intervjuju povedal Lev Centrih (v Božič 2013, 23. februar), se je zgodovinski fašizem kazal kot alternativa kapitalizmu, a to ni bil, saj ni spremenil lastniških razmerij in privilegijev vladajočega razreda.

Ne smemo pa spregledati še tretje frakcije v stranki, ki bo še posebej zanimiva za naše pisanje, saj je zaslužna za nastanek radikalnih skupin, ki so odšle iz MSI. Ferraresi (1996, 24) jo opiše kot spiritualistično-tradicionalistično smer³, ki je sledila naukom Juliusa Evolaja⁴ in katere zagovorniki so prihajali predvsem iz mladinskih in intelektualnih delov stranke.

Frakcije MSI, ki smo jih podrobneje pogledali, so imele seveda drugačno videnje, kako naj se stranka obnaša v političnem prostoru. Teža glasov je tukaj naredila svoje. Kot zapiše Ignazi, je bil Almirante leta 1950 prisiljen odstopiti, na njegovo mesto pa je prišel Alfredo De Marsanich, član nekdanjega fašističnega režima in sedaj pripadnik zmernega krila z juga. Stranka je nemudoma iz politične opozicije, antisistemske države, postala partner konservativnim strankam, še posebej vladajoči stranki DC. Stranka MSI se je nenadoma dojemala kot nacionalna sila v obrambi krščanstva in zahodnega sveta v boju proti komunizmu, ponovno je obudila sodelovanje z monarhisti in pozvala k podpori zveze Nato

---

³Vidnejši predstavnik te smeri je bil Pino Rauti (Gallego 1999, 5).

⁴Za več o Evolaju glej stran 19.

(Ignazi 2006, 37). Leta 1954 je De Marsanicha nasledil Arturo Michelini, znana osebnost zmernega krila z zvezami v Vatikanu in rimskih finančnih krogih (Ferraresi 1996, 24). MSI je skupaj z monarhisti in liberalci v letih 1957 in 1959 podprl dve manjšinski vladi DC, leta 1960 pa so to storili kar samostojno in tako sploh omogočili novo vlado DC. Prvič v povojnem obdobju je vlada tako obstala samo zaradi podpore neofašistov (Ignazi 2006, 38).

Verjetno lahko kar na tem mestu zapišemo, da komunistom in socialistom, tukaj mislimo predvsem na Italijansko komunistično partijo (PCI) in Italijansko socialistično stranko (PSI), v Italiji ni bilo dovoljeno zmagati, vsaj dobršen del 20. stoletja ne. Daniele Ganser (2006, 113) ima najbrž kar prav, ko omeni, da bi Italija doživela podobno državljansko vojno, kot jo je Grčija, če na volitvah leta 1948 ne bi zmagali Krščanski demokrati. V geostrateški delitvi je Italija pač padla pod vpliv ZDA in Zahoda. Powers (v Ganser 2006, 113) pravi, da je vodja ameriškega oddelka za politično načrtovanje predlagal vojaško posredovanje v primeru zmage komunistov. Na posredovanje so bile pripravljene tudi polvojaške enote DC, ki jim je takrat pripadal tudi bodoči minister, premier in predsednik Italije Francesco Cossiga. Ta je priznal, da je bilo orožje militantov DC pravzaprav predvolilna ameriška pomoč za njegovo stranko (Ganser 2006, 113). Zgodbo je potrdil tudi vidni krščanski demokrat Paolo Emilio Taviani (v Cento Bull 2012, 2), ki je priznal, da so se katoliki razorožili šele po volitvah leta 1948. Orožje so bili pripravljene, če bi bilo potrebno, tudi uporabiti, dodaja. Če sta PCI in PSI sodelovali v prvih povojnih vladah, sta bili po letu '48 odrinjeni na rob. Antikomunizem je z »odpiranjem« hladne vojne in z zmago DC postal prvo pravilo. Prav to je neofašistom omogočalo, da so ponovno postali pomemben igralec v političnem prostoru (Ferraresi 1996, 22). »Ameriški antikomunizem je usodno vplival na zgodovino italijanske prve republike (1945–1993)«, je zapisal Daniele Ganser (2006, 109). »Strupeni protikomunizem, ki je bil že sam po sebi glavna sestavina fašistične ideologije, pa je postal nadvse zaželen« (Geoffrey v Ganser 2006, 111). Strah pred rdečo nevarnostjo je bil tako velik, da se je nemudoma pozabilo na grozote pravkar propadlega fašističnega režima in se je ostanke, ki jih ni bilo malo, s pridom uporabilo v boju proti komunizmu. To pa je pomenilo predvsem v boju zoper domačo levico in manj proti zunanjemu sovražniku ali morebitni agresiji z Vzhoda.

Krščansko demokracijo lahko nedvomno razumemo kot odgovor na veliki strah pred komunizmom. Ta je pri svojem nastanku vključevala širok spekter katoliške politike, od desnice do krščanske levice. Povojna ekonomska situacija, predvsem pa odvisnost od ZDA in njena podpora, so stranko pripeljale ideološko povsem v naročje *laissez-faire* politike. Tako ZDA kot Vatikan sta bila zaskrbljena zaradi priljubljenosti italijanskih komunistov. Vatikan

se je v štiridesetih letih nenehno spogledoval s frankističnim sistemom v Španiji, avtoritarno državo z močnim katoliškim duhom. Čeprav je vrh Vatikana včasih z dvomi gledal na nekatere poteze DC, sta prav Vatikan in z njim povezana Azione Catolica oz. Katoliška akcija⁵ odigrala eno ključnih vlog na terenu ob zmagi na volitvah leta 1948. Če je stranka DC pod vodstvom De Gasperija leta 1946 ostala nevtralna pri rušenju monarhije in vzpostavitvi republike, je leta '47 predlagala skupaj z monarhisti in desničarji iz stranke Uomo Qualunque⁶ Vatikanu izrazito naklonjeno točko v novo republikansko ustavo, ki je govorila o suverenosti cerkve na osnovi Lateranskega pakta. Čeprav je predsednik PCI Togliatti nepričakovano na koncu popustil in podprl ta sporazum, sta Vatikan in katoliška propaganda dojemali volitve kot boj med dobrim in zlim, med katolištvom in brezbožnim komunizmom. Vatikan se je povsem angažiral za volitve leta '48, stranka DC pa je v luči hladne vojne in povojne delitve med vzhodom in zahodom, kjer je Italija spadala pod vpliv Zahoda, ter ob izdatni finančni pomoči ZDA in Vatikana slavila z 48 odstotki glasov (Pollard 2008, 108–117). William Blume zapiše, da je bila stranka DC »prepletena s kolaboranti, monarhisti in čistimi, nepotvorjenimi fašisti« (Blume v Ganser 2006, 111). De Gasperi je poskrbel, da je pomembne položaje zasedlo veliko ljudi, ki so bili močno omadeževani s starim fašističnim režimom (Dunnage v Ganser 2006, 111). Leta 1960 je tako od 64 najvišjih prefektov v državi bilo kar 62 takih, ki so službovali že v času fašizma. Enako je veljalo za 241 namestnikov prefekta, 135 regionalnih vodij državne policije in 139 njihovih namestnikov. In kar je še bolj šokantno, za samo pet od teh ljudi bi lahko dejali, da so kakorkoli doprinesli v boju zoper fašizem v času Resistenze⁷ (Pavone v Ferraresi 1996, 18). Iz tega izhaja, da je lep del »starega režima« ostal na položajih. Enako je veljalo za zakonodajo. Oboje je ključno za razumevanje kritja neofašističnega in paradržavnega delovanja in zločinov, ki jih bomo pogledali v nadaljevanju. Italijanska desnica je bila po drugi svetovni vojni zelo živa, in ne obratno kot bi mnogi domnevali. Italija je dovolila delovanje trdih fašistov v svoji lastni stranki, kar je bila v Evropi izjema in ne pravilo, medtem ko je Krščanska demokracija, z veliko pomočjo svojih sponzorjev iz Vatikana in ZDA, postala vodilna politična sila, ki je zraven »katoliškega bazena« združevala tudi radikalne elemente, povezane z Vatikanom in bivšim režimom ter del monarhistov⁸.

---

⁵John Pollard (2008, 116) spomni tudi na to, da je Azione Catolica fašistično ero preživela praktično nedotaknjena, medtem ko so bile organizacije delavskega razreda povsem razbite in so se morale na novo vzpostaviti.

⁶Desničarska stranka Fronte dell'Uomo Qualunque.

⁷Italijansko odporniško gibanje proti fašizmu.

⁸Monarhisti so delovali tudi samostojno. Najbolj znana je bila desničarska konservativna stranka Partito Monarhico Nazionale oz. PMN.

Kot smo videli, je italijanska levica tistega časa, ki so jo predstavljali predvsem komunisti in socialisti, zaradi povojne delitve ostala nekako osamljena. A zdi se, da je strah pred komunizmom in revolucijo bil v Italiji bolj ali manj, predvsem zaradi odločitev vodstev strank, le grožnja na papirju. Brez razumevanja tega ne moremo razumeti nastanka nečesa, kar bo kasneje znano kot zunajparlamentarna ali radikalna levica.

Palmiro Togliatti (v Agosti 2008, 162) je že leta '44 opomnil komuniste na severu, da upor, ki ga stranka želi, ni transformacija družbe v socializem ali komunizem, ampak gre predvsem za narodnoosvobodilni boj in odpravo fašizma. Vsekakor močne besede z vrha PCI, ki so nakazovale smer razmišljanja vodstva stranke. Kot pravi Aldo Agosti (2008, 162), to lepo sovпада s tem, kar se je zgodilo na jaltski konferenci⁹, ko je Italija prišla pod zahodno interesno območje.

Razpoke znotraj komunistične stranke so bile vidne takoj po koncu vojne, ko je del partizanov oz. Resistenze želel nadaljevati boj, da bi tako naredil korak naprej od osvoboditve do revolucije. Ustanovila se je oborožena skupina Volante Rossa. Vodstvo stranke je temu nasprotovalo, se odločilo za pakt z industrijo¹⁰ in tako spoštovalo povojno delitev med ZDA in Sovjetsko zvezo (Balestrini in Moroni 2002, 17). Del Resistenze in aktivistov se s tem ni sprijaznil in od tukaj dalje se začnejo poti ločevati, čeprav se veze nikoli niso povsem pretrgale. Stranka PCI je imela takoj po vojni tudi resno konkurenco v socialistični stranki, katere disidenti so v šestdesetih odigrali veliko vlogo pri nastanku nove levice.

Sredi petdesetih let sta se zgodila dva izjemno pomembna dogodka, ki sta odločilno vplivala na razvoj politične smeri na parlamentarni levici in nastanka novih skupin na »levem robu«. Govorimo o vdoru sovjetskih tankov na Madžarsko in 20. kongresu Komunistične partije Sovjetske zveze¹¹.

Hruščov je na kongresu izrekel dve izjemno pomembni stvari, in sicer: »Socializem je prestopil meje ene same dežele in je postal svetovni 'projekt' kot alternativa kapitalizmu, s katerim je mogoč 'miroljuben obstoj'. Samo tako se je mogoče izogniti novim svetovnim morijam«, in: »Vsak revolucionarni proces ima svoje posebnosti, svojo lastno 'nacionalno pot', ki v kapitalističnih deželah pomeni parlamentarno pot k socializmu« (Hruščov v Kraigher 1998, 133). Ta dva poudarka sta seveda veliko pomembnejša, kot je videti na prvi pogled. Kraigherjeva poudari (1998, 133), da prva točka pomeni začetek evrokomunizma, ki

---

⁹Srečanje Roosevelta, Churchilla in Stalina leta 1945.

¹⁰Industrija je bila veliki zmagovalec povojnega obdobja in je veliko pridobila iz Marshallovega plana. Slednji je imel cilj predvsem konsolidirati vlade, ki jih je oblikovala Krščanska demokracija, in je hkrati omogočal vpliv na ekonomsko smer in razvoj Italije (Balestrini in Moroni 2002, 18).

¹¹Leta 1956 v Moskvi.

začne v Italiji v sedemdesetih letih igrati ključno vlogo. Druga točka pa je, če smo ostri, kot naročena za številne komunistične partije, ki z revolucijo niso resno mislile že nekaj časa. Italijanska komunistična stranka je bila globoko znotraj tega pogleda. To se pokaže takoj po kongresu v Moskvi, ko Italijani izpeljejo svoj kongres.

Italijanski komunisti na osmem kongresu navdušeno sprejmejo poudarke Nikite Hruščova. Prišlo je do globoke krize identitete same stranke. Ovržen je bil mit o Stalinu, ki ga je Hruščov kritiziral na kongresu, misel na revolucijo in osvojitve oblasti skozi njo pa postavljena na odpad zgodovine. Začelo se je govoriti o italijanski poti v komunizem (Kraigher 1998, 133). Togliatti je razglasil: »Pot v socializem bo morala postati demokratični proces. Delavski razred bo lahko pridobival na veljavi in moči samo po miroljubni poti, premiki bodo postali organski, zgodili pa se bodo lahko samo na način zveze, povezovanja in sodelovanja« (Togliatti v Kraigher 1998, 134). S tem je seveda konec razmišljanja o kakršnemkoli resnem boju zunaj okvira parlamentarne »poti v socializem«. Ta ideja je zorela v glavah številnih komunističnih veljakov veliko prej, preden je Hruščov na glas povedal to, kar so mnogi že dlje časa mislili. Bil je čas, ko so padale maske¹². To seveda ni pomenilo konca strašenja s komunizmom in domačimi sovražniki s strani ekonomskih elit, politične desnice in »zahodne propagande«.

Vdor sovjetskih tankov na Madžarsko istega leta je bil drugi dogodek, ki je močno zaznamoval dogajanje na levici. Posebej v njenih intelektualnih krogih. Madžarski komunistični delavec se je uprl stranki in socialistični državi. Stranka PCI je nenehno ponavljala zgodbo o ameriški zaroti, vodeni iz sosednje Avstrije, na stotine intelektualcev je zapustilo stranko. Socialisti so prekinili verno zavezništvo s PCI, znotraj slednje pa se je začela dolga refleksija o vlogi stranke, o njenem odnosu do delavskega razreda in odnosu med vodstvom stranke in samo bazo. Cel kup »dezerterjev« iz PCI, levičarski disidenti in odpadniki iz PSI so bili tisti, ki so v šestdesetih letih predstavljali hrbtenico novega vala. Ta je s seboj prinesel kulturo kritičnega marksizma, ki se je postavila na stran baze in je transformacijo kapitala interpretirala s stališča izkušenj delavskega razreda (Balestrini in Moroni 2002, 27–28). To je bil čas, ko so na sceno stopili revije in časopisi, okrog katerih se je zbirala disidentska levičarska intelektualna srenja. Največjo vlogo med njimi so zagotovo igrali Rdeči zvezki oz. Quaderni Rossi, na čelu katerih je stal Renato Panzieri, odpadnik iz PSI.

---

¹²Naša izjemna kritičnost do stalinizma nas seveda ne odvrča do enako močne kritične drže do hipokrizije vodilnih teoretikov številnih komunističnih partij v Evropi, ki so s svojo konformistično držo odigrali eno od glavnih vlog v zaviranju revolucionarnega potenciala v družbi.

Razočaranje na parlamentarni levici je na začetku šestdesetih na plano pljusnil novi val, ki je izrazito vplival na nastanek nove levice in na nastanek enega najvidnejših tokov znotraj njega, operaizem. Razočaranje se je pojavilo zaradi zgoraj opisanih dogodkov, predvsem pa zaradi zbirokratiziranega vodstva levičarskih strank in pomanjkanja pravega revolucionarnega potenciala v njih. Po mnenju Panzierija (v Kraigher 1998, 137) je namreč parlamentarna levica pozabila na revolucionarni del zgodbe in s tem izdala delavski razred. Dodaja, da je nastopil čas redefinicije boja proti kapitalizmu, ki ga mora izvesti delavski razred sam. Levičarske stranke so »postale še najbolj podobne birokratičnim aparatom in se močno oddaljile od delavskih množic« (Panzieri v Kraigher 1998, 137). Po vseh pretresih je za koalicijo med PCI in PSI nastopilo temačno obdobje in socialisti so se začeli približevati sredini in DC ter se na koncu povsem odpovedali kakršnikoli revoluciji in postali reformistična stranka (Kraigher 1998, 134). Zunaj strank je začelo na veliko brbotati, kar je povzročilo preplah ne samo na levici (kjer so z grozo gledali na elemente, ki jih ne morejo kontrolirati – značilnost, ki je zelo prisotna še danes), ampak predvsem na desnici, ki je, ne glede na konformistično držo PCI in PSI, na celotno levico gledala z veliko sumničenja in je v njej videla nevarnost, ki vodi v eno od oblik socialistične oz. komunistične družbe. Nevarnost, ki jo je treba zaustaviti za vsako ceno in s pomočjo ter kombinacijo zavezništov, katerih akterji so še pred dobrim desetletjem ali dvema zagotavljali, da so smrtni sovražniki.

4 BOJ PROTI KOMUNIZMU IN STRATEGIJA NAPETOSTI

Italijanska skrajna desnica je v letih, ko je bil govor predvsem o levičarskem terorizmu, igrala precej večjo vlogo, kot ji priznavajo zgodovinske knjige. Medtem ko vsi vemo za Rdeče brigade, so le redki slišali za Ordine Nuovo ali Avanguardia Nazionale, dve najbolj znani desničarski teroristični skupini »druge faze neofašizma«, če si sposodimo besede Franca Ferraresija. Strategija napetosti je povezala dve dimenziji, skrajno desnico in del državnega aparata, ki sta se prepletala do te mere, da je včasih zelo težko ločiti enega od drugega. Morda je to v nekaterih primerih celo nesmiselno. Sodnik Guido Salvini¹³ je za masaker na Piazza Fontani, o katerem več v nadaljevanju, dejal, da se je država, namesto da bi se lotila primera, z velikim delom svojega aparata pravzaprav stopila z napadalci, jih zaščitila pred pregonom in ko je bilo potrebno, pričam in storilcem pomagala na begu pred lastnimi organi pregona. Piazza Fontana je tako upravičeno postala državni masaker (Salvini v Cento Bull 2012, 64). Italija se je počasi zbujala v krvavo realnost. Danes je jasno, da je del tajnih služb in del politične elite sodeloval s skrajno desnico in neofašističnimi skupinami v boju proti delu lastnega prebivalstva. »Komunistična nevarnost« se zdi večna, tudi v Sloveniji. Ob protestih na ulicah slovenskih mest konec prejšnjega in na začetku letošnjega leta je oblast in del do oblasti izrazito naklonjenih medijev, protestniški množici očitil prav to, da so levičarski skrajneži, komunisti, jugoslovanarji, zombiji, nasilni anarhisti, predsednika takratne vlade Janeza Janšo pa smo lahko slišali celo izjaviti, da imamo opravka z »levim fašizmom«, čeprav je slednje skovanka, ki nima nikakršnega resnega in realnega pomena. Za vsem dogajanjem na ulicah naj bi stala »tranzicijska levica«, kakor označujejo svoje strankarske tekmece. In vse to naj bi bila nevarnost, ki jo je treba zaustaviti za vsako ceno. Tudi z, milo rečeno, zelo spornimi metodami, ki mejijo na zgodbe, o katerih govorimo v nalogi. Turški predsednik vlade Recep Tayyip Erdogan¹⁴ prav v tem trenutku govori, da s protestirajočim ljudstvom manipulirajo teroristi, medtem ko na ulicah policija krvavo obračunava s protestniki. Na turškem primeru lahko opazujemo, kako deluje avtoritarna oblika kapitalizma. Sicer pa se lahko ozremo čez našo vzhodno mejo na Madžarsko, kjer po ulicah paradirajo paradržavne garde, ali pa v počitniško (obubožano) Grčijo, kjer vlogo policije dobesedno

---

¹³Salvini se ukvarja z raziskovanjem bombnih masakrov, poskusov državnih udarov in strategije napetosti.

¹⁴S svojo Stranko za pravičnost in razvoj (AKP) že od leta 2002 vlada Turčiji z mešanico islamistično konservativne in neoliberalne politike.

prevzemajo desničarski skrajneži. Sodelovanje med grško skrajno desnico in policijo je v nekaterih primerih kar preveč očitno, o čemer bomo govorili v zadnjem delu naloge.

4.1 Črna nevarnost¹⁵

Novačenje kadra iz fašističnega režima se je začelo praktično takoj po koncu druge svetovne vojne. Med bolj znanimi fašisti, ki so jih rekrutirali Američani, je bil princ Valerio Borghese, imenovan tudi »črni princ« (Ganser 2006, 111). Borghese, rimski aristokrat, je bil med vojno znan podmorniški poveljnik, za časa Mussolinijeve republike RSI na severu pa poveljnik znamenite enote X MAS, ki je bila specializirana za boj proti partizanom in znana po svojih krutih pristopih (Pansa v Ferraresi 1996, 20). Resistenza je princa obsodila na smrt, a ga je rešil in v Rim pripeljal James Angleton (Christie 1984, 6), pripadnik ameriške obveščevalne službe OSS¹⁶ in kasnejši slavni agent Cie (Ganser 2006, 112). Princ je bil tako rešen in pripravljen za boj proti brezbožnemu komunizmu. Nekdanji sovražniki so brez težav postali zavezniki.

Po zmagi desnice leta 1948 so se sentimente proti levici le še povečali. Ameriški dokumenti iz tega leta razkrivajo, da je bila ustanovljena nova policijska enota, ki je imela en sam cilj, boj proti komunizmu, in je svoj kader v veliki meri rekrutirala iz nekdanjih pripadnikov organizacije OVRA¹⁷, Mussolinijeve tajne policije. Med leti '48 in '53 je antianarhistična in antikomunistična histerija zahtevala 62 življenj, več tisoč ranjenih in več deset tisoč aretiranih¹⁸. Veliko je bilo aretiranih zaradi dejanj iz časov upora proti fašizmu. Stranka MSI je z ameriško pomočjo začela program ekspanzije gibanja in ustanovila številne podorganizacije, ki bodo postale polje rekrutiranja za militantne in teroristične organizacije na skrajni desnici (Christie 1984, 10–12). Avtorji, kot je naprimer Joško Palavršič, pravijo, da je

---

¹⁵Črna barvo v političnem svetu povezujemo z različnimi političnimi gibanji in ideologijami. Najpogosteje pa jo povezujemo z anarhizmom, tako zgodovinsko kot tudi danes. V zadnjem desetletju je izstopajoč predvsem primer črnega bloka. Nekateri pa črni blok napačno povezujejo samo z anarhizmom – gre za taktiko militantnega nastopa na demonstracijah, ki ga prakticira širok spekter levičarskih aktivistov, in ne samo anarhisti. V zadnjih letih lahko vidimo tudi sramežljive in pogosto ponesrečene imitacije v krogih skrajne desnice. Črna je tudi barva fašistov različnih šol, predvsem v Italiji, od zgodovinskega fašizma do današnjih dni. V germanskem svetu se črna barva povezuje s krčansko demokracijo, in to v povsem vsakdanjih političnih debatah. Nema lokrat bomo tako slišali govoriti o npr. črno-modri koaliciji (nekdanja avstrijska koalicija med ÖVP in FPÖ) ali črno-rumeni koaliciji (v Nemčiji koalicija med CDU/CSU in liberalci iz FDP). Črna je bila tudi barva Črnih Panterjev, ki so v imenu borbe za osvoboditev temnopoltih dvignili orožje v ZDA. Podobnih primerov je seveda še veliko. V našem kontekstu termin »črna nevarnost« uporabljamo kot sinonim za (neo)fašistično nevarnost.

¹⁶Office of Strategic Services. Predhodnica Cie.

¹⁷Organizzazione per la Vigilanza e la Repressione dell'Antifascismo.

¹⁸Stuart Christie (1984, 11) navaja, da je bilo med 62 mrtvimi 48 članov PCI, med več kot 92.000 aretiranimi pa skoraj 74.000 članov PCI.

bila vloga MSI pravzaprav ta, da s svojo ulično politiko vrši pritisk in ustrahuje politične nasprotnike na levisi, hkrati pa predstavlja neke vrste legalni bazen za desničarski terorizem, povezan z obveščevalnimi in varnostnimi službami (Palavršić 1988a, 14).

S tem, ko so bili komunisti in socialisti leta 1948 uspešno odstavljene od korita, je bil Italiji dovoljen vstop v Nato. Tik preden je Italija vstopila v zavezništvo, je bila pod ameriškim nadzorom ustanovljena prva vojaška tajna služba SIFAR¹⁹ (kasneje SID²⁰) in ta je skupaj s svojimi botri igrala najpomembnejšo vlogo v t.i. operaciji Gladio, delovanju skrivnih polvojaških enot za boj proti komunizmu, ki so svoje člane v veliki meri rekrutirale prav na skrajni desnici (Ganser 2006, 109–119). Gladio je bil javna skrivnost vse do konca hladne vojne, ko so na površje začeli prihajati prvi jasni dokazi, da je Gladio dejansko obstajal. Kmalu za tem so sledila prva priznanja vidnih politikov.

4.1.1 Ordine Nuovo

Nastanek Ordine Nuovo moramo razumeti v kontekstu boja med radikalnim in reformističnim krilom MSI. Reformisti so, kot smo že zapisali, v drugi polovici petdesetih pod vodstvom Mischelinija podprli vlade DC. Ferraresi zapiše, da so v tem obdobju mnogi radikalci z Almirantejem na čelu grozili z odhodom iz stranke, a večina tega koraka nikoli ni naredila. Ultraradikalno krilo je leta '56 vseeno storilo prav to in ustanovilo Centro Studi Ordine Nuovo ter kasneje Avanguardia Nazionale. Pri tem je treba povedati, da sta tako Ordine Nuovo kot Avanguardia Nazionale med svojim delovanjem ostali v tesnih stikih z MSI. Obe sta imeli na zunajparlamentarni neofašistični desnici daljše obdobje hegemonsko vlogo in jih štejemo med t.i. zgodovinske skupine italijanskega neofašizma (Ferraresi 1996, 52).

Med ustanovitelji Ordine Nuovo so bili Pino Rauti, Clemente Graziani, Paulo Adriani in Rutilio Sermonti. Organizacijo so zgradili na osnovi izkušenj delovanja povojnih neofašističnih militantnih organizacij FAR²¹ in Legione Nera (Christie 1984, 12–13). Ordine Nuovo lahko in moramo razumeti skozi dve obdobji delovanja. Prvo je med letoma 1956 in 69, drugo pa je obdobje od 1969 do 73. Leta 1969 je namreč del Ordine Nuovo pod vodstvom Pina Rautija, v luči delavskih in študentskih nemirov, ponovno vstopil v MSI, medtem ko je del radikalcev nadaljeval zunajparlamentarno pot pod novim imenom Movimento Politico

---

¹⁹Servizio informazioni forze armate.

²⁰Servizio informazioni difesa.

²¹Fasci di Azione Rivoluzionaria.

Ordine Nuovo oz. MPON. Po smrti Mischelinija je MSI prevzel Almirante in mnogi, na čelu z Rautijem, so bili z odprtimi rokami sprejeti nazaj v stranko, medtem ko so drugi to videli kot oportunistično potezo in nadaljevali pot zunaj stranke v obliki MPON (Ferraresi 1996, 53). V prvi fazi v šestdesetih letih je Ordine Nuovo štela deset tisoč članov, s sedežem v Rimu in odseki v več kot 25 mestih po vsej državi. Glavna oporišča Ordine Nuovo so bila na Siciliji, v Laziu in Benečiji (Piseta v Ferraresi 1996, 53). V drugi fazi je MPON štel po podatkih državnih organov približno 600 *hard-core* članov. Pisarne so obstajale v vsaj 11 mestih po Italiji, medtem ko se je vsaj dvajset drugih lokalnih skupin MPON sestajalo v privatnih stanovanjih, kar poraja močan dvom o zgornjih številkah. Zanimiv je tudi podatek o družbenem izvoru aktivistov – člani MPON so prihajali skoraj izključno iz študentskih vrst in buržoazije (Questura v Ferraresi 1996, 54). Kot zapiše Ferraresi, je večina aktivistov prihajala iz srednjega in višjega sloja, a se Ordine Nuovo ni nikoli imela za branitelja teh razredov, ampak je njihov poudarek temeljil predvsem na predstavi, da svoj elitizem gradijo na spiritualistični, in ne razredni pripadnosti. Vsekakor niso imeli namena nagovarjati širšega občinstva, ampak so se fokusirali na ozek krog ljudi, ki so jih hoteli utrditi v političnih stališčih (Ferraresi 1996, 56–57). Ordine Nuovo je v prvi in drugi fazi obstoja delovala predvsem na dveh ravneh. Prvič, vsi člani so šli skozi ideološki trening, s pomočjo katerega so skušali vzpostaviti neke vrste elitni red za obrambo tradicije oz. tradicionalnih vrednot. Drugič, na ulicah so nastopali militantno, povezali so se s sorodnimi organizacijami po Italiji in zunaj njenih meja ter z delom državnega aparata in bili udeleženi pri poskusih državnih udarov (Ferraresi 1996, 54). S tem pa preidemo v srce tega, kar imenujemo strategija napetosti.

Julius Evola je ime, ki ga moramo na tem mestu podrobneje omeniti in ga lahko povežemo z Ordine Nuovo in večino neofašističnih skupin, ki jih obravnavamo v tem delu. Filozof, radikalni tradicionalist in antimodernist so oznake, ki bi ga morda najbolje opisale. Visoko cenjen med številnimi, a še zdaleč ne med vsemi²² neofašisti in drugimi skrajnimi ter manj skrajnimi desničarji vse do danes. Morda najbolj znano delo Evolaja je *Rivolta contro il mondo moderno* (prev. Upor proti modernemu svetu), ki je močno vplivalo na Ordine Nuovo. Kot zapiše Cento Bull, je to delo iz leta 1934 s svojimi spiritualističnimi, elitističnimi, hierarhičnimi, rasističnimi, antimodernističnimi in drugimi idejami naredilo močan vtis na Rautijevo skupino. V njem je Evola podal kritiko modernega sveta, ki po njegovem mnenju predstavlja duhovni propad človeka in predlaga vrnitev k tradiciji, ki jo najbolje predstavljajo

---

²²Tako med zgodovinskimi fašizmi/nacizmi kot danes.

predmoderne in nezahodne družbe. Sam je reakcionarno držo videl kot zelo pozitivno. Drugo delo, ki je izjemno vplivno v desničarskih krogih, je *Gli uomini e le rovine* (prev. Možje med ruševinami) iz leta 1953 in ga lahko razumemo kot neke vrste hvalospev in poziv k posnemanju herojskih borcev SS, Železne garde in podobnih. Tretje delo iz leta 1961 z naslovom *Cavalcare la tigre* (prev. Jahati tigra), je njegovo filozofijo dokončno pripeljalo tudi v druge neofašistične skupine v Italiji v tistem obdobju. Omembe vredno je opomniti še, da je Evola osebno redno pisal za časopis Ordine Nuovo, magazin skupine oz. gibanja Ordine Nuovo²³ (Cento Bull 2012, 11–12).

Ideološko je skupina Ordine Nuovo nekoliko odstopala od tipične desničarske politične drže. Njihova identifikacija namreč ni temeljila toliko in predvsem na pozitivnih referencah, kot so nacija ipd., in na sovražnikih, kot je npr. nebelsko prebivalstvo itd., ampak predvsem na redu, superiornosti oz. eliti in skupini herojev oz. borcev, ki branijo tradicionalistične vrednote v družbi. Pomen rase je bil izpostavljen predvsem s povečevanjem arijske rase in kaste bojevnikov iz preteklosti ter sedanjosti. Njihov »proti« je bil uperjen zoper moderni svet, v katerem izginjajo tradicionalne vrednote. Zavrnilo so ekonomske institucije zahodnega sveta, kapitalizem na eni in komunizem na drugi strani ter njuni nacionalni obliki, ZDA in Sovjetsko zvezo. Napadli so politično sfero od parlamentarizma, socializma, demokracije do sindikatov. Vse »proti« so zmetali v en koš, ne da bi globoko analizirali posamezne segmente svoje zavrnitve (Ferraresi 1996, 54–56). V ideološki drži je bilo glede na dejansko stanje na terenu veliko nekonsistentnosti. Franco Ferraresi (1996, 57) namreč več kot upravičeno opomni na dvoličnost Ordine Nuovo, ko na eni strani zavračajo nacijo kot svojo politično vrednoto, a se hkrati označijo za nacionalrevolucionarno gibanje, ali v primeru, ko fanatično zavračajo ZDA kot veliko zlo osovražnega modernega sveta, a se hkrati v svojem boju povežejo z najbolj proameriškim delom oboroženih sil. Znotraj italijanskih skrajno desničarskih krogov v tistem času so se nenehno pojavljala trenja okrog podobnih vprašanj. Cento Bull denimo opozori na odnos neofašistov do zahodnega zavezništva oz. Nata. Pravi, da je bilo na površju mogoče zaslediti dve strategiji. Na čelu prve je bila neofašistična stranka MSI, ki je tako ali drugače prikimala zavezništvu. Druga struja so bile številne radikalne neofašistične skupine, ki so v duhu evolijanske filozofije zavračale tako zahodno zavezništvo kot Sovjetsko zvezo in njuni ideologiji. Pa vendar, danes že lahko rečemo, da so številne radikalne neofašistične skupine, tega seveda niso vedeli vsi njihovi aktivisti, kljub vsemu napisanemu kolaborirale z zahodnim

---

²³Srečamo lahko podoben fenomen kot pri skupinah nove leve. Tudi pri Ordine Nuovo so svojo ideološko podobo gradili skozi časopise. In najbolj znani je nosil kar ime same skupine.

taborom, predvsem s tajnimi službami (Cento Bull 2012, 12). Iz avtoričinega pisanja je morda zaznati, da bi lahko bile te skupine bolj kot enakovredni igralci pravzaprav v vlogi izkoriščanih/instrumentaliziranih za umazane namene in strategijo napetosti s strani obveščevalnih in varnostnih služb. Sami tega ne bi opisali tako in bi na tem mestu opozorili na zavestno izkoriščanje konkretne situacije in svojega položaja za doseganje političnih ciljev. Kdo je koga izkoriščal v zavezništvu neofašističnih skupin, tajnih služb, ekonomskih elit in državnih institucij, je eno od pomembnejših vprašanj celotne italijanske zgodbe. Nekako ne moremo mimo občutka, da je šlo za mešanico trojega. Prvič, delno za instrumentalizacijo neofašističnih skupin s strani delov oblastniških struktur. Drugič, za pristno sodelovanje ideološko nenazadnje sorodnih igralcev. Ali vsaj sorodnih v tem pogledu, da so imeli istega nasprotnika – levico. Ti igralci so bili neofašisti, predvsem vodilni pripadniki skupin, deli tajnih služb in drugih represivnih državnih organov in del politične/ekonomske elite. Tretjič, zgodovinske neofašistične skupine, predvsem njihovi voditelji, so videli v tem priložnost za doseganje svojih političnih ciljev. Izkoristili oz. poskušali so izkoristiti prostor, ki so jim ga različni akterji ponudili v boju zoper levico.

4.1.1.1 Ordine Nuovo na terenu

Ordine Nuovo je bila od samega začetka vpletena v številne teroristične napade. Ime organizacije lahko zasledimo ob številnih znanih epizodah strategije napetosti, od napada na Piazza Fontani pa do napada na sedež policije v Milanu leta 1973. Anna Cento Bull v svoji knjigi podrobno razdela celice Ordine Nuovo na območju Triveneta. To je še posebej zanimivo zato, ker so bile začetne akcije tamkajšnjih celic uperjene proti tam živečim Slovincem in Jugoslaviji. Avtorica (Cento Bull 2012, 32) tako navede primere bombnih napadov na šoli v Gorici in Trstu oktobra 1969. Te tarče bi lahko opisali kot »naravne« za neofašistične skupine. Ob vsakdanjih akcijah, spopadih z levičarji in izvajanjem napadov, ki jih lahko brez težav pripišemo neofašistom, čeprav so za te redko prevzemali odgovornost²⁴, kar je še ena od razlik z levičarskim terorizmom, so neofašisti in Ordine Nuovo sodelovali v kampanji, ki jo imenujemo strategija napetosti. V nadaljevanju si bomo podrobneje pogledali nekaj primerov delovanja Ordine Nuovo, ki so imeli bolj zapleteno ozadje in ki so bili osrčje tega, o čemer govorimo – osrčje strategije napetosti.

---

²⁴Napadi, za katere se ni prevzemalo odgovornosti, so bili sami po sebi del strategije, ki je v državi ustvarjala občutek nereda in je klicala po oblasti, ki bi vladala s trdo roko. Kar je bil nenazadnje cilj črnega terorizma.

Na tem mestu je vsekakor treba nekoliko več povedati o političnem in družbenem stanju v Italiji v tistem obdobju. Samo tako bomo lahko razumeli, zakaj so se bombe na Piazza Fontani pojavile ravno v tistem trenutku. Prvič, tukaj je bilo študentsko gibanje, ki je nadgradilo prve skupine zunajparlamentarne levice iz šestdesetih. Kot zapiše Georgy Katsiaficas, so se univerze in fakultete leta '68 nenadoma spremenile iz karierističnih centrov v revolucionarne baze. Okupacijam in protestom so se pridružili tudi v srednjih šolah (Katsiaficas 2006, 37). Drugič, leta '69 so na ulice stopili še delavci, se povezali s študentskim gibanjem, ob tem pa so začele kot gobe po dežju nastajati zunajparlamentarne levičarske skupine in stranke²⁵. Katsiaficas pravi, da je delavska vroča jesen '69 imela revolucionarni naboj. Pojavile so se nove oblike stavk zunaj nadzora uradnih sindikatov, sabotaže in okupacije tovarn, delavci in študenti so demonstrirali, blokirali ceste in ulice. Parole tega časa so bile »hočemo vse« in »tovarna je naš Vietnam« (Katsiaficas 2006, 18–19). Tretjič, šestdeseta so bila leta, v katerih sta se krepili socialistična in komunistična stranka. Del Krščanske demokracije z Aldom Morom na čelu je začel razmišljati o vključevanju levice, najprej socialistov, v vlado. Kar se je tudi zgodilo in je bilo za nekatere predvsem na desnici nesprejemljivo²⁶. Samo kot primer, Ganser opomni (2006, 121–125), da je prvi vstop socialistov iz PSI v vlado leta 1964 prinesel tihi državni udar, ki je iz vlade odpihnil nekatere socialistične ministre²⁷.

Po študentskem letu 1968 in vročem delavskem letu 1969 je konec leta tako prinesel peklenski stroj v kmečki banki na Piazza Fontani v Milanu. Študentske in delavske množice ter vedno bolj popularna parlamentarna levica so dobile odgovor v obliki bomb in zarot, ki si jih je predstavljal le malokdo. Mi pa smo dobili enega najbolj očitnih in šolskih primerov strategije napetosti. Ta je bil le vrh ledene gore in je sledil, kot zapiše Ferraresi, seriji napadov pred tem. Med 3. januarjem in 12. decembrom 1969 se je zgodilo kar 145 napadov. 96 jih zlahka pripišemo skrajni desnici zaradi tarč, ki so jih izbirali napadalci, ali zato, ker so storilce odkrili. Zgodile pa so se tudi bolj zapletene oblike napadov, kot je bil bombni napad na sejmu v Milanu, za katerega so bili ob medijski histeriji obtoženi anarhisti²⁸, kasneje pa se je izkazalo, da je bil delo neofašistov iz celice Ordine Nuovo, ki jo je vodil Franco Freda

---

²⁵Podrobneje o italijanski zunajparlamentarni levici, operaizmu, avtonomizmu itn., beri naprimer Balestrini in Moroni (2002) ali Wright (2002).

²⁶Confindustria, konservativna organizacija industrialcev, je dojemala vključevanje levice v vlado kot trojanskega konja, ki bo odprl vrata boljševisškemu prevzemu oblasti. Proti temu je organizirala vse svoje sile (Ferraresi 1996, 71).

²⁷Collin (v Ferraresi 1996, 71) je sredi sedemdesetih zapisal, da po desetletju vključevanja socialistov v razne vlade, resnično ne razume vse panike, ki se je pojavila ob začetku tega procesa. Lahko se samo strinjamo.

²⁸Anarhist = bombaš – medijska percepcija vse do današnjih dni.

(Ferraresi 1996, 90). Izrazit razredni konflikt tega obdobja je tako dobil še bolj silovit odgovor.

4.1.1.1.1 Masaker na Piazzii Fontani

Finale leta '69 je bil 12. decembra 1969, natanko ob 16.37, ko je v atriju kmečke banke na trgu Piazza Fontana v Milanu razneslo bombo, ki je terjala 16 smrtnih žrtev in 80 ranjenih²⁹. Skoraj ob istem času je v Rimu razneslo še eno bombo, prav tako v banki, pri čemer je bilo 16 ranjenih. Tej sta sledili še dve eksploziji. Peta bomba je bila najdena, neeksplozirana, v banki na trgu Piazza della Scala v Milanu (Balestrini in Moroni 2002, 213). Peklenski stroji so imeli namen šokirati. Bombo na Piazzii Fontani moramo razumeti predvsem kot odgovor na pretrese, ki jih je družba doživela ob vzniku študentskega in delavskega gibanja leta 1968/69 in porajajočih se skupin na zunajparlamentarni levici. Lahko se strinjamo s Katsiaficasom, ki meni, da je bil začetek strategije napetosti posledica strahu pred nadaljnjimi delavskimi in družbenimi boji. Resničnim storilcem, neofašistom, povezanim s tajnimi službami in pod zaščito dela Krščanske demokracije, je uspelo v ključnem trenutku, z medijsko pomočjo, napad prikazati kot delo levice, natančneje anarhistov, in tako levici v ključnih trenutkih bojev odščipniti podporo javnosti, Italijo pa poskušati odpeljati (nazaj) na pot diktature, ki je bila takrat »priljubljena« oblika vladavine v sredozemskih državah (Katsiaficas 2006, 20–21). Ko se je kasneje izkazalo, kdo dejansko stoji za masakrom, je bil revolucionarni zalet množic iz 1968/69 mimo, Italija pa globoko na poti v politično nasilje iz vseh mogočih strani. Negri o bombnih masovkah zapiše: »Ta novi element je bila neposredna provokacija – o kateri bi trdil, da je bil edini ustrezen izraz 'terorizem'– na strani državnih organov, pooblaščenih za ohranjanje Natovih interesov, med 'zgodovinskim kompromisom' in po njem« (Negri 1998, 154). Robert C. Mead pravi, da je od tukaj naprej bilo samo vprašanje časa, kdaj se bodo začela svinčena leta. Ko se je strategija napetosti začela kazati v svojem polnem zamahu, ni obstajala nobena omembe vredna organizacija levičarske urbane gverile. Le slabo desetletje kasneje so Rdeče brigade ugrabile Alda Mora, politično nasilje vseh mogočih akterjev pa je povsem zasenčilo ostalo politično dogajanje v Italiji³⁰ (Mead v Katsiaficas 2006, 21). Nedvomno je strategija napetosti

---

²⁹Cento Bull (2012, 20) našteje 17 mrtvih in 84 ranjenih, Christie (1984, 51) govori o 16 mrtvih in 88 ranjenih, Ganser (2006, 18) o 16 mrtvih in 80 ranjenih, Ferraresi (1996, 90–91) pa zapiše, da je bilo v vseh napadih tega dne, torej v Rimu in Milanu, ubitih 16 in ranjenih 105 ljudi.

³⁰Robert C. Mead (v Katsiaficas 2006, 21) navede, da je bilo med letoma 1969 in 1979 v politično motiviranih napadih in atentatih ubitih 415 in ranjenih 1.181 ljudi. Drugje lahko preberemo, da je med 1. 1. 1969 in 31. 12.

pripomogla k vzponu levičarske urbane gverile, ki je poskušala med drugim tudi odgovoriti na nasilje akterjev strategije napetosti. Zanimivo, Cento Bull (2012, 96–126) pokaže na prepričanje v desničarskih krogih, da je pravzaprav skrajna desnica dvignila orožje zaradi nasilja levice in bila sama žrtev v borbi z njo ter instrumentalizirana od države, s stransko vlogo v strategiji napetosti.

Globalje, kot se potopimo v podrobnosti napada na Piazza Fontani, bolj zarotniška postane celotna zgodba. V Milanu ena od bomb ni eksplodirala, a jo je policija takoj po prihodu aktivirala (Ganser 2006, 18–19) in s tem uničila morda ključni dokaz, ki bi lahko hitro pokazal na prave storilce (Christie 1984, 52). Kar pa očitno ni bil interes preiskave oz. strategije, ki je bila v ozadju samega napada. Ganser zapiše, da je bila za napad nemudoma obtožena skrajna levica, prave sledi so prikrili, policija pa je takoj začela izvajati aretacije (Ganser 2006, 18). Po mnenju inšpektorja Calabresija, ki se je nemudoma oglasil, je bilo namreč storilce treba iskati med skrajno levico, predvsem med anarhisti. Napad naj bi imel vse značilnosti napada na sejem 25. aprila v Milanu in bombnih napadov na vlake med 8. in 9. avgustom istega leta, za katere so obtožili anarhiste (Christie 1984, 52). Res je, napadi so imeli vse karakteristike prejšnjih napadov, le da so bili vsi omenjeni napadi delo neofašistov. Med priprtimi anarhisti je zagotovo najbolj znano ime železničarskega delavca Giuseppeja Pinellija, ki je umrl med zaslišanjem na policijski postaji – padel je skozi okno. Kako in zakaj je padel, je vse do danes stvar vroče debate in še eden od nikoli povsem pojasnjenih dogodkov ob napadu na Piazza Fontani. Posmrtno je bil Pinelli oproščen vseh obtožb, saj napadi niso bili ne njegovo ne delo anarhistov.

Napadi 12. decembra so se izkazali za zelo zapleteno zgodbo. Sodni procesi so bili dolgi, polni preobratov, zavlačevanj in na dan zagotovo niso prinesli vse resnice. Sprva so se preiskovalci, kot opomni Cento Bull, lotili anarhistične sledi. Med obtoženimi za napad sta bila anarhista Pinelli, ki smo ga že omenili, in Pietro Valpreda. 1972 so sledili nalogi za aretacijo neofašistov Franca Frede, Giovannija Venture in Pina Rautija. Rauti je bil ustanovitelj Ordine Nuovo, a se je vrnil v MSI, medtem ko sta bila druga dva člana padovanske celice Ordine Nuovo (Cento Bull 2012, 20). Kmalu so vse tri aretirali skupaj s še nekaterimi drugimi neofašisti. Obtoženi so bili napadov 25. aprila v Milanu ter 8. in 9. avgusta na vlake. Temu so kmalu dodali še obtožnico za napade na Piazza Fontani (Christie 1984, 65–66). Rauti je bil kmalu umaknjen iz obtožb, medtem ko sta Ventura in Freda ostala med glavnimi osumljenci. Ko se je sojenje ponovno selilo na jug države, ta so se namreč

1987 v Italiji bilo 14.591 nasilnih dejanj s političnimi ozadji, v katerih je bilo 491 ubitih in 1.181 ranjenih (Fasanella in drugi v Ganser 2006, 19).

nenehno selila iz kraja v kraj, so to mnogi videli kot potezo, ki je oteževala preiskavo v smeri neofašistov in še posebej njihovih povezav z obveščevalnimi službami, vojsko in politično elito. Da je bila bojazen upravičena, se je izkazalo, ko sta v tujino s pomočjo vojaške tajne službe SID pobegnili Marco Pozzan, prijatelj Frede, in Guido Giannettini, informant SID, dve glavni priči v procesu. V dobrem desetletju in pol so sledile številne obsodbe in razveljavitve obsodb. Leta 1987 sta bila za napade na vlake in sejem v Milanu spoznana za kriva Ventura in Freda, medtem ko za napad na Piazza Fontani ni bil obsojen nihče – zaradi pomanjkanja dokazov (Cento Bull, 2012, 20–21). S tem smo dokončno dobili krivce za napad na sejem in vlake, a krivcev, vsaj na sodišču, za Piazza Fontano še nismo imeli. Kot bomo videli, na koncu konkretnih oseb, razen enega od skesancev, nikoli niso obsodili, čeprav dvomov o politični barvi že dolgo ni bilo več. Preiskavo je še istega leta, kot nadaljuje Cento Bull, ponovno začel Salvini in je šla v smeri preiskave beneške celice Ordine Nuovo, milanske desničarske skupine La Fenice in ponovno padovanske skupine Ordine Nuovo. Venture in Frede ni bilo med preiskovanimi, saj jima ni bilo mogoče ponovno soditi za isto stvar. Čeprav so bili novi obtoženci sprva krivi zločina, so sodišča na naslednjih stopnjah zaradi pomanjkanja dokazov leta 2004 obtožence dokončno oprostila (Cento Bull 2012, 21). Sledil je še en preobrat, ki pa je bil le delno zadoščenje. Kot navaja Cento Bull, je sodišče tudi zapisalo, da imajo dovolj močne dokaze za krivdo Venture in Frede za zločin na Piazza Fontani, vendar jima za napad ne morejo več soditi. Za zapahe so poslali le skesanca Carla Digilia, glavno pričo v procesu. Sodišče pa je bilo nedvoumno – za zločin na Piazza Fontani je bila kriva skrajna desnica oz. Ordine Nuovo (Cento Bull 2012, 21). Konkretna storilca, ki najverjetneje nista bila edina, sta tako ostala nekaznovana. Da je za napadom skrajna desnica, kakor se je brala splošna obsodba sodišča, ki je imela po vrhu kritje v tajnih službah, je bilo mogoče predvidevati že zgodaj v sedemdesetih. Največji delež k takšnemu rezultatu na sodiščih je prispevalo prav dejstvo, da so storilci imeli zaščito v tajnih službah, vojski in političnih elitah. Ko izginjajo priče s pomočjo tajnih služb, je končni rezultat napisan vnaprej. Po desetletjih sojenj se je s prstom pokazalo na skrajno desnico, vse povezave in prikrivanja pa so ostala le domneve.

Na sojenju desničarskim skrajnežem za napad na Piazza Fontani je, kot navaja Willan, general Giandelio Moreti dejal: »Cia, ki je sledila navodilom svoje vlade, je želela prepričati italijansko javnost, da se je treba upreti družbenemu premiku v levo in v ta namen so izkoristili tudi desni terorizem« (Willan v Ganser 2006, 20). S tem je general Moreti opozoril, da so pokole desničarskih ekstremistov, skrivne vojske Gladio in tajnih služb podpirale tudi ZDA in njihova obveščevalna služba Cia (Ganser 2006, 20). To ni nobeno presenečenje, saj je

prav Cia na noge postavila italijanske obveščevalne službe in v razne (para)državne službe vse od konca druge svetovne vojne rekrutirala trde fašistične elemente. Desničarski terorist Vincenzo Vinciguerra je v intervjuju za BBC povedal, da vloga desničarjev naj ne bi bila napadanje države in njenih predstavnikov, ampak je bilo treba napadati civiliste, ženske, otroke itn. Razlog takih napadov je bil sila preprost. Italijansko javnost so nameravali prisiliti, da bi se obrnila na državo in zahtevala večjo varnost. To je bila logika za napadi. Vloga desnice v Italiji je bila, da se je ponudila na razpolago državi. Slednja je bila pravi kreator strategije napetosti (Vinciguerra v Francovich 1992). Piazza Fontana je bila vse to. Napad 12. decembra na kmečko banko v Milanu je popoln primer strategije napetosti. Tudi zato, ker se še do danes niso razkrile vse skrivnosti.

4.1.1.1.2 Napad v Peteanu

Drugi primer, ki je v številnih pogledih poseben, predvsem zaradi cilja napada, ki je bil za Ordine Nuovo netipičen, in nedvoumnega epiloga na sodišču, kar je redkost za primere strategije napetosti, je bil napad na karabinjerje v Peteanu leta 1972. Vincenzo Vinciguerra, eden od storilcev, je za napad v Peteanu podal preprosto razlago. Policija, varnostne službe in politične sile so od konca druge svetovne vojne instrumentalizirale italijanski neofašizem. Napad v Peteanu je bil, kot pravi, akt maščevanja zaradi instrumentalizacije, akt maščevanja državi (Vinciguerra v Francovich 1992).

Napad v Peteanu je bil samo vrh ledene gore delovanja celice Ordine Nuovo iz Vidma, na čelu katere sta bila brata Vinciguerra, sicer fanatična oboževalca Evolaja (Istruttoria v Ferraresi 1996, 124). Maja 1972 so zunaj vasice Peteano parkirali avtomobil, ga prestrelili s krogli in nastavili bombo, nato pa anonimno poklicali karabinjerje. Ko so ti prišli na kraj zločina, je bombo razneslo. Trije karabinjerji so umrli, en je bil ranjen (Ferraresi 1996, 124–125; Francovich 1992). Napad so izvedli Vincenzo Vinciguerra, Ivano Bocaccio³¹ in Carlo Cicuttini. Temu napadu je sledil še drugi, v katerem je Bocaccio poskušal ugrabiti letalo na videmskem letališču in pri tem v streljanju izgubil življenje (Cento Bull 2012, 54). Z ugrabitvijo so nameravali priti do denarja za financiranje svojih operacij (Ferraresi 1996, 125).

Kar je posebej zanimivo pri napadu v Peteanu in kaže na trdoživo povezavo neofašistov, karabinjerjev in tajnih služb, je prikrivanje resničnih storilcev za dejanje. Kot

---

³¹Nekdanji padalec (Ferraresi 1996, 125).

zapiše Cento Bull, so tajne službe in celo sami karabinjerji naredili večino dela pri prikrivanju resničnih storilcev napada v Peteanu, oviranju preiskave in napeljevanju k napačnim storilcem. In to kljub temu, da so bili žrtve napada sami karabinjerji. Peteano je tudi eden redkih primerov, ko so bili pripadniki oboroženih sil na koncu obsojeni na manjše zaporne kazni zaradi obstruiranja same preiskave (Cento Bull 2012, 55).

Preiskava se je takoj po napadu osredotočila na levico. Prva na seznamu je bila levičarska organizacija Lotta Continua³², ki se je v središču preiskave znašla zaradi lažnega pričanja (Cento Bull 2012, 55; Assizes v Ferraresi 1996, 125). Kasneje se je izkazalo, da je bil priča policijski informant, ki pa je tudi sam kasneje na sodišču zanikal, da bi podal takšne obtožbe (Assizes v Ferraresi 1996, 125). Preiskavo napada so vodili kar karabinjerji sami, katerih vodilni kadri so bili, kot se je izkazalo čez leta, člani skrivnostne prostoziidarske lože P2. Čeprav je bila pištola, uporabljena v poskusu ugrabitve letala v Vidmu, istega tipa kot tista, ki je bila uporabljena pri streljanju na avtomobil v Peteanu, karabinjerji niso nikoli povezali teh dveh dejanj. In to kljub temu, da so vedeli za tip orožja, ki je bilo uporabljeno v obeh primerih. Šli so celo tako daleč, da so lažno zanikali najdbo krogel in javnosti razlagali, da ni nobene povezave med obema dejanjema (Cento Bull 2012, 55). Namesto neofašistov so najprej namigovali na levico, kasneje pa na kriminalno ozadje. Da so lahko sodišča sploh naredila pravi prodor skozi zamegljevanje karabinjerjev, je bilo potrebno priznanje enega od storilcev, Vincenza Vinciguerra.

Vinciguerra in Cicuttini³³ sta s pomočjo Ordine Nuovo po napadih na letališču in v Peteanu pobegnili v Španijo³⁴, kjer je Vinciguerra navezal stike s Stefanom Delle Chiaiejem in njegovo Avanguardio Nazionale. Vinciguerra je kmalu posumil, da je tudi Delle Chiaie povezan z obveščevalnimi službami. Tako se je leta 1979 predal in 1984 tudi priznal dejanje, za katerega je bil kasneje obsojen na dosmrtno ječo (Cento Bull 2012, 54).

Vinciguerra je preiskavo karabinjerjev opisal v eni od svojih knjig. Tam navaja, da je za dejavnosti njegove skupine najbrž vedela vojaška obveščevalna služba SID. Prav tako zapiše, da so karabinjerji v preiskavi naredili vse, da ne bi pokazali na prave storilce oz. da bi preiskavo zavlekli tako dolgo, da so resnični storilci lahko pobegnili v Španijo. Vinciguerra je tudi prepričan o tem, da je policija začela svojo preiskavo, a so jo prekinili na ukaz ministrstva za notranje zadeve (Vinciguerra v Cento Bull 2012, 56). Za Vinciguerra je bila to

---

³²Ganser (2006, 15–16) omenja, da so bile za napad obtožene tudi Rdeče brigade.

³³Cicuttini ni bil samo militant Ordine Nuovo, bil je tudi vodja lokalne sekcije neofašistične stranke MSI. V Španiji se je pridružil Avanguardii Nazionale. Sodišče ga je v odsotnosti obsodilo na dosmrtno ječo (Assizes v Ferraresi 1996, 126).

³⁴V tem obdobju pod frankističnim režimom.

potrditev, da lahko tudi z akcijami, za katere ni bilo nikakršnega sporazuma z državnimi igralci, še vedno računajo na zaščito. Kažeta se dve možnosti. Prva je ta, da so bili pod zaščito tajnih služb, čeprav so napadli karabinerje, ker si pač nihče ni mogel privoščiti, da bi razkrili resnične storilce samo zaradi (samovoljnega) delovanja posameznikov znotraj neofašističnega tabora. S tem bi namreč tvegali razkritje povezav med skrajno desnico in delom državnega aparata ali celo razkritje same strategije napetosti. Druga možnost je ta, da je bil napad preprosto priročen za strategijo napetosti – za napad so lahko obtožili levico. Najverjetneje pa je šlo kar za kombinacijo obeh možnosti (Cento Bull 2012, 56). Peteano je bil delo vročeglavih neofašistov, ki so za svoje dejanje dobili zaščito države, čeprav so napadli samo državo.

4.1.1.1.3 Napad na policijsko postajo v Milanu

Kot tretji primer delovanja Ordine Nuovo v okviru strategije napetosti bomo izpostavili napad na policijsko postajo v Milanu leta 1973, ki je bil del serije napadov v letih 1973/74. Anna Cento Bull je opravila intervju s sodnikom Ferdinandom Pincionijem v sodbi iz leta 2004 in ta je povedal, da gre v primeru napada v Milanu za tipičen primer strategije napetosti. Imeli smo domnevnega anarhista kot storilca, organizacija napada je bila v rokah Ordine Nuovo, skupine, povezane z vojaškimi in obveščevalnimi službami, pa so napeljale do napada in kasneje obstruirale preiskavo. Končni cilj je bil državni udar oz. oblikovanje avtoritarne vlade (Cento Bull 2012, 34).

17. maja 1973 je Gianfranco Bertoli, domnevni anarhist, vrgel bombo na dvorišče postaje med spominsko prireditvijo ob obletnici smrti policijskega komisarja Luigija Calabresija³⁵, kjer je bil navzoč demokrščanski minister Mariano Rumor. Umrlí so štirje ljudje, več deset je bilo ranjenih. Minister je napad preživel. Po napadu je Bertoli izjavil, da je anarhist in da je napad izvedel kot maščevanje za smrt Pinellija. Trdil je, da je eksplozivno telo prinesel s seboj iz Izraela, od koder je prišel šele dan prej. Za prireditvev na milanski policijski postaji naj bi izvedel zjutraj iz časopisa in se odločil za napad. Med zaslišanji je nenehno ponavljal, da mu nihče ni povedal za dogodek na milanski postaji, da je zanj izvedel iz časopisov, a je predvideval, da bo neke vrste dogodek, saj je bila obletnica smrti Calabresija. Sodnik Pincioni temu seveda ni verjel in je videl Bertolija kot idealnega za vlogo, ki mu je bila namenjena. Bertoli se je sam razglašal za anarhista, a je bil hkrati blizu ljudem iz

---

³⁵Italijanska radikalna levica je Luigija Calabresija obtožila odgovornosti za smrt anarhista Giuseppeja Pinellija po napadu na Piazza Fontani. Calabresi je bil ubit v atentatu leta 1972, ki pa vse do danes ni povsem pojasnjen.

Ordine Nuovo. Za tožilca Antonia Lombardija je bil Bertoli le tisti, ki je napad izvedel fizično, vse ostalo je bila naloga Ordine Nuovo (Cento Bull 2012, 34–35). Prav neverjetno se zdi, da bi nekdo z bombami prikorakal iz letala, zjutraj v časopisu izvedel za svojo tarčo in nato spontano izvedel uspešen napad. Po vrhu še na mestu, kjer se je povsem logično pričakovalo, da se kaj takega lahko zgodi.

Priča tožilstva je izjavila³⁶, da je bil Bertoli več dni v rokah militantov Ordine Nuovo, ki so mu dali natančna navodila, kako naj izvede napad in kako naj se identificira, če bo pri tem ujet – ključno je bilo, da se opredeli za anarhista. Da je napadalec simpatizer levice, je bilo namreč nujno potrebno za strategijo napetosti. Pričanje je bilo kasneje, kljub drugačnemu mnenju sodnika Pincionija, označeno kot nekredibilno, kar je sodišču na naslednji stopnji onemogočilo obsodbo posameznih neofašistov, čeprav je napad pripisalo Ordine Nuovo. Prav tako so obveščevalne službe preiskavo očitno sabotirale, podobno kot preiskavo v primeru Piazza Fontane in napada v Peteanu (Cento Bull 2012, 35). Kot se je izkazalo, je vojaška obveščevalna služba SID takoj po napadu poslala svojega agenta v Izrael, da bi preveril aktivnosti Bertolija. V poročilu je agent Bertolija označil za anarhista, ki ima povezave z dvema francoskima skrajnima levičarjema. Tožilec Lombardi je desetletja kasneje ugotovil, da sta bila ta dva pravzaprav člana francoske organizacije, ki je bila podobna Ordine Nuovo. In še, kasneje se je izkazalo, da je sam Bertoli deloval kot plačan informant obveščevalnih služb v različnih obdobjih, in to vsaj do leta 1971. Vse skupaj je postalo še bolj misteriozno, ko je Lombardi leta 1991 odkril, da je bil dosje o Bertoliju med letoma 1984–85 uničen na ukaz vrhov obveščevalnih služb (Cento Bull 2012, 50). Bertolijevo delovanje tako ne bo nikoli povsem pojasnjeno, kar nas ne sme presenetiti, saj je večina primerov strategije napetosti še danes delno, nekateri pa skoraj v celoti, nepojasnjenih.

Ordine Nuovo je bila vpletena v številne epizode strategije napetosti. Vsi dogodki in pričevanja kažejo, da je imela stike v tajnih službah, vojski in v delih političnih elit. Skupaj z njimi je izvedla številne masakre, zgornji trije primeri niso edini, ki so nameravali preprečiti slavo levice in hkrati Italijo usmeriti v bolj avtoritarno obliko vladavine. Trije podrobneje predstavljeni primeri napadov imajo nekatere skupne značilnosti, ki jih najdemo v mnogih napadih, značilnih za strategijo napetosti. Prva značilnost je ta, da so bili izvedeni tako, da bi zanje lahko obtožili (skrajno) levico. Druga skupna značilnost so bili storilci – neofašisti. Tretja značilnost je bilo kritje storilcev s strani tajnih služb in vojske. Kritje zločina je še posebej zanimivo pri napadu v Peteanu. Ta ni bil del širše strategije, a je bil naknadno

---

³⁶Sojenje se je končalo slabo desetletje nazaj.

uporabljen prav v ta namen. Karabinjerjem ni bilo težko zavajati javnosti in ščititi resničnih storilcev, četudi so bile žrtve njihovi tovariši. Pomembneje je bilo ohranjati strategijo napetosti.

4.1.2 Avanguardia Nazionale

Avanguardia Nazionale je bila takoj za Ordine Nuovo druga najpomembnejša med t.i. zgodovinskimi neofašističnimi skupinami. Njune poti so se križale in prepletale. Mnogi aktivisti so se pojavili v obeh skupinah. Nekateri med njimi imajo tudi pečat, da so sodelovali ali bili celo del tajnih služb. Prav tako so številne akcije in napadi posredno ali neposredno delo obeh omenjenih skupin. Salvini navaja pričevanje fašističnega militanta Vincenza Vinciguerra, aktivista najprej Ordine Nuovo in kasneje Avanguardie Nazionale, ki pravi, da je bila ločenost obeh skupin bolj taktične narave ter da sta skupaj izvedli napade 12. decembra 1969, s tem, da je bila Ordine Nuovo odgovorna za napade na banke, Avanguardia Nazionale pa za napad na spomenik v Rimu (Salvini v Cento Bull 2012, 39). Napadi 12. decembra so potemtakem delo obeh skupin, in ne samo Ordine Nuovo.

Glavna persona in vodja Avanguardie Nazionale je bil Stefano Delle Chiaie, nekoč prav tako član Ordine Nuovo. Kot zapiše Christie, se je »Il Caccola«, kot je bil vzdevek Delle Chiaieja, rodil leta 1936 v profašistični družini in je svojo politično kariero začel kot sekretar lokalnega odseka MSI. Zaradi strankine mehke drže je kmalu zapustil MSI in se pridružil Ordine Nuovo. Do povezav med Delle Chiaiem in tajnimi službami je prišlo konec petdesetih in v letu 1960 med protifašističnimi nemiri, ko naj bi prav s pomočjo MSI vzpostavil kontakte s predstavnikom notranjega ministrstva, z nalogo tajnih operacij proti antifašističnim in levičarskim aktivistom (Christie 1984, 19–20). Ravno v tem času je Delle Chiaie tudi ustanovil Avanguardia Nazionale, ker je bil razočaran nad Rautijevo nesposobnostjo, da Ordine Nuovo končno spremeni v pravo politično organizacijo (Cento Bull 2012, 133).

Avanguardia Nazionale ni bila nikoli prav številčna³⁷(Christie 1984, 20). Vmes je skupino Delle Chiaie večkrat taktično razpustil in znova ustanovil. K ponovni oživitvi skupine je pripomogel tudi študentski izbruh leta '68. S političnega zemljevida je dokončno izginila 1976, ko jo je država prepovedala zaradi obsodbe o ponovni ustanovitvi fašistične stranke

---

³⁷Christie (1984, 20) omenja število 500 članov na vrhuncu popularnosti – o čemer lahko podvomimo. Drakulić in drugi (1983, 51) navajajo, da je imela Avanguardia Nazionale leta 1970 okrog 1.500 članov. Številke se spreminjajo od avtorja do avtorja. Vprašanje je seveda, v koliko je sploh možno pravilno določiti število članov Avanguardie Nazionale.

(Ferraresi 1996, 65–66), kar je v Italiji uradno prepovedano. Vsekakor je zelo zanimiv vzrok prepovedi. Ta namreč ni bil povezan z nasilnimi dejanji skupine, kot bi pričakovali, to pa za seboj prinese številne pomisleke.

Avanguardia Nazionale je bila teoretsko šibkejša od Ordine Nuovo. V enem od svojih dokumentov so predvideli totalitarno, organsko in korporativno državo, v kateri ne bo prostora za stranke, sindikate in razredni boj, torej za elemente, ki ogrožajo njeno solidarnost (Ferraresi 1996, 64–65). Teoretsko šibkost je Avanguardia Nazionale reševala s praktičnimi treningi, ki so naprimer vključevali vaje, kako izdelati eksplozivna telesa (Salvini v Ferraresi 1996, 65). Med leti '62 in '67 je po konservativnih ocenah Avanguardia Nazionale izvedla 15 napadov, h katerim je treba prišteti še vsaj 20 takih, ki so bili pod oznako »neuradno« (La strage di Stato v Ferraresi 1996, 65). Bila je zagotovo tudi ena najbolj in najbolj rigidno organiziranih neofašističnih skupin v Italiji (Christie 1984, 20). In najbolj nasilnih.

4.1.2.1 Avanguardia Nazionale na terenu

Avanguardia Nazionale ni bila samo ena najbolj nasilnih neofašističnih skupin v Italiji, bila je tudi organizacija, ki je bila vpletena v različne tipe subverzivnih dejanj. Infiltracije, sodelovanje pri poskusih državnih udarov, bombni napadi, pajdašenje s tajnimi službami, mednarodne povezave in spopadi z levico na ulicah so vse po vrsti značilnosti Delle Chiaiejeve skupine. Il Caccola je zgradil zavidanja vredno mrežo za delovanje svojih črnih teroristov. Vendar, obratno kot nekateri drugi vidni predstavniki neofašističnega nasilja tistega časa, Delle Chiaie ne priznava sodelovanja z državo oz. njenimi tajnimi službami. Cento Bull je za svojo knjigo z njim opravila intervju in v njem Delle Chiaie še danes zanika stike s tajnimi službami in sodelovanje v strategiji napetosti. V bran vzame celo nekatere druge neofašiste, naprimer Valerija Borgheseja, ki prav tako pod nobenim pogojem naj ne bi sodeloval z državo, kaj šele, da bi ga rekrutirala Cia. Podobno po njegovih besedah velja tudi za Ordine Nuovo (Delle Chiaie v Cento Bull 2012, 133–139). Avtorica pravi, da je bilo pričevanje Delle Chiaie v intervjuju usmerjeno v poskus razbremenitve krivde Avanguardie Nazionale in Ordine Nuovo za strategijo napetosti in *stragismo*. Čeprav je dopuščal možnost, da so posamezni storilci vseeno prišli iz skrajne desnice, je dodal, da so ti bili državni infiltratorji in niti niso bili pravi desničarji, ampak ljudje z nalogo instrumentalizacije neofašističnih skupin (Cento Bull 2012, 138). Delle Chiaie je več kot očitno ostal zvest »pravi stvari« vse do danes. Kljub pričam in z zgodovinskim oddaljevanjem vse več dokazom še

vedno trdi, da je bila Avanguardia Nazionale »revolucionarna sila« in pravzaprav žrtev vsega dogajanja.

V prvi polovici šestdesetih je bilo pomembno bojišče rimska univerza, kjer sta Avanguardia Nazionale in Ordine Nuovo s svojimi uličnimi bojavniki obvladovala sceno. Do preobrata je prišlo leta 1966, ko Avanguardia Nazionale uradno sploh ni obstajala, saj je bila v začasnem razpustu. V silovitih spopadih so militanti Avanguardie Nazionale hudo pretepli študenta, ki je padel z zidu in izgubil življenje. Sledila je študentska mobilizacija in okupacija fakultet. Avanguardii Nazionale je v protinapadu prišlo na pomoč tristo militantov MSI pod vodstvom dveh poslancev. Policijo smo prvič videli posredovati tudi proti neofašistom³⁸ (Ferraresi 1996, 66). Marca '68, ko je (levičarsko) študentsko gibanje v Italiji že imelo krila, je sledil še en pohod na fakultete. Dvesto neofašistov z vidnimi člani MSI na čelu, med njimi je bil tudi Rauti, je napadlo študente na Fakulteti za likovno umetnost v Rimu, a so ti napad odbili, posredovala je policija in zaščitila neofašiste. Dogodek je še en dokaz o sodelovanju neofašistov iz MSI in radikalnih skupin zunaj parlamenta (Barbieri v Ferraresi 1996, 66). Dokaz sodelovanja, ki so ga eni in drugi radi zanikali.

Zgornji dogodki so bili izjemno pomembni za prihodnje delovanje Avanguardie Nazionale. Strinjamo se lahko z mnenjem Ferraresija (1996, 66), ki pravi, da je Avanguardia Nazionale, poražena na odprtem bojišču s strani študentskega gibanja, prestavila svojo aktivnost v bolj skrivne vode – v infiltracije nasprotnih skupin in sodelovanje s tajnimi službami. *Operacija kitajski plakat*, mehko obliko takih akcij, bomo opisali v poglavju o značilnostih strategije napetosti. Kot smo videli, je bila Avanguardia Nazionale vpletena tudi v epizodo Piazza Fontana. Prav v dogajanju 12. decembra 1969 pa lahko najdemo očitne oblike infiltracij s strani Avanguardie Nazionale in tudi s strani države.

Preden preidemo v konkretni primer infiltracije, moramo povedati še naslednje. Delle Chiaie je s številnimi stiki v mednarodnih neofašističnih krogih v zgodovino zapisan kot eno najbolj znanih imen črnega terorizma. Ne samo v Italiji, tudi v Španiji in Latinski Ameriki, kamor ga je vodila njegova »poklicna« pot. Več o drugem dogajanju v Grčiji kasneje, na tem mestu moramo izpostaviti »izlete« italijanskih fašistov v diktatorsko Grčijo. Eden prvih gostov grške hunte je bil, kot zapiše Christie, Pino Rauti. Njegov obisk Grčije je bil praktične narave. V prvi vrsti se je srečal s predstavniki vojaške policije, njegov kontakt pa je bil pripadnik grške obveščevalne službe in ustanovitelj skrajno desničarske Stranke 4. avgust, Kostas Plevris. Ta je bil specialist za psihološko vojskovanje in antikomunistične operacije

---

³⁸Posledica spopadov je bila, da je Caravella, študentska skupina Avanguardie Nazionale, izgubila večino na naslednjih študentskih volitvah (Ferraresi 1996, 66).

(Christie 1984, 39–42). Rauti je prišel na pravi naslov, bi lahko dodali. Ganser (2006, 355) celotno zadevo vidi kot del operacije Gladio, ko pravi, da so italijanski skrajni desničarji, med njimi Delle Chiaie, obiskali grško hunto leta 1968, po vrnitvi v Italijo pa so nenadoma začele pokati bombe, umirale so povsem naključne žrtve, krivda za masakre pa je bila pripisana levici. Iz Grčije so se neofašisti namreč vrnilo izšolani za podtalno vojskovanje in infiltracije, ki so jih nato v Italiji uporabili v praksi. V številnih akcijah so se aktivisti Avanguardie Nazionale naprimer predstavili kot levičarji, se pomešali med demonstrante in izvajali najbolj provokativne akcije (La strage di stato v Ferraresi 1996, 67). Mnogi iz grške ekspedicije so po vrnitvi »spremenili« politično mišljenje in se pridružili levičarskim skupinam z namenom provokacije (Ferraresi 1996, 67). Ali, kot pravi Christie (1984, 42), radikalci iz desnice so se iz Grčije nenadoma vrnilo kot socialisti, komunisti, maoisti in anarhisti. Sledil je čas skrivnih operacij.

Načrt za podtalne akcije in infiltracije je prihajal tudi iz drugih mednarodnih povezav. V tem kontekstu je treba še posebej omeniti Aginter Press. S sedežem na Portugalskem je Aginter Press, uradno kot novinarsko agencijo, v resnici pa kot antigverilski center, ustanovil Yves Guillou ali Ralf Guerin-Serac. Pri tem je imel pomoč ameriške agencije Cia in portugalske tajne policije PIDE³⁹. Konec šestdesetih je imel Serac mrežo informantov in agentov, ki so prekašali obveščevalne službe srednje velikih držav. Najprej so operacije izvajali predvsem proti anticolonialnemu gibanju v Afriki, nato pa se je fokus operacij obrnil k Latinski Ameriki in Evropi (Littus v Ferraresi 1996, 61). V pogon so spravili tudi mednarodno fašistično organizacijo *Ordre et Tradition* in njeno vojaško krilo OACI⁴⁰(Christie 1984, 28; Littus v Ferraresi 1996, 61). Doktrina je predvidevala izvajanje selektivnih in neselektivnih terorističnih napadov in infiltracije ter je bila v osnovi precej podobna tistem, ki smo jih lahko opazili pri italijanskih neofašističnih skupinah (Ferraresi 1996 61–62). Povezave z Aginter Pressom sta imeli tako Ordine Nuovo kot Avanguardia Nazionale.

Takoj po napadu na Piazza Fontani je v Rimu policija že preiskovala anarhistično skupino 22. marec. Obtoževala jih je, da je ta istega dne v Rimu izvedla napade. »Dokaze« je posredoval Mario Merlino, tudi sam član skupine. Sledile so aretacije Valprede in celotne skupine 22. marec (Ferraresi 1996, 91). Problem, ki ga imamo s to skupino, je ta, da Merlino ni bil anarhist, ampak neofašist in infiltrator. Skupina je bila infiltrirana tudi s strani države. Kot zapiše Ferraresi, Merlino ni bil samo pripadnik Avanguardie Nazionale, ampak tudi

---

³⁹Polícia Internacional e de Defesa do Estado.

⁴⁰Organisation Armee contre le Communisme International.

bližnji sopotnik Delle Chiaie in se je v skupino 22. marec infiltriral po tem, ko mu to ni uspelo z drugimi bolj pazljivimi anarhističnimi in komunističnimi skupinami (Ferraresi 1996, 92). Bil je eden tistih, ki so, potem ko so prišli iz Grčije, naenkrat postali »anarhisti« (Christie 1984, 63). Med pripadniki anarhistične skupine 22. marec je bil tudi policijski agent, kar pa je bilo na začetku preiskave zamolčano (Ferraresi 1996, 92). O podrobnostih preiskave v zvezi s Piazza Fontano smo pisali že v poglavju o Ordine Nuovo, zato se na tem mestu v to ne bi ponovno spuščali. S primerom Merlino smo hoteli zgolj pokazati na konkretni primer infiltracije nasprotne skupine z namenom provokacije in spodbujanja nasilnih dejanj. Tovrstne akcije so bile seveda dobro načrtovane in del široke strategije.

Kako je delovala ta strategija, pove dokument Aginter Pressa, ki je v javnost prišel v začetku sedemdesetih, ravno v času preiskave o napadu na Piazza Fontani. V tem dokumentu lahko preberemo, da je prva faza političnih aktivnosti ustvariti razmere, ki bodo omogočale kaos v italijanskih režimskih strukturah. Prvi korak politične akcije mora biti uničenje demokratičnih struktur pod krinko komunističnih in prokitajskih akcij. Kot so še zapisali, so njihovi agenti že infiltrirali številne levičarske skupine po državi (Ferraresi 1996, 88; Christie 1984, 32). Najbolj primerne za infiltracije so bile skupine nove levice, maoisti in anarhisti. Slednji so bili daleč največje žrtve tovrstnih operacij, čeprav so bili znotraj italijanske levice (in kasneje levičarske urbane gverile) povsem marginalni, kar velja še danes. Morda pa so ravno zato bili primerna oz. priročna tarča neofašističnih/državnih infiltratorjev.

Avanguardia Nazionale zagotovo skriva kako skrivnost več od Ordine Nuovo. Čeprav njen nesporni vodja Delle Chiaie še danes zanika kakršnokoli sodelovanje z oblastniškimi strukturami in tajnimi službami v strategiji napetosti, je jasno, da je bila prav Avanguardia Nazionale globoko vpeta v te procese in operacije. Bila je izjemno nasilna formacija, ki je zraven že omenjenih izvršila številne druge napade in atentate⁴¹. Ni pa bila povezana samo z napadi. Lep primer delovanja Avanguardie Nazionale (pa tudi Ordine Nuovo in MSI) je predstavljal upor v Reggio Kalabriji v letih 1970–72, v katerem so neofašisti igrali vodilno vlogo. Prav tako je Avanguardia Nazionale nesporno povezana z nekaterimi poskusi državnih udarov, posebej s tistim, ki ga je nameraval izvesti črni princ Borghese.

---

⁴¹Eden takih je bil atentat na dva pomembna čilska disidenta, nasprotnika Pinocheta, v Rimu 6. oktobra 1975, v katerem sta bila oba težko ranjena. Vinciguerra in nekdanji agent čilske tajne policije Michael Townley, ki je bil organizator atentata in kasneje zaščitena priča v ZDA, sta dejala, da je bil atentat usluga Pinochetu. Ta je imel neposredne stike z Delle Chiaiejem, ki mu je izkazoval polno podporo (Mayorga v Cento Bull 2012, 39).

4.1.3 Še o skrajni desnici

Nuceli per la difesa Dello Stato (NDS) je skupina, ki je delovala vzporedno z Ordine Nuovo in aktivisti so se deloma tudi prekrivali. Delovala je pod »okriljem« italijanskih oboroženih sil in je bila primarno namenjena izvajanju gverilskih akcij v primeru sovjetske invazije, kar so poimenovali *Piano di Sopravienza* ali preživetveni načrt. Druga operacija je bila t.i. *Operazione Patria* oz. domovinska operacija, ki je imela bolj navznoter obrnjeno nalogo. Šlo je namreč za načrtovanje državnega udara v primeru občutnega povečanja podpore komunistični partiji. NDS je bil razdeljen v legije, ki so vključevale tako civiliste kot nekdanje pripadnike vojske, na katere so se lahko zanesli zaradi njihovega gorečega antikomunizma. Peta legija v Veroni, pod vodstvom majorja Amosa Spiazzi⁴², je rekrutirala neofašistične in neonacistične elemente, in to v taki meri, da je praktično vključevala celotno lokalno skupino Ordine Nuovo. Spiazzi je kasneje povedal, da je NDS o dogajanju na terenu redno poročal vojaški obveščevalni službi SID, a je hkrati zanikal, da bi sodelovali v *stragismu*. Kar se je izkazalo za zelo dvomljivo, saj so številne priče na sojenju za napad na Piazza Fontani in za napad na policijsko postajo v Milanu leta 1973 potrdile, da je Spiazzijeva peta legija skrbela za urjenje v izdelavi in uporabi eksplozivnih naprav, ki bi jih lahko nato uporabili v napadih, za katere bi obtožili levice. Napadi naj bi bili demonstrativne narave, a če bi vseeno terjali žrtve, naj bi bila to cena, ki so jo bili pripravljeni plačati v boju proti komunizmu. Vlogi Spiazzi in NDS lahko razumemo kot vmesni povezavi med operativnimi skupinami oz. neofašisti na eni ter vojsko in obveščevalnimi službami na drugi strani (Cento Bull 2012, 35–38). Sodnik Salvini (v Cento Bull 2012, 38) pravi, da je bil v primeru NDS cilj najverjetneje vključiti celotno Ordine Nuovo v NDS, nad katero je imela nadzor vojska.

Kot smo videli, so žrtve na Piazza Fontani bile. Prav tako v Milanu 1973. Očitno je bila to cena boja proti komunizmu. Prav tako je bila krivda za napade zvaljena na levice. Natanko tako, kot je bilo priporočeno na treningih. NDS je zanimiv predvsem zato, ker gre za klasičen primer vmesnega člana med črnimi teroristi in državnimi strukturami in zato, ker za masaker na Piazza Fontani NDS in še posebej Spiazzi, kljub obtožnicam, nikoli ni bil obsojen.

Skupina Movimento di Azione Rivoluzionaria (MAR) je bila ustanovljena pod vodstvom Carla Fumagallija, vodjo tako imenovanih belih partizanov med drugo svetovno vojno. Fumagalli je bil v tesnih stikih z OSS (kasneje Cia), Američani so ga tudi odlikovali. MAR se je zavzemal za vzpostavitev močnejše proameriške vlade. Pri Fumagallijevi skupini

---

⁴²Kasneje postane polkovnik, nato pa general (Cento Bull 2012, 36).

je šlo morda za najlepši primer organske povezave med subverzivnimi skupinami, vojsko, karabinjerji in celo Natom (Salvini v Cento Bull 2012, 38). Lahko bi rekli, da gre za klasičen primer operacije Gladio.

MAR ima bogato zgodovino napadov in vpletenosti v poskuse državnih udarov. Sodnik Salvini razkrije, da je bila skupina odgovorna za napade na električne drogeve v Lombardiji. Vinciguerra je med pričanjem povedal, da je bila Fumagallijeva skupina odgovorna tudi za napad na Pirellijevo tovarno na začetku sedemdesetih, v katerem je življenje izgubil delavec. Vinciguerra je prav tako zatrdil, da je imel Fumagalli stike z nekaterimi vodilnimi predstavniki NDS (Salvini v Cento Bull 2012, 38). Ko so Fumagallija leta 1979 obsodili na zaporno kazen, ni kazal pretirane razočaranosti. Dejal je, da ga plačujejo tudi za to, da sedi za rešetkami (Lutiis v Ferraresi 1996, 129). Pomenljive besede.

Bombni masakri so bili konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let zelo pogosti. Cento Bull (2012, 4) subverzivne akcije v tistih letih razdeli na tri kategorije in masakri ali *stragismo* so bili ena od teh kategorij. Piazza Fontana (in napadi v mesecih prej), Peteano in napad na milansko postajo leta 1973 so primeri, ki smo jih obravnavali v poglavju o črni nevarnosti. To pa nikakor niso bile edine masovke v tem obdobju. Bombna eksplozija sredi antifašističnih demonstracij v mestu Brescia in bomba na vlaku med Rimom in Münchnom sta še dva primera. Kot lahko zasledimo pri različnih avtorjih, je bomba 28. maja 1974 na Piazza della Loggia med antifašističnim protestom zahtevala osem življenj, več kot sto ljudi je bilo ranjenih, medtem ko je napad na vlak Italicus Express 4. avgusta istega leta vzel 12 življenj (Cento Bull 2012, 4; Ganser 2006, 19). Leta 1980 se je zgodil še največji pokol, bombni napad na železniški postaji v Bologni, a o tem bomo več povedali v nadaljevanju. V vseh teh epizodah venomer naletimo na desničarske skupine, o katerih je bilo govora do zdaj. Vedno so imele prste vmes tudi tajne službe, vojska in druge državne strukture. Pa vendar, do zdaj še nismo omenjali Ordine Nero, neofašistične skupine, ki jo lahko razumemo kot ponovni poskus zagona s strani akterjev iz Ordine Nuovo in Avanguardie Nazionale.

Ordine Nero je precej skrivnostna skupina, katere obstoj je zunaj skrajno desničarskih krogov postal znan šele v osemdesetih letih. Razumemo jo lahko kot projekt ob razpadanju in po razpustu zgodovinskih skupin, saj je bila sestavljena predvsem iz veteranov Ordine Nuovo ter Avanguardie Nazionale, v svoje vrste pa je privabila tudi manjše organizacije, kot sta skupini Squadre d'Azione Mussolini ali milanska La Fenice⁴³ (Salvini v Ferraresi 1996, 128). Na operacijski ravni je skupina gojila tesne stike s Fumagallijevo organizacijo MAR (Assiz v

---

⁴³Mnogi preiskovalci La Fenice vidijo kot milansko izpostavo Ordine Nuovo (Salvini v Ferraresi 1996, 128). Tako jo razume tudi Cento Bull (2012, 30–31).

Ferraresi 1996, 128). Ordine Nero je zanimiva predvsem zato, ker se omenja pri napadih na Piazza della Loggia in na vlak *Italicus* – oba napada sta ostala nerazjasnjena do danes. Kot storilce se omenja tudi druge skupine, a sojenja so ponovno konkretne osumljence oprostila. Kot ponavadi, na osnovi pomanjkanja dokazov. Če imaš zaščito, kot so jo imeli storilci, je kaj drugega tudi težko pričakovati. Ordine Nero je zanimiva tudi zato, ker je povezana z nekaterimi poskusi državnih udarov, podobno kot druge skupine, o katerih smo govorili.

Sledenje desničarskim skupinam, o katerih govorimo, je precej težka naloga, saj so se militanti posameznih skupin prekrivali, organizacije so se stapljale, pa spet razdruževale, med seboj taktično sodelovale, mnogi pripadniki pa so lahko imeli hkrati več vlog. Vse skupaj je še toliko težje, ker so številni dogodki ostali neraziskani vse do danes. Bojimo se, da bo tako za vedno. Pravzaprav smo o tem skoraj prepričani, ker država, ki je imela svoje prste globoko v celotni zgodbi, sebe najbrž nikoli ne bo postavila pred zid.

4.1.4 Še o črni nevarnosti

Poglavje o črni nevarnosti bomo sklenili s petimi točkami, ki morda najbolj opišejo čas grozovitih masakrov in strategije napetosti. Hkrati bomo s temi točkami že napovedali naslednje poglavje, ki bo govorilo o nevidni vladi, državnih udarih in skrivnostnih igralcih v ozadju strategije napetosti. Pri tem si bomo pomagali s Cento Bull, ki zapiše, da so bili bombni napadi ali *stragismo*, prvič, tip nasilja, ki je bil najbolj krvav, je najbolj misteriozen in je pustil največje rane v italijanski družbi. Vsaj do leta 1974 je bil *stragismo* del strategije, ki je krivdo za napade pripisovala levici, resnični storilci pa so prihajali iz vrst skrajne desnice. Drugič, sodniške preiskave so odkrile, da so storilci iz krogov skrajne desnice imeli podporo in zaščito pred preiskavami s strani delov obveščevalnih služb in vojske. Zdi se, da so bili tovrstni napadi načrtovani v višjih krogih (Cento Bull 2012, 7). Vinciguerra (v Francovich 1992) naprimer jasno pove, da se je takoj po napadu v Peteanu sprožila akcija prikrievanja, tako, kot je bilo vedno v podobnih primerih, za njegovo akcijo pa so vedeli karabinjerji, policija in obveščevalne službe. Tretjič, glavna interpretacija strategije napetosti, katere del je bil *stragismo*, gre v smeri, da se je v državi poskušalo ustvariti atmosfero strahu, ki bi omogočala pomik Italije proti avtoritarni obliki vladavine. Novejša sodna odkritja povezujejo *stragismo* s poskusi državnih udarov, pri čemer naj bi bombni napadi ustvarili razmere, v katerih bi državni udari bili mogoči. Četrto, vse do danes je nejasno, v kolikšni meri so bile neofašistične skupine med *stragismom* sploh samostojne in ali so bile celo produkt drugih

akterjev, predvsem obveščevalnih služb. In petič, nekateri sodni procesi so vsaj delno razgrnili del skrivnosti *stragisma* in strategije napetosti, a so redko uspeli podati jasne obsodbe (Cento Bull 2012, 7). Videli smo, da so sodišča napade večkrat jasno pripisala skrajni desnici, a konkretnih storilcev niso obsodila. Obratno je bilo z militanti na levi. Ti so v zelo velikem številu pristali za rešetkami. Mnogi zaradi obtožb, ki so se kasneje izkazale za povsem napačne. Ena največjih še živečih person italijanske radikalne levice, Antonio Negri, je denimo v zaporu sedel celo kot vodja Rdečih brigad, čeprav z njimi ni imel ničesar.

Preden gremo na naslednje poglavje, lahko že potrdimo tezo, da je bila strategija napetosti ena ključnih metod boja proti delavskim in družbenim gibanjem, torej proti parlamentarni in zunajparlamentarni levi v Italiji. Videli smo, da se je strategija napetosti pojavila ravno v trenutkih vzpona študentskega in delavskega gibanja ter vse večje priljubljenosti komunistične stranke. Neofašistični izvajalci bombnih masakrov so imeli kritje v tajnih službah, vojski in drugih državnih institucijah. Napadi so bili pripravljeni, preiskavo napadov pa so tajne in druge državne službe obstruirale in usmerjale tako, da se je za napade lahko najprej obtožilo levice. Posledica je bila, da so se procesi vodili leta, preden so preiskovalci sploh prišli na pravo sled, medtem ko je bila obsodilnost posameznih storilcev zanemarljivo majhna.

5 NEVIDNA VLADA, STRATEGIJA NAPETOSTI IN DRŽAVNI UDARI

Mnogi opazovalci dogajanja v Italiji se strinjajo, da je obstajala nekakšna nevidna vlada, paralelna država, ki je Italiji »vladala« v ozadju, za fasado vsem vidne politične in ekonomske garniture. Roberto Chiarini naprimer zapiše, da se je v šestdesetih letih začela oblikovati nevidna vlada, ki je povezala del državnih institucij, ekonomskih elit, obveščevalne službe in skrajno desnico. Naloga te nevidne vlade je bila ohranjati državo pri življenju v času nestabilnosti. Prav iz tega stanja sta se napajali tako uradna kot podtalna desnica – prva je pritisk izvajala po uradni poti, druga skozi nasilje in terorizem. Z drugimi besedami, dobili smo strategijo napetosti (Chiarini 1991, 31–34). Zapišemo lahko, da je Chiarini z nekaj stavki pravilno nakazal, kdo vse so bili akterji strategije napetosti.

Do zdaj že lahko potrdimo domnevo, da je bila strategija napetosti pravzaprav v glavnem vodena zato in tako, da je preprečila bodisi zmago parlamentarne levice bodisi vrenje, ki ga je Italija doživljala skozi delavska in družbena gibanja na ulici. Pot v socializem skozi parlament je bila utopična naloga, ki bi jo in so jo nevidna vlada oz. podobne strukture ustavile tako ali drugače – s tanki in bombami, zarotami in podtikanji. Zunajparlamentarni levici so ponudili še nekaj veliko hujšega – vrgli so ji rokavico. Ta je poziv sprejela in začela so se svinčena leta.

Rosella Dossi je ena od avtoric, ki uporablja termin nevidna vlada in se ukvarja s tem, kakšna je (bila) njena strategija. Pravi, da lahko delovanje nevidne vlade razdelimo na tri obdobja. Prvo, ko se je nevidna vlada oblikovala, je bilo obdobje do neuspeha državnega udara generala De Lorenza leta 1964. Drugo je bilo obdobje strategije napetosti, ki je trajalo do spodletelih državnih udarov leta 1974. Tretje obdobje je trajalo do razkritja lože Propaganda 2 (P2) oz. do devetdesetih let (Dossi 2001, 15). Sami sicer menimo, da državni udar leta 1964 ni povsem spodletel in bil neuspešen, čeprav uradno ni prišlo do prevrata. To potrди socialist Pietro Nenni, ki pove: »Politične stranke so nenadoma ugotovile, da jih je mogoče odstraniti. Če bi zaradi napake levice prišlo do brezvladja, bi bila edina rešitev v brezvladju« in doda: »To pa bi v tedanjih okoliščinah pomenilo skrajno desničarsko vlado« (Nenni v Ganser 2006, 123). Sledil je umik nekaterih zahtev socialistov. Prav tako strategije napetosti ne bi zaključili leta 1974. Morda se je praksa delovanja strategije napetosti spremenila, ni pa se končala. Res je, da so bili masovni bombni napadi in poskusi državnih udarov značilnost obdobja s konca šestdesetih in začetka sedemdesetih let. Drži pa tudi, da se je najhujši masaker zgodil leta 1980 v Bologni. Prav tako, če ne še bolj, skrivnosten kot ostali.

Vojska, karabinjerji, prostozidarji, mafija, izbrani politiki in industrialci ter Vatikan so bili začetni igralci nevidne vlade po drugi svetovni vojni. To obdobje je bilo prežeto z antikomunistično psihozo. Sledila je strategija napetosti zaradi vse večje popularnosti parlamentarne levice in izbruha študentskega in delavskega gibanja konec šestdesetih let (Dossi 2001, 17). V strategijo napetosti v Italiji so bile vpletene domače in tuje obveščevalne službe, reakcionarne ekonomske elite in prostozidarji, deli vojske, sodstva in policije ter radikalna desnica, ki je imela vlogo jurišnih oddelkov, provokatorjev in v nekaterih primerih tudi vlogo vodilnih v akciji (Ferraresi 1996, 87). Zgoraj omenjene kategorije so se konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih spogledovale z razvojem dogodkov v Sredozemlju, kjer so cvetele desničarske hunte. Zato sploh ne preseneča dejstvo, kot navaja Ferraresi, da so bili »italijanski desničarski krogi entuzijastični glede dogodkov v Grčiji; in obratno, Grki so jih bili 'željni' izvoziti v Italijo« (Ferraresi 1996, 87). Dossi zapiše, da sta bili znotraj t.i. nevidne vlade dve krili. Prvo je rešitev videlo v odkritem vojaškem udaru in so ga predstavljali vojska, Pentagon in skrajna desnica. Drugo krilo je rešitev videlo v t.i. političnem udaru. Kar ni pomenilo nič drugega kot nenehno vzdrževanje napetosti in opominjanje javnosti, kaj se bo zgodilo, če na oblast izvolijo komuniste. Dejanski državni udar ni bil potreben, ampak samo nenehna grožnja z njim (Dossi 2001, 18).

V nadaljevanju si bomo pogledali tri dejavnike in dimenzije povezanosti akterjev strategije napetosti, ki jih izpostavi Franco Ferraresi. Pomembne so zato, ker morda odgovorijo na vprašanje instrumentalizacije. Vprašamo se lahko, ali je italijanska skrajna desnica izkoriščala državo za svoj politični boj ali je država instrumentalizirala desničarske skrajneže za doseganje svojih ciljev. Ali pa je na koncu šlo za vzajemno korist, pa tudi medsebojno borbo, da ne poenostavljamo dogodkov iz tistega časa. Po našem mnenju je šlo za kombinacijo vsega. Opisa nevidne vlade Dossijeve ne smemo razumeti kot strateškega središča, ki je do potankosti nadziral akcije in poteze akterjev na terenu, ampak bolj kot skupni proces, ki se je razvijal skozi akcije in sodelovanje različnih igralcev s podobnimi cilji. Med glavnimi cilji lahko naštejemo napad na levico in vzpostavitev bolj avtoritarne države.

Dejanja strategije napetosti so bila mogoča zaradi treh dejavnikov, ki jih srečamo v Italiji tistega obdobja. Prvič, Italija je imela opravka s kopico skrajno desničarskih skupin, ki so delovale avtonomno, nekatere bolj druge manj⁴⁴, in z zavedanjem, da imajo kritje v oblastnih strukturah. Nastopale so z nasiljem in provokacijami. Drugič, del ekonomske in

---

⁴⁴Dilemo avtonomnosti neofašističnih skupin smo izpostavili že s petimi točkami konec poglavja o črni nevarnosti. Cento Bull (2012, 7) v zvezi s tem omeni prav Ferraresija, ki je skozi leta spremenil mnenje in zdaj zavzema stališče, da so bile neofašistične skupine veliko manj avtonomne, kot pa je menil v preteklosti.

politične elite se je spogledoval z avtoritarno obliko vladavine. Tretjič, Italija je imela opravka z rigidnim, arhaičnim in visoko zbirokratiziranim sodstvom, katerega akterji niso imeli nobene demokratične odgovornosti (Ferraresi 1996, 88). Iz teh treh točk lahko izpeljemo tri dimenzije povezanosti akterjev strategije napetosti.

V prvem primeru govorimo o avtomatskem delovanju, brez koordiniranega, eksplicitnega in zavednega sodelovanja. Dve sodišči sta lahko leta zahtevali jurisdikcijo pri sojenju desničarskim militantom in tako se je lahko neki proces vlekel leta, akterji zločinov pa so bili na svobodi. V drugi dimenziji imamo že bolj zapleteno zgodbo. Desničarske skupine so naprimer delovale in določeno akcijo izvedle samostojno, a ker so jih nekateri državni organi ali policija dojemali kot prijateljske ali koristne, je bila preiskava dogodkov ovirana, dokazi uničeni, storilcev pa pogosto niso nikoli identificirali ali odkrili. V tej dimenziji so preiskovalci velikokrat namenoma raziskovali v napačni (politični) smeri, ki pa so jo lahko že nakazali sami napadalci, ko so se infiltrirali v nasprotnne skupine ali pa za napad izbrali cilje, ki bi jih po logični poti napadli politični nasprotniki. Oblasti so lahko tudi ponaredile dokaze, da bi preiskavo speljale v stran od resničnih storilcev. Tretja in najbolj sporna dimenzija pa je nastopila takrat, ko je del državnega aparata vedel za dejanja desničarskih teroristov in jih toleriral ter je v njih lahko tudi aktivno sodeloval, na koncu pa poskrbel še za »kritije« zločinov. Meje med dimenzijami so bile prehodne, strategija napetosti pa je bila vsekakor sestavljena iz vseh treh (Ferraresi 1996, 88–89). Dodali bi še četrto dimenzijo, ki jo je odkrito vodil del vladajočih elit in je lahko skrajno desnico tudi uporabila kot zelo uporabnega izvršilca najbolj umazanih del. Povsem verjetno je, da se v nekaterih primerih militanti skrajne desnice tega niti niso zavedali. Teh dimenzij pa pod nobenim pogojem ne smemo razumeti kot strogo ločene, ampak kot medsebojno prepletene in ne vedno zamejene v okvirih, kot so opisani zgoraj. Iz vseh aktov *stragisma*, ki smo jih omenili v prejšnjih poglavjih, lahko razberemo večino naštetih dimenzij povezanosti igralcev strategije napetosti.

Prostozidarska loža P2 je bila ena od skrivnostnejših formacij v italijanski zgodbi, o kateri govorimo v tej nalogi. Med številnimi drugimi ji je pripadal tudi Silvio Berlusconi, v zadnjih desetletjih znan kot večkratni predsednik italijanske vlade in medijski mogotec.

Loža P2 je bila označena za kriminalno združbo in razpuščena leta 1981. Konec šestdesetih je na čelo lože prišel Licio Gelli, poslovnež s sumljivim poreklom, in P2 spremenil v skrivnostno vsenacionalno organizacijo (Ferraresi 1996, 120). Vinciguerra (v Francovich 1992) pravi, da je bil Gelli človek obveščevalnih služb in prepričan fašist. Nekateri menijo, da je bil Gelli oseba, ki je bila v resnici na čelu obveščevalnih služb (Dossi 2001, 23). Parlamentarna preiskovalna komisija je v letu 1984 odkrila, da so P2 pripadali ljudje iz vseh

delov italijanske družbe. Člani so bili med parlamentarci, ministri, iz poslovnega sveta, medijev, sodstva, še posebej pa iz obveščevalnih služb in vojske. Srečanja generalov so včasih potekala kar v zasebnem stanovanju Gellija (Anselmi v Ferraresi 1996, 120). V poročilu smo lahko prebrali še, da je bil cilj delovanja lože večja oblast za posameznike iz lože in celotno P2 (Parlamento Italiano v Dossi 2001, 14). Gelli (v Francovich 1992) je po drugi strani dejal, da je bila loža P2 sestavljena iz najboljših ljudi iz javnega življenja, vojske, umetnosti, poslovnega in finančnega sveta, njihova naloga pa, da je bila pisanje analiz in predlogov, ki so jih nato poslali predsednikom vlad, ti pa so te lahko ali pa ne prebrali in upoštevali. Vinciguerra je veliko bolj neposreden in trdi, da je bila loža P2 kar center dejanske moči oz. oblasti, skrite pred javnostjo, a ne pred državo. V boju proti komunizmu je igrala točno določeno vlogo in je bila ena od paralelnih struktur v državi, ki so bile del Gladia (Vinciguerra v Francovich 1992). Dossi (2001, 21) opomni, da so bile koordinatorke delovanja različnih elementov nevidne vlade najprej tajne službe, a po poskusu udara De Lorenza leta 1964 je prišlo do reforme teh služb in na mesto organizatorja je prišla prav loža P2. *Piano di Rinascita Democratica* ali Načrt za demokratični preporek je besedilo, ki je bilo napisano na Gellijevo željo in je med drugim predvidevalo ostrejši nadzor medijev, ukinitve poslanske imunitete, večje pristojnosti policije in karabinjerjev ter antisindikalne ukrepe (Anselmi v Ferraresi 1996, 121). Dossi poveže *Piano di Rinascita Democratica* s tretjim obdobjem delovanja nevidne vlade, kjer je prišlo do odmika od neposredne strategije napetosti, ki so jo nadomestili subtilnejši prijemi. Pravi, da je bil novi cilj vzpostavitev predsedniške republike v ameriškem slogu, v parlamentu naj bi imeli dve veliki demokratični stranki, vpliv sindikatov bi se oslabil, vzpostavili pa bi delni nadzor nad mediji. Značilno za to obdobje je bilo povečanje vpliva P2, infiltracije v ministrstva, medije in politične stranke, eksplozija korupcije in tudi instrumentalizacija levega terorizma, predvsem Rdečih brigad (Dossi 2001, 20). Dossi namreč omenja avtorje, ki povezujejo ugrabitev in uboj Alda Mora z aktivnostmi nevidne vlade in menijo, da je šlo pri tej ugrabitvi za manipulacijo Rdečih brigad.

Aldo Moro in zgodovinski kompromis je bil trn v peti desnici in levici. Desnici zato, ker nikakor ni hotela komunistov pri koritu ali z drugimi besedami v vladi. O tej zgodbi ves čas pravzaprav govori naša naloga. Drugi, torej levici levo od PCI, pa je zgodovinski kompromis povzročil silne težave. Ko Antonio Negri govori o strategiji napetosti in napetih političnih dogodkih tistega časa, govori tudi o »zgodovinskem kompromisu«. Pravi, da so se italijanska sedemdeseta pravzaprav začela leta 1967/68 in se končala leta 1983. Po

študentskem letu '68⁴⁵, ki v Italiji ni imel tako zelo velikega pomena kot v nekaterih drugih državah, je sledila vroča delavska jesen leta '69. Ta je prinesla številne napredke v borbi za bolj egalitarno družbo. Po letu 1973–74 so se stvari začele hitro spreminjati (Negri 1998, 152). Negri zapiše: »Vse do tega trenutka je bil odnos med družbenim gibanjem in 'levico' kot totaliteta, kljub občasnim težavam, pravzaprav dialektičen« (Negri 1998, 152). Po naftni krizi leta '73 so se stvari začele naglo spreminjati. Kapitalistična kontraofenziva je stvari spremenila toliko, da je italijanska parlamentarna levica prekinila dialog z novimi silami, Italijanska komunistična partija pa je šla na pot zgodovinskega kompromisa s Krščansko demokracijo (Negri 1998, 152–153). To je obdobje, ko so se PCI in tudi sindikati močno približali vladi ter postali nasprotni velikemu delu gibanj na ulicah (Castellano in drugi 1996, 228–229). Negri dodaja, da je bil italijanski politični sistem med hladno vojno znan kot *bipartitismo imperfetto* ali »imperfektni dvostrankarski sistem«. Ne glede na to, kakšno podporo in rezultat bi dosegla stranka PCI, bi oblast vedno ostala v rokah DC. Kljub temu so si krščanski demokrati in komunisti zamislili, da bi zgradili sistem oblasti, ki bo omogočal določeno stopnjo ravnovesja in bi mehčal družbene konflikte, ko se ti pojavijo. Zraven imperfektne dvostrankarskega sistema smo tako imeli še *coassociativismo imperfetto* ali »imperfektni koasocianizem«. Na eni strani smo med letoma 1974–78 videli poglobljanje vezi med PCI in DC, kar je pomenilo, da je imperfektni koasocianizem postal perfektni, na drugi strani pa ostre boje družbenih gibanj, ki so dokončno presekala s institucionalnim predstavništvom (Negri 1998, 153). Potencial PCI, do katere je velik del zunajparlamentarne levice vendarle dolgo gojil upanje, je propadel na dveh ravneh: prva je bila specifični družbeno-politični kontekst hladne vojne, ki jim zmage pod nobenim pogojem ni dovolil; druga raven pa je bila zgodovinski kompromis, s katerim so se kakršnikoli zmagi tako ali tako sami odpovedali.

Rdečim brigadam zgodovinski kompromis seveda ni bil všeč. Sledili sta ugrabitev in usmrtitev Alda Mora leta 1978. Prej smo omenjali mnenja nekaterih, da so bile Rdeče brigade v primeru Moro infiltrirane in manipulirane. Povsem mogoče. V primeru Moro je še vedno toliko neznank, kot jih je v večini drugih primerov, ki jih omenjamo v našem besedilu. Le brigadisti niso neznanke, saj so skoraj vsi po vrsti, vsaj, kar se ustanovnega in vodilnega kadra tiče, končali za zapahi, v nasprotju z večino desničarskih militantov, ali pa so v svoji borbi

---

⁴⁵Italijansko študentsko gibanje ni bilo skoncentrirano samo v maju leta '68, ampak je pomembno vlogo igralo že prej in še posebej kasneje.

izgubili življenje⁴⁶. Negri (1998, 154) zapiše, da so se z izbruhom novega gibanja leta 1977 in represijo nad njim med aktivisti vse pogosteje začele pojavljati skupine oboroženih militantov. Druga polovica sedemdesetih je dejansko pomenila pravi izbruh oboroženih skupin na levici⁴⁷. Zraven Rdečih brigad, ki so že dolgo obstajale, so se pojavile številne nove. Med bolj znane sodijo naprimer Nuclei Armati Proletari z juga Italije, Prima Linea, iz avtonomije izhajajoči Proletari Armati per il Comunismo in bolj libertarno usmerjena skupina Azione Rivoluzionaria. »V tem času je bila Italija v nekakšni državljanski vojni. Nihče ni več nadzoroval položaja in tako je nastopila tragedija, ki se je morala končati s porazom vseh« (Negri 1998, 154). Negri govori seveda o tragediji Moro. In nadaljuje: »Ugrabitev in umor Alda Mora sta bila začetek konca gibanja, ki je s tem, da je dajalo prednost svojim vojaškim ciljem, izgubilo sposobnost vrednotenja političnih posledic svojih dejanj« (Negri 1998, 154). Primer Moro je bil dejanje Rdečih brigad. A menimo, da je Moro umrl zato, ker ga vladajoča garnitura ni imela (resnega) namena rešiti iz ujetništva brigadistov. Morda pa lahko ravno znotraj te dimenzije najdemo manipuliranje z Rdečimi brigadami. Ali, kot zapiše Amelia Kraigher, »... država preprosto ni odreagirala kot bi morala, zavračevala je s pogajanjem in bilo je očitno, da se je Mora hotela odkrižati tudi sama. Rdeče brigade so čakale do zadnjega trenutka in ko je bilo že jasno, da politika ne bo storila ničesar, so zagrozile z umorom in se ujele v past« (Kraigher 1998, 144).

Ko je bila loža P2 leta 1981 razpuščena, je večina njenih članov ostala na položajih, saj so mreže, ki so jih spletli, tako močne, da vplivajo na življenje v Italiji še danes (Ferraresi 1996, 121). P2 se tako kot druge podobne skrivne organizacije povezuje s številnimi subverzivnimi akcijami. Tudi s poskusi državnih udarov. Mnenja o tem, kako močno je bila loža P2 vpletena v vso dogajanje v Italiji, so deljena. Povsem verjetno je, da so tudi po razpustitvi P2 obstajale podobne paralelne strukture. Ena od takih je nedavno prišla v medije, kar nam daje vedeti, da se podobne zgodbe niso končale niti po koncu hladne vojne.

Poskusi državnih udarov ali vsaj načrti zanje so bili del italijanske vsakdanjosti od šestdesetih pa vsaj do polovice sedemdesetih let. Ne dvomimo, da bi v skrajnih primerih, v mislih imamo predvsem zmago komunistov na volitvah ali prevelikega naleta zunajparlamentarne levice, do poskusa, grožnje ali dejanskega udara lahko prišlo tudi kasneje. Novejše preiskave in raziskave, ki se ukvarjajo s to epizodo subverzivnih dejanj, so poskuse državnih udarov povezale z masakri in bombnimi napadi, ki so pomenili neke vrste uvod v

---

⁴⁶Več o Rdečih brigadah in osebnih zgodbah brigadistov glej naprimer Buffa in drugi (1990), Scialoja (1997) in Rossanda in Mosca (2006).

⁴⁷Spisek je izjemno dolg in vsebuje nekaj deset skupin, ki so za svoja dejanja prevzemale odgovornost.

same udare. Brez dvoma so bile grožnje in poskusi državnih udarov del strategije napetosti, v katerih je sodeloval isti koktajl igralcev kot pri *stragismu*, ki smo ga podrobneje obravnavali v prejšnjih poglavjih.

Centro Bull poskuse in grožnje z državnim udarom vidi kot drugo obliko subverzivnih dejanj, ki so se začeli pojavljati od leta 1964, ko so socialisti začeli sodelovati s krščanskimi demokrati. Prvi tak poskus je bil *Piano Solo*⁴⁸ generala in poveljnika karabinjerjev Giovanija de Lorenza leta 1964. Kasneje so odkrili, da je De Lorenzo zbral dosjeje 150.000 »sumljivih« oseb, od politikov, duhovnikov in sindikalistov. Drugi poskus je bila *operacija Tora Tora*, 7. decembra 1970. Princ Junio Valerio Borghese, med drugo svetovno vojno podpornik RSI in zdaj na čelu skupine Fronte Nazionale, naj bi s tem udarom prisilil predsednika republike k razpustitvi parlamenta in vzpostavitvi izrednih razmer v državi, na čelu katere bi bila po udaru mešanica vojaških in civilnih oseb. Še dva podobna poskusa sta bila leta 1972 in 1974, prvi pod vodstvom Randolfa Pacciardija, drugi pa pod vodstvom Edgarda Sogna (Centro Bull 2012, 4). Mnogokrat so poskusi državnih udarov spregledana zgodba. Temu pritrđi tudi Centro Bull, ki pravi, da je tako zaradi predstave, da je šlo za neke vrste avanturistične poskuse. Pa vendarle novejšje preiskave tovrstne »aventure« jemljejo veliko resneje in jih povezujejo z bombnimi napadi oz. *stragismom*. Ti naj bi bili predhodnica državnih udarov. Pripravili naj bi teren, ki bi omogočal izvedbo državnega udara (Centro Bull 2012, 6–7).

Pogledati v drobovje poskusov državnih udarov v Italiji je na tem mestu nemogoče, saj bi zahtevali svojo nalogo. Kljub temu bomo poskušali v grobem orisati primer Borghesejevega poskusa leta 1970, ker so v njem sodelovali številni akterji, ki jih omenjamo v naši nalogi. O De Lorenzovem poskusu smo nekaj že povedali. Vsekakor pa ga lahko štejem za neke vrste poludar, s katerim se je nevtraliziralo najradikalnejše zahteve socialistov ob njihovem sodelovanju v vladah Alda Mora. Ameriški zgodovinar Bernard Cook spomni, da je izvedba udara *Piano Solo* povsem spominjala na poznejši načrt *Prometeus*, ki ga je uporabil grški polkovnik Papadopolous leta 1967 ter Grčiji vsilil vojaško hunto (Collin v Ganser 2006, 354). Če se v Italiji ni uresničil vojaški udar v polni obliki, je bila desničarska vojaška hunta v Grčiji realnost.

Borghese je po vseh avanturah v stranki MSI leta 1968 ustanovil gibanje Fronte Nazionale. Gibanje je stopilo v bran pravim italijanskim in evropskim vrednotam. Vzpostavilo naj bi nov politični red, ki bo odpravil razredni boj. V Borghesejevo gibanje so bili vpleteni tako pripadniki Ordine Nuovo in Avanguardie Nazionale, med katerimi se je še

---

⁴⁸Piano solo, kar pomeni v prevodu sami, ker je operacija izključevala policijo in druge oborožene sile (Ferraresi 1996, 79).

posebej izpostavljal Delle Chiaie. Fronta je nagovarjala stare fašiste in konservativne segmente med industrialci, ki so se počutili ogrožene v luči socialnih nemirov. Posebno mesto med tistimi, ki jih je nagovarjalo Borghesejevo gibanje, pa so imeli vojaki in veteranska združenja, v katerih je imel črni princ številne prijatelje (Assizes v Ferraresi 1996, 117–118).

7. decembra 1970 je bilo vse pripravljeno in več sto militantov je v Rimu na različnih lokacijah čakalo na ukaz za izvedbo udara. Pomožne enote so bile pripravljene po vsej Italiji (Salvini v Ferraresi 1996, 118). Zarotniki so bili oboroženi z lahkim orožjem in mnogi že na poti k svojim ciljem, ko je nenadoma prišel nov ukaz, ki je preklical udar, vse morebitne dokaze pa je bilo treba čim boljše in čim prej prikriti (Assizes v Ferraresi 1996, 119). Kdo je dejansko prekinil udar, je še danes nejasno. Nekdanji direktor Cie William Colby je dejal, da so v Cii »... na neposredni ukaz predsednika Nixona vsekakor razmišljali o udaru« (Colby v Ganser 2006, 131).

Salvini je odkril, da sta bili pripravljene dve uradni poročili o Borghesejevem poskusu. Prva verzija je bila zelo obsežna, a ko jo je takratni obrambni minister Giulio Andreotti⁴⁹ dobil na mizo, je od vojaške tajne službe SID zahteval, da ga spremeni. Salvini je iz vseh podatkov razbral, da je obstajala povezava med Fronte Nazionale in ložo P2. Slednja je bila vsekakor vpletena v Borghesejevo operacijo. V poskus udara je bil skozi NDS in nekatere visoke oficirje prav tako vpleten del oboroženih sil. Razbral je, da je Avanguardia Nazionale sodelovala pri organizaciji in sami izvedbi udara, da je vsaj do leta 1974 imela tesne stike s tajno službo ministrstva za notranje zadeve Ufficio affari riservati (UAR) in da je znotraj skupine obstajalo paravojaško jedro, ki je izvajalo teroristične napade. In nenazadnje, odkril je ameriško podporo, vsaj s strani obveščevalnih služb, za državni udar in tudi podporo v Natu (Salvini v Cento Bull 2012, 51–52). Čeprav so se na sodiščih znašli nekateri iz zarote, se jim na koncu ni zgodilo nič. Ali kot zapiše Ganser: »Na koncu so obtožili 145 zarotnikov iz operacije Tora Tora, od teh so jih le 78 pripeljali na sodišče in od teh jih je sodišče v Rimu obsodilo le 46, višje sodišče pa jih je nato vse po vrsti oprostilo. S tega velikega sodnega procesa so odšli vsi gladiatorji na prostost« (Ganser 2006, 133). Z drugimi besedami, vsi vedo, da je neke vrste zarota obstajala, le kriv zanjo ni nihče.

Skozi nalogo nenehno omenjamo različne tajne službe. Če se konkretno na tem mestu osredotočimo na italijanske tajne službe v šestdesetih in sedemdesetih letih, potem je treba vedeti naslednje. Kot pravi Cento Bull, sta konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih obstajali dve italijanski obveščevalni strukturi. Prva je bila vojaška tajna služba SID, druga pa

---

⁴⁹Andreotti je bil večkratni minister, predsednik vlad in dosmrtni senator. Obtoževali in obsodili so ga za sodelovanje z mafijo. Umrli je leta 2013.

tajna služba ministrstva za notranje zadeve UAR. Na čelu slednje je bil Federico Umberto D'Amato, ki je bil zelo blizu ameriški Cii. D'Amata so kot sodelavci obkrožali številni veterani fašistične republike RSI. Znotraj vojaške tajne službe SID pa lahko v tem obdobju srečamo dve strategiji. Eno je zagovarjal Vito Miceli, vodja SID od 1970 do 1974 in član P2 (Cento Bull 2012, 46–47). Micelijeva linija je bila odkrito desničarska, če ne kar nostalgična za fašističnim režimom. Kot nakazujejo nekateri dokumenti in pričanja, je bil Miceli vpleten v poskus Borghesejevega udara in oviranje preiskav teh dogodkov (Salvini v Cento Bull 2012, 47). Druga strategija oz. linija v SID je bila povezana z Micelijevim naslednikom generalom Gianadelijem Malletijem, ki je bil blizu krščanski demokraciji in Giouliju Andreottiju. Ta pristop je predvideval ojačanje državnih institucij brez naslanjanja na odkrito pučistično strategijo in neofašistične organizacije (Cento Bull 2012, 47). Kot opomni Salvini, moramo spremembo v strategiji videti kot prilagoditev na regionalne razmere, saj so v letih 1974–75 padli vojaški režimi v Grčiji in na Portugalskem, v Španiji pa je umrl general Franco. V takih okoliščinah bi bila možnost in kredibilnost za uspeh desničarskega ali vojaškega udara v Italiji minimalna (Salvini v Cento Bull 2012, 47). Dossi, kot smo videli, temu premiku pravi tretje obdobje nevidne vlade, ko je prišlo do opustitve odkrite strategije napetosti. Sami pravimo, da je prišlo do spremembe strategije napetosti, ko se je naprimer *stragismo* redko pojavil, pa vendar se je – bombni napad v Bologni 2. avgusta 1980 nekateri vidijo kot spektakularni zaključek zlate dobe strategije napetosti. Cento Bull (2012, 47) pripomni, da je tudi Malleti, prav tako del P2, nadaljeval z obstrukcijo preiskav in prikrivanjem dejanskih zločincev za bombne napade in poskuse državnih udarov. Povsem za konec naj omenimo še, da so bile obveščevalne službe zahodnih držav povsod po Evropi tiste, ki so v skrivne (desničarske) enote za boj proti komunizmu, kar se danes posplošeno imenuje Gladio, rekrutirale na tisoče desničarjev različnih barv, ki so bili nato udeleženi v nešteti operacijah (glej npr. Ganser 2006).

Omenili smo že, da je ena od skrivnih struktur prišla v javnost pred kratkim. Prav je, da jo omenimo, pa čeprav gre za desetletja razlike. Gre namreč za dokaz, da paralelne strukture v Italiji nikakor niso zamejene na obdobje hladne vojne. Ob izbruhu škandala smo lahko slišali, da gre za novi Gladio in podobno.

Leta 2005 je v Italiji izbruhnila afera okrog skrivne organizacije *Dipartimento studi strategici antiterrorismo* oz. DSSA, za katero se je izkazalo, da je bila neke vrste paralelna policija, obveščevalna struktura in privatna varnostna služba. Organizacija DSSA, ki je rekrutirala številne policiste, karabinjerje in druge iz državnih varnostnih služb, je za svoje delovanje uporabljala kar uradne baze podatkov državnih varnostnih služb (BBC 2005).

Razpolagala je z zajetnim arzenalom orožja. Na čelu DSSA sta bila Gaetano Saya in Riccardo Sindaco. Organizacija DSSA se je predstavljala kot elitna skupina v borbi proti islamskemu in marksističnemu terorizmu, prav tako pa je prek svojih vez kontaktirala Vatikan in se ponudila, da lahko varuje papeža pred terorističnimi napadi. Minister za notranje zadeve je ob odkritju povezav med DSSA in policijo suspendiral nekatere policiste, ki so sodelovali s skrivno organizacijo. Preiskovalci bi naj razpolagali tudi s podatkom, da je organizacija DSSA nameravala ugrabiti Cesareja Battistija, levičarskega militanta, ki je v pregnanstvu v tujini. Če so preiskovalci uporabili zelo ostre besede, pa je Carlo Taormina iz Berlusconijske stranke dejal, da je bila organizacija DSSA le privatna služba, ki nima kaj skrivati in da so zanjo vedele tako obveščevalne službe kot policija (Philips 2005, 5. julij). Celotna zgodba priključuje marsikatero povezavo s preteklostjo. Gaetano Saya se omenja v povezavi z zgodovinskim Gladiem in je aktiven v malih, nostalgичnih in skrajnih neofašističnih skupinah in strankah. Zgodbo z Battistijem, če držijo navedbe preiskovalcev, lahko povežemo z nedokončanimi boji iz sedemdesetih let. Italija že dolgo neuspešno poskuša doseči njegovo izročitev in organizacija DSSA, sestavljena iz skrajnih desničarjev, pripadnikov policije, karabinjerjev in drugih, je očitno nameravala vzeti zakon v svoje roke. Tudi če se je organizacija DSSA na svoji spletni strani predstavljala kot neke vrste antiteroristični center in varnostna služba, je bila v resnici veliko več kot to. Nikakor ne moremo trditi, da v neki drugi obliki ne obstaja še danes, morda z povsem drugimi igralci.

6 ZNAČILNOSTI STRATEGIJE NAPETOSTI

V tem poglavju bomo poskušali izluščiti značilnosti, ki jih vsebujejo dejanja, značilna za strategijo napetosti. Teh značilnosti pa nikakor ne smemo razumeti kot dokončen spisek. Nekateri akti strategije napetosti so lahko vsebovali več, drugi pa manj teh značilnosti.

Prva od značilnosti, če lahko temu tako rečemo, je **specifični družbeno-politični kontekst**. Vsa dejanja oz. dogodki so del določenega družbeno-političnega konteksta, mi pa bomo poskušali pokazati na specifični kontekst znotraj tega. Strategijo napetosti v Italiji v šestdesetih in sedemdesetih letih moramo razumeti, kot smo zapisali že prej, v kontekstu hladne vojne in boja proti komunizmu oz. realsocializmu. To delovanje je bilo bolj ali manj izgovor za obračun z domačo levico, naj bo zunajparlamentarna ali parlamentarna. Masaker na Piazza Fontani se je zgodil potem, ko je silni izbruh študentskih in delavskih gibanj pretresel Italijo in rezultiral v nastanku številnih zunajparlamentarnih skupin nove (radikalne) leve, ter je očitno potreboval odgovor v obliki niza bomb s spektakularnim koncem z napadom decembra v Milanu. Torej, če je bil kontekst hladne vojne makro družbeno-politični kontekst, v katerem so pokale bombe državno/fašistične naveze, je bil pojav študentsko/delavskih gibanj mikro družbeno-politični kontekst. Strategija napetosti je bila odgovor na, kot se je o uporuh iz leta '68 pretirano ali romantično, izbira bralca, izrazil Joško Palavršič, »masovni juriš angelov krhkih kril proti nebu« (Palavršič 1988a, 11).

Napadi so bili pogosto neselektivni. To pomeni, da so terjali predvsem nedolžne žrtve. Kot smo že zapisali, je Vinciguerra dejal, da so bili neselektivni napadi naloga radikalne desnice v strategiji napetosti. Piazza Fontana in številni drugi masovni bombni napadi so bili tipični primeri neselektivne izbire žrtv. V tej točki se desničarski terorizem bistveno razlikuje od levičarskega. Slednji je tarče skoraj izključno izbiral selektivno in je za napade prevzel odgovornost. Ali kot lahko preberemo: »Tako rdeči kot črni ekstremisti so uporabljali isto metodo, t.j. oboroženi politični boj, vendar so bili njihovi prijemi drugačni. Rdeče brigade in druge levičarske organizacije niso vrgle niti ene bombe ali nastavile niti enega peklenškega stroja med množico. Vse to je spadalo izključno v domeno desničarjev, katerih namen je bil ustrahovati širšo množico nedolžnih ljudi« (Teleks v Kraigher 1998, 142). Vse to pa je povezano že s tretjo značilnostjo.

Tretja značilnost dejanj strategije napetosti je **ustvarjanje kaosa, strahu in zmede**. Napad na Piazza Fontani je spet lep primer tega. Kot zapiše Cento Bull, je ena od bistvenih značilnosti strategije napetosti v državi ustvariti atmosfero terorja in strahu, da bi lahko prišli

do bolj avtoritarnega tipa vlade (Cento Bull 2012, 19). Avtoritarni tip vlade je bil cilj. Strategija ima vedno neki cilj, kar bomo razdelali na koncu poglavja.

Primerov je bilo v Evropi zelo veliko. Selahatin Celik poda primer turških skrivnih operacij, nekakšnega turškega Gladia v obliki Posebnega bojnega oddelka, ki je izvajal skrivne operacije. Tako so turški agenti 6. septembra 1955 v Solunu vrgli bombo na hišo oz. muzej Mustafe Kemala Atatürka. Operacija je bila izvedena tako, da za seboj ni pustila nobenih sledi in je imela natanko takšne posledice, kot so jih z napadom želeli doseči. Mediji in turška vlada sta za dejanje takoj obtožili Grke, turški nacionalisti pa so začeli, ob pomoči skrivnih enot, pogrom nad Grki v Istanbulu in Izmirju. Umrlo je 16 ljudi, 32 je bilo ranjenih, 200 žensk je bilo posiljenih (Celik v Ganser 2006, 363). Iz zgodovinske distance gledano povsem enostavna formula: izvedeš napad, ustvariš kaos in zmedo, obtožiš nasprotnika za dejanje, da lahko na koncu obračunaš prav z njim. Kar je bil v tem primeru tudi cilj operacije. Ta napad je mejil že na naslednjo značilnost, to je false flag operacijo, saj je bila sama tarča napada taka, da bi mislili, da za njim stojijo Grki.

Četrta značilnost napadov in drugih dejanj so **false flag** oblike operacij, napadov in dejanj **ter infiltracije**. False flag je dejanje, ki je izvedeno tako, kot da bi ga storil nekdo drug. Gre lahko za lažni prevzem odgovornosti ali naprimer za izvedbo operacij, napadov, demonstracij in drugega s simboli ali značilnostmi nasprotnika – tistega, na katerega se poskuša zvaliti odgovornost. Pogosto je false flag operacija povezana z infiltracijami. Lahko se tudi zgodi, da začne infiltrator namerno napeljevati na določena dejanja, s katerimi bi očrnil infiltrirano skupino ali celotno politično opcijo, ki ji infiltrirana skupina pripada. Tak primer je bil Mario Merlino, uspešen infiltrator v anarhistične skupine, ki smo ga omenjali v poglavju o Avanguardii Nazionale.

False flag operacija ni nujno povezana z nasiljem. Lahko gre za katerokoli politično akcijo, ki škodi nasprotniku. Salvini poda primer t.i. *operacije kitajski plakat*. V sredini šestdesetih je bilo več italijanskih mest in krajev polepljenih s plakati skrajno leve skupine, ki v resnici sploh ni obstajala. Vsebina plakatov je povečevala kitajsko revolucijo in napadala komunistično partijo, češ da se je prodala buržoaznim interesom. Namen akcije je bil, prvič, prestrašiti javnost z novimi skupinami na levici in, drugič, prisiliti PCI k radikalizaciji z namenom, da se prepreči uspeh novih skupin (Salvini v Ferraresi 1996, 66–67). Tretjič, dvema ugotovitvama Salvinija lahko dodamo še logično posledico. Taka kampanja je prinesla dodaten nemir na levico in po vsej verjetnosti še povečevala nezaupanje že tako nezaupljive stranke PCI do novih sil na levici. Salvini odkrije še, da je celotna akcija s plakati bila delo Avanguardie Nazionale s kritjem tajne službe notranjega ministrstva UAR in pod

sponsorstvom desničarskega militanta Roberta Leroya iz Aginter Pressa. Vsi pripadniki Avanguardie Nazionale, ki so jih zasačili pri delu, so bili nemudoma izpuščeni (Salvini v Ferraresi 1996, 67). Hkrati ta primer predstavlja že naslednjo značilnost strategije napetosti, ki predvideva sodelovanje različnih akterjev v posameznih operacijah.

Peti element strategije napetosti je torej **sodelovanje različnih akterjev** za doseganje skupnega ali svojih individualnih ciljev. Če govorimo o Italiji šestdesetih in sedemdesetih let, potem govorimo o sodelovanju tajnih služb, političnih elit in paradržavnih struktur kot je P2 ter desničarskih/neofašističnih skupin. V omenjenih kategorijah niso sodelovali vsi, del je bil tudi sam žrtev strategije napetosti. Pino Rauti, markantna osebnost italijanske neofašistične desnice, je v intervjuju povedal, da sta on sam in skrajna desnica v tistih časih kolaborirala z državo v boju proti komunizmu, še posebej z obveščevalnimi službami in vojsko (Brambilla v Cento Bull 2012, 115). To so potrdili nekateri primeri napadov in drugih operacij, ki smo jih podrobneje razdelali v poglavjih zgoraj. Če pa se vrnemo k prejšnjemu primeru, k plakadni akciji, pomeni, da je bila tudi ta operacija, ponovno uperjena proti levici, torej domačemu sovražniku, pravzaprav skupna akcija skrajne desnice in državne službe. Ni bila samo delo Avanguardie Nazionale. Bila je neofašistično/državna operacija. Takih je bilo v Italiji ogromno.

Šesta značilnost je **skrivnostnost in nerazjasnjenost dejanj**, značilnih za strategijo napetosti. Italijanski napadi še danes večinoma niso povsem pojasnjeni. Tudi če je za posamezna dejanja nedvoumno kriva skrajna desnica z bolj ali manj jasno povezavo s tajnimi službami ali drugimi paralelnimi strukturami, so prav tajne službe zaslužne, da je marsikateri dogodek še danes ovit v skrivnost. Kaj natanko se je dogajalo v sobi milanske policijske postaje ob zaslišanju anarhista Giuseppeja Pinellija, ne bomo izvedeli nikoli. Kako globoko je bil v obveščevalne strukture vpet Gianfranco Bertoli, verjetno prav tako ne bomo izvedeli nikoli, in to predvsem zaradi uničenja njegovega dosjeja, ki so ga izvedle prav iste obveščevalne strukture. Skoraj vsak vidni primer masakra, ki gre na račun skrajne desnice in (para)državnih struktur, so tajne službe med preiskavo in sojenji minirale oz. ovirale. Tajne službe iste države, ki je preiskovala in sodila (domnevnim) storilcem. Vinciguerra (v Francovich 1992) je opomnil, da so ostali nekaznovani, ker država pač ne more obsoditi same sebe, in s tem morda najbolje opisal celotno dogajanje. Zato ne verjamemo, da bomo kdaj izvedeli za dejanski obseg povezav med tajnimi službami, drugimi (para)državnimi strukturami in neofašističnimi skupinami, ki so bili vsi po vrsti vpleteni v bombne masakre oz. *stragismo* in poskuse/grožnje z državnimi udari.

Na koncu si pogledjmo še **cilj/e strategije napetosti**. V konkretnem primeru Italije je bil cilj dobiti proste roke do bolj trdega vladanja oz. bolj avtoritarnega tipa vladanja. Brez kakršnegakoli dvoma lahko zapišemo, da je strategija napetosti imela (v določenem obdobju) za cilj postavitev desničarske avtoritarne oblasti v Italiji. Neglede na časovno obdobje pa je bil cilj ustaviti delavska in družbena gibanja ter nevarnost zmage (parlamentarne) levice. Georgy Katsiaficas pravilno ugotavlja, da so neofašistične skupine začele z napadi zaradi strahu pred nadaljnjim širjenjem in uspehi delavskih bojov iz leta 1969. Strategija napetosti je imela namen za napade obtožiti levico in upravičiti zasuk Italije proti diktaturi, ki je bila takrat zelo značilna oblika oblasti v Sredozemlju, od Španije, Grčije do Portugalske (Katsiaficas, 2006, 20–21). Temu prikima tudi Rauti, ki pravi, da je določeno obdobje v krogih skrajne desnice živela ideja državnega udara kot neke vrste bližnjica do oblasti. Strah pred zmago komunistov je bil namreč tako velik, da je bil povsem mogoč prihod vojske na oblast. Ta strah je omogočil sodelovanje državnega aparata z neofašističnimi skupinami (Brambilla v Cento Bull 2012, 115). Kdo bi bil dejansko na vrhu te tvorbe, pa je vprašanje na katerega ne moremo podati zadovoljivega odgovora. Iz vsega napisanega v naši nalogi lahko potrdimo tezo, da je bila strategija napetosti ključna pri borbi zoper levico. Bila je ključna strategija v borbi proti družbenim in delavskim gibanjem na ulici. Brez dlake na jeziku lahko rečemo tudi, da je bila v tem izjemno učinkovita. Ob predpostavki, da je levica skozi na eni strani zgodovinski kompromis in na drugi eksplozijo oboroženega boja, sama sprejela to igro. V preiskovalni komisiji italijanskega senata so zapisali: »Brez kakršnegakoli dvoma se je izkazalo, da se je v drugi polovici šestdesetih let začela zelo obsežna operacija po vsej zahodni Evropi, v kateri so organizacije pod vodstvom Cie dobile nalogo, da z vsemi sredstvi preprečujejo vzpon levice na evropski ravni« (v Ganser 2006, 138). Uspeh je bil viden, a zelo krvav.

Kar je tukaj izjemno zanimivo, je podobnost z današnjimi razmerami v Grčiji, čeprav v povsem drugačnem globalnem in evropskem družbeno-političnem kontekstu. Strah oblasti pred uporom in predvsem pred povsem realno zmago levice (zmago Syrize) je tako velik, da se je del grške elite pripravljeno obrniti tudi na skrajno desnico. Najbrž ne moremo trditi, da (vsaj del) vladajoče garniture ne ve za konkretne povezave grške policije in Zlate zore. Grčija je bila v preteklosti s svojo vojaško hunto še kako del zgodbe, o kateri govorimo v nalogi. Andreas Papandreou⁵⁰ (Ganser 2006, 356) je izjavil, da je kot predsednik vlade leta 1984

---

⁵⁰Njegov oče Georgios Papandreou je bil pred Andreasom večkrat predsednik grške vlade. Prav tako je Andreasov sin Georgios A. Papandreou postal predsednik grške vlade. V Pasoku lahko govorimo kar o dinastiji Papandreou.

odkril, da je v Grčiji obstajala Natova skrivna vojska, podobna Gladiu v Italiji, in je takoj zahteval, da jo razpustijo. Takratni obrambni minister Nikos Kuris je potrdil obstoj skrivnih enot vse od leta 1955 in resničnost zahteve Papandreouja, da se skrivne enote takoj razpustijo (Gentile v Ganser 2006, 356). Konservativna vlada po letu 1990 je poskrbela, da do resne preiskave nikoli ni prišlo, saj so jo dodelili generalu, ki je v preteklosti služil v Natu in bil vojaški ataše v ZDA (Ganser 2006, 356–357). Stvar se je znova pometla pod preprogo.

7 OBOROŽENI SPONTANEISTI IN ČAS RAZPRŠENEGA TERORIZMA

Drugi generaciji neofašističnih in drugih skrajno desničarskih skupin je sledila tretja generacija, ki je v marsičem pretrgala s preteklostjo in predhodniki. To je bil čas od polovice sedemdesetih let naprej, čas ekstremnega nasilja »črnih teroristov«.

Nove skupine⁵¹, kot so Costruiamo l'Azione, Terza Posizione in Nuclei Armati Rivoluzionari (NAR), če naštejemo najbolj znane, so bile kritične do zgodovinskih neofašističnih skupin, kot sta Ordine Nuovo in Avanguardia Nazionale, ter do neofašistične stranke MSI. Kritika zgodovinskih neofašističnih skupin je letela predvsem na račun njihovega sodelovanja v strategiji napetosti in z državnimi strukturami. Kritika stranke MSI pa je temeljila na tem, da je ta pozabila na revolucionarne ideale in postala konservativna stranka (Cento Bull 2012, 13). Tretja generacija neofašističnih (oboroženih) skupin je prinesla številne novosti, o tem ni dvoma. Vendar, kot bomo videli v nadaljevanju, je tudi nova generacija črnih militantov ostala zvesta številnim značilnostim svojih predhodnikov in, kar je še posebej pomembno, ni povsem pretrgala z drugo generacijo oz. s pripadniki in ostanki zgodovinskih neofašističnih militantnih skupin, do katerih je bila sicer kritična.

Preden gremo v podrobnosti nekaterih skupin tretje generacije neofašistov, se bomo za kratek čas ustavili še pri »rdeči« urbane gverile. Tudi ta je doživela preporod ravno v tem času. Res je, skupini Rdeče brigade in Grupi d'Azione Partigiana (GAP) sta bili med prvimi. Druga je hitro izginila s prizorišča, prva pa je postala največja in najbolj znana skupina italijanske levičarske urbane gverile. A do polovice sedemdesetih tudi Rdeče brigade niso izvedle smrtonosnih akcij⁵². Kot pravi Renato Curcio (v Scialoja 1997, 82–83), so bile prve smrtne žrtve, dva neofašista leta 1974 pri vdoru na sedež MSI v Padovi, nenačrtovane, saj pri tej operaciji niso nameravali kogarkoli ubiti. Castellano in drugi (1996, 228) med Rdečimi brigadami in drugimi levičarskimi organizacijami v začetku sedemdesetih, kot je naprimer Potere Operaio, ne vidijo veliko skupnega – če so slednje nastopale z ofenzivnimi parolami in defenzivnimi akcijami, so brigadisti svoj boj dojemali kot dualni boj, boj mase in ilegalne organizacije. Še zdaleč ni nepomembno zapisati, da so bile Rdeče brigade vertikalno organizirana marksistično-leninistična oborožena formacija, ki je delovala v ilegali, medtem

---

⁵¹Cento Bull (2012, 13) omenja tudi skupino Lotta di Popolo, a je ta nastala že veliko prej.

⁵²Prva odmevna akcija Rdečih brigad je bila ugrabitev odvetnika Maria Sossija 18. aprila 1974 (Scialoja 1997, 79–82).

ko so bile številne ostale skupine množične, delovale so povsem legalno in so izhajale večinoma iz šole operaizma⁵³ – razlika je bila torej ideološke in organizacijske narave. Kasneje, v drugi polovici sedemdesetih let, se je tudi na tem polju precej spremenilo. Zaradi številnih kriz in neprodora levičarskih skupin in gibanj zunaj parlamenta (in v parlament) so začele nastajati številne podtalne oborožene skupine. Tudi take, ki so črpale iz operaizma, avtonomnega marksizma in libertarnih idej. Skupine, ki so delovale na površju, kot naprimer *Autonomia Operaia*, so tudi same delovale na meji ilegale, razočarani aktivisti pa so polnili vrste več deset skupin levičarske urbane gverile. Kaj je vsa ta militarizacija prinesla, smo že odgovorili v enem od prejšnjih poglavij – poraz vseh. Grobarji podtalnih skupin so bili tudi *pentiti* oz. skesanci, ki so zato dobili manjše kazni, pa čeprav so mnogi od njih imeli na vesti hujša dejanja.

7.1 Nova (oborožena) desnica

Če je italijansko levico dodobra pretreslo gibanje iz leta 1977, je za skrajno desnico prav v istem času nastopilo novo obdobje. Razočarana nad zgodovinskimi neofašističnimi skupinami in nad parlamentarno stranko MSI, je nova generacija dodobra premislila taktiko črnih militantov in stopila ne samo na plin, ampak tudi nekoliko spremenila smer vožnje.

Kamp *Hobit* leta 1977 v Kampaniji je bil prvi odločilni trenutek nove generacije neofašistov. Dva tisoč mladih militantov iz *Fronte della Gioventu* (FdG), mladinske sekcije MSI, ki so bili blizu Rautijevi skupini znotraj stranke, je na dogodku razpravljalo o prihodnosti in smislu njihovega boja. Drugi odločilni trenutek je nastopil januarja naslednjega leta, ko sta pri napadu na sedež MSI v Rimu umrla dva člana FdG.⁵⁴ Takoj za tem so se pred sedežem stranke zbrali številni aktivisti in izbruhnili so neredi. Pri tem je eden od karabinjerjev smrtno ranil mladega neofašista. Takoj po dogodku so poskusili z obtožnico proti karabinjerju, a je poskus propadel, ker mnogi od voditeljev MSI niso želeli pričati, saj jih je skrbel njihov (več kot dober) odnos z organi reda. Mladi aktivisti so to razumeli kot izdajo in sledili so trije dnevi silovitega nasilja v več rimskih četrtih. Goreli so avtomobili, mladi neofašisti pa so streljali na policijo, kar do zdaj nikoli ni bila njihova praksa. Samo skupina okrog Giuseppeja Valeria Fioravantija je izstrelila več kot tristo nabojev (Ferraresi 1996, 155). Vrnitve ni bilo več.

---

⁵³Naj opomnimo, da je to zelo poenostavljena slika.

⁵⁴Napad naj bi bil delo levičarskih militantov, čeprav se še danes ne ve natanko, kdo je storil dejanje.

Nove razmere so omogočale ostro kritiko stranke MSI, ki jo je novi val videl kot prodano stranko, polno informantov in podobno. Generacijo zgodovinskih neofašističnih skupin pa kot generacijo, ki je v svojem boju sodelovala z istim sistemom, ki naj bi ga napadla. Le redki vidni militanti zgodovinskih skupin so ostali neomadeževani v očeh nove generacije. Evolijanstvo so mnogi iz nove generacije povzdignili v višave. V neofašističnih krogih so začela krožiti besedila o spontanem oboroženem boju in v naslednjem koraku o oblikovanju gverilskega boja (Ferraresi 1996, 157–158). Seveda ni bilo vse tako črno-belo in vezi z zgodovinskimi skupinami niso bile povsem pretrgane.

Nekatera pomembnejša besedila tistega obdobja so bila namreč napisana skupaj s staro generacijo. Prav tako je nova generacija izvedla nekaj akcij, ki so bile namenjene zaprtim oz. obsojenim članom zgodovinskih skupin. Znotraj nove generacije črnih militantov so sicer redke vezi s staro generacijo priznavali, a so se mnenja razlikovala, kako pomembni so ti stiki bili. Terza Posizione je bila naprimer zelo kritična do Costruiamo l'Azione, ker je imela ta med članstvom posameznike iz stare generacije. Po drugi strani je Costruiamo l'Azione obtoževala Terza Posizione, da ni nič več kot le podružnica Avanguardie Nazionale (Assise Bologna v Ferraresi 1996, 160). Odnosi med novimi skupinami in znotraj njih so bili včasih zelo problematični, kot bomo videli v nadaljevanju.

7.1.1 Costruiamo l'Azione

Costruiamo l'Azione je bil časopis, ki je izšel v šestih številkah med letoma 1977 in 1979, v praksi pa je bilo to tudi gibanje, ki so ga vodili veterani iz Ordine Nuovo in posamezniki iz mlade generacije. Generalna ideja gibanja je bila, da se ne formirajo kot strukturirana skupina, ampak skozi razpršeni napad na sistem zavrnejo staro konspirativno metodo desnice in v sodelovanje na osnovi »skupne fronte« pritegnejo tudi radikalno levico (Ferraresi 1996, 161). Ideja o skupni fronti je sadove obrodila samo pri povezavi skrajne desnice s kriminalnim podzemljem (Capaldo in drugi v Ferraresi 1996, 161–162). V letih 1978 in 1979 je skupina Costruiamo l'Azione, predvsem pod imenom Movimento Rivoluzionario Popolare, ki ga lahko razumemo kot vojaško krilo, izvedla dve seriji bombnih napadov in jih podpisala z besedili, ki so precej spominjala na tista, ki jih je delila levica. Od teh besedil so se mnogi na skrajni desnici distancirali (Assise Bologna v Ferraresi 1996, 162–163). Pri Costruiamo l'Azione so v nasprotju z zgodovinskimi skupinami za dejanja

prevzemali odgovornost. Ali kot zapiše Ferraresi (1996, 162), težili so k temu, da so za njihove akcije vedeli vsaj v neofašističnih krogih, če že zanje niso prevzeli odgovornosti.

Leto 1979 je prineslo razpad skupine. Povzročilo ga je več dejavnikov. Eden je bil ta, da so leta 1979 aretirali nekatere vidne člane skupine. Drugi vzrok je bil zagotovo velik konflikt na generacijski ravni. Ta je bil tako hud, da je prišlo znotraj skupine do ugrabitev in groženj s smrtjo. Tretji dejavnik je bilo spoznanje, da stara generacija izrablja novo taktiko *Costruiamo l'Azione* samo kot kritje za ohranjanje stikov z drugimi paralelnimi strukturami, kot je P2, kar je kasneje pripeljalo celo do sodelovanja s sodišči nekaterih iz mlade generacije, ki so pomagali pri rekonstrukciji same skupine (Ferraresi 1996, 163).

Costruiamo l'Azione se je s spotikanjem med novimi taktikami in nostalgijo pogreznila sama vase in razpadla. Na koncu je izpadla kot skupina, v kateri so mnogi za fasado novosti igrali staro zarotniško igro. Njihovo ponudbo radikalni levici bi tako lahko razumeli bolj kot past, ne pa kot iskreno ponudbo.

7.1.2 Terza Posizione

Terza Posizione je naslednja znana skupina nove generacije skrajnih neofašističnih grupacij. Zanimiva je tudi zato, ker je bil med njenimi pomembnimi člani Roberto Fiore⁵⁵, danes predsednik neofašistične stranke Forza Nuova, katere študentsko krilo se imenuje Lotta Studentesca, tako, kot se je imenovala predhodnica Terza Posizione. Veliko vzporednic se da potegniti, vsaj na simbolni ravni. Da so mnogi akterji skrajne desnice še danes aktivni v politiki, pa ni nič nenavadnega.

Terza Posizione je imela glavno oporišče v Rimu in med študentsko populacijo. Ni pa bila omejena zgolj na glavno mesto, saj se je hitro razširila po vsej Italiji. Geslo Terza Posizione je bilo *Ne fronte rosso ne reazione*⁵⁶, torej »Ne z rdečimi in ne z reakcijo«, stališče, ki je v desničarskih krogih postalo znano kot tretja pozicija, ki zavrača tradicionalne ideologije. Osnovna lokalna celica se je imenovala *cuib*. Izraz so pobrali pri zgodovinski romunski Železni gardi. Zraven vsem vidnega gibanja je znotraj obstajala tudi skrivna podtalna celica, ki je s pomočjo kraj in ropov skrbela za to, da je Terza Posizione razpolagala z orožjem in sredstvi za delovanje. Na vrhu skupine je bila skrivna skupina, ki se je imenovala legija in je predstavljala »aristokracijo aristokracije«, ki bi postala vladajoči razred po

---

⁵⁵Fiore je pred sojenji pobegnil v tujino in se kasneje vrnil v Italijo.

⁵⁶Verzije tega gesla se danes med skrajno desnico pojavljajo povsod po Evropi.

revoluciji. Na vrhu legije je bil Giuseppe Dimitri⁵⁷, nekoč član Avanguardie Nazionale in bližnji sodelavec Delle Chiaie (Ferraresi 1996, 167–168). To dejstvo nas napeljuje na to, da tudi Terza Posizione nikakor ni povsem odrezala s preteklostjo, kot bi morda kdo pomislil. Omenjali smo že medsebojna obtoževanja med Costruiamo l'Azione in Terza Posizione, ki so se na koncu pokazala kot upravičena. V prvi so svojo politično pot nadaljevali nekateri segmenti Ordine Nuovo, v drugi pa Avanguardie Nazionale.

Dimitri je dejal, da so izvajali zavestne oborožene akcije, ki so jim omogočile, da so bili v rimskih četrtih sploh politično aktivni. Tako so izvedli številne oborožene akcije, ki so za cilj vzele številne njihove sovražnike, in prav to jim je omogočilo, da so bili v politično življenje bolj ali manj vključeni brez težav, saj jih nasprotniki niso več napadali (Dimitri v Cento Bull 2012, 122). Terza Posizione je torej delovala aktivno in s tem po besedah Dimitrija prestrašila nasprotnika, ki se je ni več drznil (toliko) ovirati pri njenem delovanju. Cento Bull (2012, 122) pravi, da je Dimitri priznal, da agresor ni bil vedno na eni strani, torej na levici, ampak tudi na desnici. Da je bila vloga agresorja večinoma stvar levice, žrtev pa desnica, je namreč precej razširjeno mnenje med (nekdanjimi) militanti na desnici. Kot pravi še en vidni član Terza Posizione, Gabriele Adinolfi, je skupini Terza Posizione v svinčenih letih, ko je bilo pomembno to, da si preživel in eliminiral nasprotnika, uspelo ostati politično aktivna in obdržati svojo prvotno usmeritev. Pravi, da je eskalacija političnega nasilja prišla vedno najprej z levice in našteje primere, ki da govorijo o tem (Adinolfi v Cento Bull 2012, 141). Če pogledamo obdobje od konca šestdesetih pa do začetka osemdesetih, potem lahko zapišemo, da številke o političnem nasilju govorijo nekaj povsem drugega.

Rekonstrukcija strategije napetosti, *stragisma* in političnega nasilja je lahko zelo različna, odvisno od tega, kdo jo razlaga. Alleanza Nazionale⁵⁸ je vso debato na parlamentarnih komisijah poskušala obrniti proti svojim političnim nasprotnikom in je za dogodke obtoževala KGB, anarhistične skupine, levičarja Feltrinellija in njegovo skupino GAP, palestinske teroriste, skupino MAR z očitkom, da jo je vodil nekdanji partizan Fumagalli itn. (Cento Bull 2012, 93–104). Adinolfi, ki je še danes aktiven v skrajno desničarskih krogih s časopisom Orion, poskuša ponovno vzpostaviti kredibilnost celotnega neofašizma, in ne samo Terza Posizione, ki jo je sam pomagal ustanoviti. Tudi on vidi strategijo napetosti, *stragismo* in poskuse udarov predvsem kot delo levih in centrističnih skupin, kamor šteje tudi MAR in Fumagallija (Cento Bull 2012, 143–144). Seveda vsi ti

---

⁵⁷Ta je kasneje sodeloval tudi v NAR.

⁵⁸Alleanza Nazionale je bila naslednica MSI. Danes ne obstaja več, ostanke pa lahko najdemo v več strankah desnice.

pogledi na strategijo napetosti ne vidijo bistva zgodbe, o kateri govori naša naloga. »Anarhistom« in »levičarjem« pravijo anarhisti in levičarji. Za dejanja obtožujejo infiltrirane skupine, v katerih so bili glavni protagonisti desničarski infiltratorji. Fumagalli je naenkrat centristični igralec, ker ni bil fašist, in podobno. Celotno strategijo napetosti razlagajo tako, kot da ni bilo infiltracij, podtikanj, prikrivanj itn. Da ne omenjamo tega, da je bil Adinolfi pripadnik skupine, ki se je imela za novo generacijo in je nekoč s prstom kazala prav na vlogo stare generacije neofašistov pri strategiji napetosti in poskusih državnih udarov. Danes pa poskuša prav to generacijo ponovno rehabilitirati.

7.1.3 Nuclei Armati Rivoluzionari

NAR je zagotovo najbolj izpostavljena in razvpita neofašistična oborožena formacija konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let. Njeni militanti so bili uradno obsojeni za največji masaker v italijanski zgodovini političnega nasilja.

Giuseppe Valerio Fioravanti, nekdanji vodja NAR, je bil spoznan kriv za umore osmih policistov, levičarjev, sodnikov in desničarskih militantov, ki so jih obravnavali kot izdajalce. Skupaj s svojo ženo, Francesco Mambro, je bil obsojen tudi za grozoviti bombni napad na železniško postajo v Bologni leta 1980, v katerem je življenje izgubilo 85 ljudi, več kot 200 je bilo ranjenih. Fioravanti in Mambro vse do danes ostro zanikata krivdo za masaker v Bologni. Mnogi opazovalci jima pritrjujejo (Cento Bull 2012, 145). V povezavi z napadom so se razvile številne druge teorije o krivcih, predvsem v smeri Gladia in lože P2, pa tudi palestinskih borcev. Ferraresi (1996, 178) omenja tudi nekatera pričevanja desničarskih militantov, ki pravijo, da bi lahko šlo za notranji obračun na skrajni desnici. Zanašati se, da bodo sodišča odkrila spektakularno novo sled, če za dejanje res ni kriva skupina NAR, je zaradi vsega do sedaj povedanega nerealno pričakovati. Ali so paralelne strukture, kot so P2 ali podobni, žrtvovali Fioravantija in pajdaše, tega zagotovo v kratkem, verjetno pa nikoli, ne bomo izvedeli. Nič pa ne spremeni dejstva, da je bil Fioravanti osebno kriv za veliko smrtnih žrtev, ki jih ne zanika. Prav tako nič ne spremeni dejstva, da je bila njegova skupina, če odmislimo masaker iz Bologne, kriva za desetine žrtev.

NAR ni bilo mišljeno kot ime, ki si ga je nadela ena, strogo omejena skupina, ampak so jo uporabljale številne (lokalne) skupine, ki so delovale samostojno in po vsej državi, a je bilo središče njihovega delovanja glavno mesto Rim. Leta 1978 so celice NAR izvedle najmanj 29 napadov, v letu 1979 že 49 in v prvi polovici leta 1980 vsaj 32 (Ferraresi 1996,

166). Odnos MSI do skupine je bil dvojen. Prvič, stranka je zanikala kakršnokoli povezavo z njimi, čeprav so izšli iz njihovega študentskega krila FUAN. Drugič, v primeru demonstracij so jih s pridom uporabili za nasilna dejanja (Capaldo in drugi v Ferraresi 1996, 166). Da je stranka MSI sodelovala z militantnimi skupinami, smo omenili že predhodno. Prav tako je lahko dokazljivo, da so aktivisti nasilnih zunajparlamentarnih neofašističnih skupin prihajali prav iz stranke MSI in mnogokrat so se vanjo po karieri na ulici tudi vrnili.

Kako so pri NAR delovali na terenu, nam lepo pokaže napad na levičarski Radio Citta Futura. Kot zapiše Ferraresi, so militanti NAR s Fioravantijem na čelu vdrli v prostore radia potem, ko je ta omenjal žrtve napada na sedež MSI v Acci Larentii v Rimu leto poprej. Oboroženi s puškami in granatami so prestrelili noge petim takrat navzočim ženskam na radiu. Nekaterim v neofašističnih krogih se je akcija zdela zgrešena, naprimer skupini Costruiamo l'Azione, medtem ko so drugi to videli kot revolucionarno stvar. Po napadu so pri NAR v javnost poslali komunike, ki je ponujal radikalni levici, da zakopljejo bojno sekiro, češ da je njihova medsebojna vojna nesmisel (Ferraresi 1996, 166–167). Najprej so torej napadli in potem ponudili premirje. O resnosti ponudbe premirja verjetno nima smisla razpravljati, čeprav Fioravanti (Bianconi v Ferraresi 1996, 166) še vedno vztraja, da kljub tridesetim izstreljenim nabojem ni bilo nobene žrtve, kar dokazuje njihov namen.

Eden najbolj razvpitih napadov, ki je delo NAR, je atentat na sodnika Maria Amata. Palavršić (1988b, 234) zapiše, da je Amato po atentatu na sodnika Occorsija⁵⁹ prevzel dosje o neofašističnih atentatih, in to plačal s svojo smrtjo. Amato je bil pri svojem raziskovanju neofašističnega terorja osamljen in ni imel podpore svojih nadrejenih, nasprotno, mnogi so ga obtoževali, da je »rdeči« sodnik. Ko so njegova raziskovanja očitno začela posegati pregloboko, je nastopil trenutek, ko ga je bilo treba odstraniti. Nikoli ni dobil zaščitnega spremstva in 23. junija 1980 so ga v atentatu na avtobusni postaji ubili pripadniki NAR (Ferraresi 1996, 176). Amato je bil predstavnik sistema in zato tarča nove generacije neofašističnih bojnikov – lahko bi dejali, da je to njihov argument. A se pri tem atentatu porajajo številna druga vprašanja. Amato je bil tisti, ki je preiskoval neofašistične napade in verjetno tudi morebitne povezave z drugimi akterji. Je morda zato plačal s svojim življenjem? V kakšni vlogi sta v resnici nastopala skupina NAR in Fioravanti, ki je bil osebno v ozadju napada? Zakaj Amato nikoli ni dobil varstva, čeprav je bilo to obdobje do takrat nevidnega političnega nasilja? Vsekakor več vprašanj kot odgovorov.

---

⁵⁹Occorsija so leta 1976 v atentatu usmrtili pripadniki Ordine Nuovo in za atentat prevzeli odgovornost (Ferraresi 1996, 146–148).

Fioravanti je eden tistih, ki pravi, da je v Italiji znana le polovica zgodbe, saj komunisti oz. PCI nikoli niso razkrili, kaj vse so skupaj počeli s KGB itn. Komunisti po njegovem mnenju veliko govorijo o napakah drugih, nikoli pa o svojih (Fioravanti v Cento Bull 2012, 146). Strinjamo se, da so KGB in druge podobne službe zagotovo igrale določeno vlogo, a zagotovo ne take, kot jo poskušajo prikazati na desnici. Še zdaleč ne. Pozabljajo pa tudi, da so sami imeli podporo domačih obveščevalnih služb in struktur, vsaj, dokler se jih te niso odrekle kot neuporabne. Fioravanti te povezave, naprimer Delle Chiaie in karabinjerjev itn., priznava in jih vidi kot povezave, ki so se ohranile še iz otroštva (Fioravanti v Cento Bull 2012, 148), a pozablja, da je Salvini ob tem dejal še, da ni šlo samo za povezave iz otroštva, ampak tudi za zelo dobro organizirano strukturo (Cento Bull 2012, 148). Fioravanti potrdi, da je identifikacija storilcev za bombne napade na Piazza Fontani in v mestu Brescia zelo natančna, le da so sodišča v preteklosti hotela delovati prehitro takrat, ko še niso imela dokazov. Zdaj pa tem osebam ne morejo več soditi (Fioravanti v Cento Bull 2012, 149). Cento Bull (2012, 145–154) v intervjuju z njim pokaže še, da Fioravanti sam sicer priznava svojo vlogo v oboroženem boju in se za svoja dejanja tudi kesa, da pa nikakor ne priznava udeležbe pri masakru v Bologni, ki ga povezuje s palestinsko stvarjo, na kar naj bi opozoril tudi nekdanji predsednik Cossiga.

Zgodovina NAR je kratka, a turbulentna. Ne samo da so pripadniki NAR napadali politične nasprotnike in državne tarče, orožje so uperili in sprožili tudi proti militantom iz svojih lastnih neofašističnih vrst.⁶⁰ Prav tako je znana njihova povezanost s kriminalnimi skupinami. Ime skupine se pojavlja tudi ob umoru novinarja Pecorellija, ki je med drugim preiskoval tudi Andreottija. Pripadniki skupine s Fioravantijem na čelu so uradno obsojeni za najhujši bombni napad v Italiji v času izrazitega političnega nasilja, za katerega pa pod nobenim pogojem, čeprav so zanj že obsojeni, odgovornosti ne priznavajo. To znova poraja kup vprašanj. Lahko zapišemo le, da je z masakrom v Bologni zagotovo konec zlate dobe strategije napetosti. Dobe, ki še vedno skriva veliko neznank.

---

⁶⁰NAR je bil kriv za kak ducat atentatov na neofašiste. Prva žrtev je bila iz vrst Terza Posizione (Ferraresi 1996, 183).

7.1.4 Dileme okrog nove generacije neofašističnih skupin

Na koncu poglavja o tretji generaciji neofašističnih skupin lahko pod napisano potegnemo nekaj sklepov. Prvič, značilnost teh skupin je, da so se v teoriji in delno tudi praksi oddaljile od zgodovinskih skupin, s katerimi pa nikakor niso pretrgale v taki meri kot so trdile same. Drugič, nekateri bivši pripadniki teh skupin še vedno trdijo, da neofašizem ni bil del strategije napetosti. Če spomnimo, tudi Delle Chiaie, torej človek iz zgodovinskih neofašističnih skupin, trdi nekaj podobnega. Doslej znana zgodovinska dejstva govorijo nasprotno. Tretjič, ni malo takih, ki za strategijo napetosti celo obtožujejo levico. Težava, ki jo pri tej argumentaciji vidimo, je ta, da so ti argumenti pravzaprav argumenti strategije napetosti, to je, da je bil storilec »anarhist«, anarhist z narekovaji. In podobno. Četrtrič, razpad skupine *Costruiamo l'Azione* govori sam zase. Eden od vzrokov za razpad je bil, kot smo videli, prav prepletenost s staro generacijo neofašistov in povezava le-teh z drugimi (para)državnimi strukturami. Torej, spet povezava z istimi akterji kot pri zgodovinskih skupinah, ki so bile nedvomno del strategije napetosti. Petič, mnogi so prepričani, da je glavno nasilje prihajalo, vsaj večinoma, od leve oz. levičarskih oboroženih skupin. Statistični podatki govorijo drugače. Podatki se od avtorja do avtorja sicer razlikujejo, saj se z leti tudi spreminjajo in jih nikakor ne smemo vzeti za končne. Pa vendar govorijo vsi zelo podobno zgodbo. Večino napadov, nasilnih dejanj in žrtev lahko pripišemo skrajni desnici.⁶¹ Ignazi (v Centi Bull 2012, 120) pravi, da je v obdobju od 1969 do 1973 95 odstotkov manjših nasilnih dejanj in več kot polovico napadov, za katere je bila prevzeta odgovornost, mogoče pripisati skrajni desnici. Pri tem moramo povedati še, da je bilo to obdobje, ko za večino napadov, vsaj tistih velikih, nihče ni prevzel odgovornosti, bili pa so delo skrajne desnice in drugih struktur znotraj strategije napetosti. Podobno je z žrtvami napadov. Weinberk in Eubank (v Cento Bull 2012 120–121) zapišeta, da je kar tri četrtine vseh žrtev terorističnega nasilja v Italiji mogoče pripisati skrajni desnici. Spet je treba dodati, da za vsa dejanja niso krive samo skupine skrajne desnice, ampak je šlo za širšo zgodbo. Negri (1998, 154) nam v opombi svojega članka postreže še z uradnimi podatki ministrstva za notranje zadeve, ki razkrijejo, da je med letoma 1969 in 1980 mogoče 67,55 odstotka nasilnih dejanj pripisati skrajni desnici, 26,5 odstotka skrajni levici in 5,95 odstotka drugim.

---

⁶¹Skrajni desnici ob predpostavki sodelovanja drugih akterjev, kot smo pisali v naši nalogi.

8 FAŠISTI 3. TISOČLETJA

Fašisti 3. tisočletja je izraz, ki ga zase uporabljajo pripadniki gibanja CasaPound, italijanskega neofašističnega gibanja. So znanilci novega vala radikalne desnice, ki poskuša intervenirati v polje političnega nekoliko drugače, kot smo vajeni od skrajne desnice. Ne govorimo pa o povsem novi zadevi, ampak o že videnih poskusih v Italiji, ki smo jim bili priča tudi v sedemdesetih letih. Po drugi strani bi lahko za fašiste 3. tisočletja oklicali tudi grško Zlato zoro. Ne označujejo se tako in tudi funkcionirajo drugače kot CasaPound, razvili pa so se v tretjo politično silo Grčije – prav zato smo jih oklicali za fašiste 3. tisočletja. Kljub razlikam imata CasaPound in Zlata zora veliko skupnega. Fašizem in fašisti niso izumrli po drugi svetovni vojni. Nasprotno, družbeno-politično okolje nenehno skrbi za teren, kjer se ta fenomen hrani, prebiva in razmnožuje.

S tem poglavjem bomo spomnili na to, da je tematika o kateri pišemo, aktualna tudi danes. Pokazali bomo na ulično delovanje CasaPound in Zlate zore ter na njune povezave z državnim aparatom. Poskušali bomo dokazati, da lahko tudi danes govorimo o strategiji napetosti.

8.1 Italija in (neo)fašizem danes

V Italiji so v vsakem trenutku po drugi svetovni vojni obstajale stranke in gibanja, ki so nosila predznak fašizma. Neredko, kot smo že videli, so imela med prebivalstvom veliko podporo. In skoraj vsa so bila povezana z nasiljem, nekatera odkrito, druga bolj pod površjem. Danes ni nič drugače, le da trenutno ne obstaja nobena odkrito neofašistična stranka ali gibanje⁶², ki bi imela zelo široko podporo množic. Severna liga je skrajna in desničarska stranka, a ne izhaja iz družine fašizmov, čeprav to ne pomeni, da v sebi ne nosi nič fašističnega. Stranke in gibanja, ki črpajo neposredno iz fašističnega bazena, se zdijo v tem trenutku, vsaj, kar se podpore Italijanov tiče, manj pomembna in razdrobljena. A niso tako nepomembna, kot se zdi na prvi pogled. Prvič, še vedno so nekatera zelo blizu državnim strukturam, kot sta policija in vojska. In drugič, *mainstream* desnica jim v zameno za podporo

---

⁶²Zraven gibanja CasaPound, ki ga bomo podrobneje pogledali v tem delu naloge, deluje v Italiji kopica skupin in strank, ki prihajajo iz fašistične tradicije. Med bolj znanimi so stranke Forza Nuova, Movimento Sociale Fiamma Tricolore in zmernejša La Destra. Na skrajnem robu pa deluje tudi več ekstremističnih desničarskih grupacij, ki s svojimi nasilnimi akcijami vsake toliko prodrejo v javnost – morda najbolj znana in vidna taka skupina je Militia.

daje politični prostor za njihovo delovanje. Ti dve kategoriji pomenita zelo veliko moč, tudi če CasaPound na ulicah ali na volitvah ne pritegne stotisoče aktivistov ali milijone glasov. Ne pozabimo, tudi slednje se lahko zelo hitro spremenijo. Lep primer tega je Zlata zora v Grčiji, ki je bila pred nekaj leti povsem nepomembna politična sila s krepko manj kot odstotkom podpore. Danes je po anketah tretja politična stranka v državi. Prav Italijani so pohiteli s posnemanjem tega fenomena in ustanovili svojo Zlato zoro z istim imenom in istimi simboli.

8.1.1 CasaPound

CasaPound je nastala leta 2003 kot zasedba državne stavbe v multikulturni četrti Rima. V stavbi se je naselilo nekaj družin, postala pa je (simbolno) središče novega desničarskega gibanja. Kmalu so sledile nove zasedbe, ki so vse bolj posnemale funkcijo levičarskih skvotov in socialnih centrov. Na spletni strani CasaPound so zapisali, da je reakcionarni stereotip o skvotiranju kot levičarskem fenomenu dokončno padel (Berteni in drugi 2010). Poseganje na polje levece pa se ni ustavilo samo pri tem. Aktivisti CasaPound (CasaPound 2013) so npr. ob smrti Huga Chaveza italijanska mesta prelepili z velikimi transparenti v njegovo čast. Nekatera sodobna desničarska gibanja in skupine, podobno kot zgodovinski fašizmi, v marsičem posnemajo levičarska gibanja, njihovo simboliko, stil oblačenja, način delovanja itn⁶³. Eden najbolj skrajnih primerov tega so t.i. avtonomni nacionalisti. Ti se v nekaterih državah na prvi pogled izjemno težko ločijo od videza povprečnega levičarskega aktivista. Mitja Velikonja opiše razliko med modernim in postmodernim fašizmom, pri čemer je prvi ideološko ozko profiliran, medtem ko je drugi nadideološki in goji navidezno sprejemljivejšo dikcijo. Če se prvi ponosno označujejo za to, kar so, torej fašisti, se drugi pogosto skrivajo za domoljubjem in nacionalizmom. Prvi so veliko bolj uniformirani, npr. majice z našitki, *military look* ipd., medtem ko drugi teh izrazitih označevalcev nimajo in so lahko oblečeni bolj v t.i. *urban style*, ki je bliže levičarskim aktivistom. Kot pravi, lahko v grafitih (Velikonja v svojem članku posebej podrobno proučuje politične grafite) postmoderne fašizma najdemo veliko levičarskega, hkrati pa je veliko levičarskega tudi v njihovem organiziranju – organizacija od spodaj navzgor, glasba, skvoti itn. Eden od primerov tega je tudi neofašistično gibanje CasaPound (Velikonja 2013, 121–122). Avtor z odličnim poznavanjem razmer na terenu lepo opiše

---

⁶³V Nemčiji so naprimer skrajni desničarji leta 2012 ustanovili stranko Die Rechte, ki ne samo po imenu, ampak tudi po obliki simbola oz. logotipa posnema stranko levece Die Linke. Trenutni vodja stranke je znani neonacist Christian Worsch.

nekatero razlike, ki jih lahko prepoznamo med različnimi »generacijami« fašizmov. Pri tem je treba nemudoma dodati, da je ločnica med modernim in postmodernim fašizmom, če ju tako ločimo, lahko velikokrat prehodna. CasaPound s svojo simboliko, rdeča zastava s simbolom želve⁶⁴ – tortuga, organiziranjem, skvoti in glasbena scena itn., definitivno pade v bazen postmoderne fašizma. Hkrati v sebi nosi tudi veliko značilnosti modernega fašizma – nenazadnje se gibanje ponosno označuje za fašistično (pač fašistično iz tretjega tisočletja), se odkrito opira na fašistične avtorje, simbol na črni zastavi študentskega gibanja CasaPound z imenom Blocco Studentesco je simbol zgodovinskih Mosleyjevih fašistov iz Velike Britanije, imajo nespornega voditelja itn. V enem od intervjujev pravijo: »Fašizem je bil najbolj stabilen sistem kar jih je Italija kadarkoli imela, je naraven in to morate pač sprejeti. Nasprotujemo priseljevanju, a ne imigrantom; smo fašisti in ne rasisti« (CasaPound v Whelan 2013, 6. april). Avtonomne nacionaliste pa, kot smo že zapisali, ponekod, obstajajo namreč velike razlike od države do države, laiki izjemno težko povežejo s fašizmom. Dokler se ne spustimo v drobovje, kjer nam hitro postane jasno, kaj se skriva v ozadju. Slovenski avtonomni nacionalisti se naprimer velikokrat identificirajo z neofašističnim simbolom keltskega križa, ob drugih manj določljivih simbolih, in jih tako ni tako zelo težko prepoznati. Italijanski avtonomni nacionalisti so lahko veliko večja zagonetka za nepoznavalce.

Za nastanek in uspeh CasaPound je ključna glasbena in subkulturna scena, ki se je oblikovala okrog glasbene skupine ZetaZeroAlfa (ZZA) in katere pevec Gianluca Iannone je karizmatični vodja samega gibanja. Iannone je znana osebnost v desničarskih krogih v Rimu in je zelo blizu nekaterim imenom fašističnega terorizma v sedemdesetih letih⁶⁵. Subkulturna scena okrog ZZA je bila ključen dejavnik pri širjenju gibanja in povezavi subkulturnega uporništvu z bolj resnim ideološkim političnim aktivizmom (Berteni in drugi 2010). Iannone je leta 2008 kandidiral na listi neofašistične stranke Movimento Sociale Fiamma Tricolore, nato so ga iz stranke izključili, CasaPound pa je tega leta tudi uradno postala organizacija (Struggles in Italy 2012). Glasbena skupina ZZA je v letih od nastanka postala ena bolj znanih desničarskih glasbenih skupin, njen simbol pa lahko velikokrat vidimo tudi na nogometnih stadionih, kjer italijanska skrajna desnica raznovrstnih odtenkov nabira svoje članstvo.

Politične akcije CasaPound se vrtijo predvsem okrog nekaj izbranih tem: pravice do stanovanj, boja proti naraščajočim življenjskim stroškom in borbe za ohranitev tradicionalne

---

⁶⁴Na akcijah, protestih in zborovanjih CasaPound skoraj vedno ob partijskih zastavah vihrajo tudi italijanske trobojnice.

⁶⁵Kako so stvari prepletene s preteklostjo priča tudi primer CasaPound konkurenčne neofašistične stranke Forza Nuova. Njen ustanovitelj in vodja Roberto Fiore je bil aktiven v sedemdesetih letih in v političnem nasilju. Bil je eden najvidnejših predstavnikov Terza Posizione.

družine, ki jo vidijo kot osnovno celico nacije (Berteni in drugi 2010). Kot pravijo v CasaPound, je za ime poskrbel poet, ekonomist in fašist Ezra Pound (Open Revolt! 2011). CasaPound se ideološko naslanja predvsem na avtorje, kot so Evola, Pavolini idr., ki so tako ali drugače povezani s t.i. socialno desnico (Berteni in drugi 2010). Mussolini po besedah enega od aktivistov ostaja ena ključnih osebnosti za CasaPound (Kington 2011a, 6. november). Manifest CasaPound nosi ime »Nacija« in se naslanja na številna desničarska imena iz zgodovine. Gibanje CasaPound predvideva klasični fašistični korporativizem. Zahtevajo socialno in nacionalno Italijo, ki bo ponovno dosegla nacionalno suverenost in avtonomijo. Stremijo k »etični državi«, ki jo vidijo kot moralno in spiritualno dejstvo ter duhovni mejnik za nacionalno skupnost. V mnogih predlogih pa poskušajo objeti, kot smo že zapisali, tudi tipična levičarska stališča in ni redko, da svoja predavanja posvečajo osebam, kot je naprimer Che Guevara (Struggles in Italy 2012). Tako kot Chaveza so tudi Che Guevaro interpretirali tako, da je padel v njihovo interpretacijo političnega. Če povemo z Velikonjo (2013, 121–122), je CasaPound neofašistično gibanje, v katerem najdemo veliko označevalcev levičarskih gibanj. In Che Guevara je zagotovo in samo eden izmed njih.

Med bolj kontroverzne poglede CasaPound sodi njihova domnevna antikapitalistična politika, ki temelji na kritiki izkoriščanja delavcev in komodifikaciji vsakdanjega življenja. Hkrati s tem predlagajo korporativni sistem, ki predvideva sodelovanje delavcev in lastnikov kapitala v skupno dobro nacije (Berteni in drugi 2010). Nič novega pravzaprav na skrajni desnici. Velikokrat lahko zasledimo antisistemsko držo, ki pa je v svojem bistvu zelo reformistična in predvideva nadaljnje izkoriščanje tistih, katerim se na ravni političnih parol obljublja boljši jutri. Zapišemo lahko, da se tudi današnji fašizmi kažejo kot alternativa kapitalizmu, pa to niso.

8.1.2 CasaPound in »pluralna desnica«

Po krizi institucionalne politike v začetku devetdesetih je italijanska desnica dosegla ne samo odlične volilne rezultate, ampak je svojo kulturno hegemonijo zgradila z interpretiranjem politične situacije skozi izrazito rasističen, identitetni in reakcionarni diskurz (Berteni in drugi 2010). Kot zapišeta Sergio Bologna in Andrea Fumagalli, sta ključna dva elementa: vznik novih subjektov, ki so se pojavili ob prestrukturiranju produkcijskega sistema v zadnjih dvajsetih letih, in konstrukcija kategorije, ki jo imenujemo »ilegalni migrant«. Strahovi delavskega razreda ob vse večji neenakosti in ob splošnem počutju ne-varnosti, so

dobili svoj glas. Desnica si je ob tem priborila še dobršen del podpore novih oblik delovno aktivnega prebivalstva, kot je prekerna ali fleksibilna delovna sila, značilna za postfordistično obliko produkcije (Bologna in Fumagalli v Berteni in drugi 2010). Kategorija ilegalni migrant je postala neke vrste vsesplošen krik (skrajne) desnice, ki je tako dobila novo kategorijo, ki je kriva za vse tegobe »avtohtonega« prebivalstva in delavstva. Sami bi temu rekli površinska politična rešitev, ki jo desnica s pridom in po vrhu še učinkovito uporablja za nabiranje glasov. Gre za enostavne rešitve, ki so razumljive sleherniku. To je bila vedno moč desnice.

Kot smo zapisali v uvodu tega poglavja, je italijanska skrajna desnica v zadnjih dveh desetletjih delovala pod dežnikom mainstream desničarske politične elite z Berlusconiem na čelu. Berteni in drugi postavijo definicijo pluralna desnica, ki omogoča različnim desničarskim kulturam, da nastopijo pod isto streho. Vse skupaj se dogaja na dveh ravneh, politični in kulturni. Politično raven poseblja sam Berlusconi, ki je združil različne struje znotraj desnice. Na kulturni ravni je desnica nastopila kot »interpret strahu« – javna debata se je usmerila na vprašanja identitete in skupnosti. Večna »invazija migrantov« skrbi za nenehno izredno stanje. V tem ozračju je CasaPound dobila svoje mesto. Sprejeli so povezovanje in na račun tega dobili določeno stopnjo legitimitete in možnost odločanja s tem, da so obdržali status marginalnih v tej povezavi. Na lokalni ravni so povezave med desnico in skrajno desnico postale veliko močnejše, kot bi bile brez fenomena »pluralne desnice« – predstavniki skrajnih desničarskih skupin so tako npr. dobili možnost kandidirati na listah PDL⁶⁶. Korist od tega imajo oboji. Skrajna desnica je dobila legitimnost in prostor za svoj politični nastop, desnica pa je izkoristila ekstremna stališča CasaPound (in drugih) zato, da je politično debato okrog družbenega nadzora postavila na še bolj skrajno točko, ob tem pa še povečevala svojo volilno bazo (Berteni in drugi 2010). Narobe pa bi bilo, če bi razumeli, da gre za nekonfliktno ljubezen med vsemi akterji, ki jih razumemo pod pojmom »pluralna desnica«. Tudi Berteni in drugi pluralno desnico razumejo kot kompleksno razmerje. Zraven pristnega sodelovanja gre tukaj tudi in morda predvsem za instrumentalizacijo, gre za izkoriščanje položaja za doseganje svojih političnih ciljev. Skrajna desnica potrebuje kritje za svoja dejanja, desnica pa karseda veliko mrežo, v katero bo ulovila čimveč plena – volivcev.

---

⁶⁶Popolo della Liberta – Ljudstvo svobode, največja desna oz. desnosedinska italijanska stranka v tem trenutku. Ustanovil jo je Silvio Berlusconi in v njej združil svojo nekdanjo stranko Forza Italia z nekaterimi drugimi strankami desnice.

8.1.3 CasaPound na terenu

Ena izmed vidnejših strategij v ozadju fenomena pluralne desnice je nastop CasaPound ob nemirih migrantskih delavcev na jugu Italije, točneje v Rosarnu v Kalabriji leta 2010. Izkoriščani in brez vsakršnih pravic so se migrantski delavci, ki prihajajo predvsem iz Afrike, uprli. Berteni in drugi zapišejo, da je upor delavcev sledil pogrom »avtohtonega« prebivalstva nad njimi, pri čemer sta bila dva migrantska delavca ranjena s strelnim orožjem. Reakcija na dogodke je bila obsodba vsakršnega nasilja in tako izenačitev streljanja z neredi delavcev. Socialna plat zgodbe je bila minimalizirana, v ospredje so namreč prišla vprašanja javnega reda in miru ter varnosti. Migranti so bili ponovno kriminalizirani in predstavljeni kot novi nevarni razred (Berteni in drugi 2010). Notranji minister Roberto Maroni iz desničarske Severne lige je obtožil lokalno in regionalno oblast, da ne stori ničesar okrog »migrantske problematike«. Drugi minister iz iste stranke je dodal, da bi morali službe na jugu Italije, kjer je brezposelnost takrat dosegala 18 odstotkov, dobiti, ob primernem plačilu, italijanski državljani (Eggleton 2010, 11. januar).

Nekaj dni po nemirih je Rosarno v znak solidarnosti z lokalnim italijanskim prebivalstvom, ki so ga predvsem tuji mediji označili za rasističnega, obiskala delegacija CasaPound. Komunique, ki so ga delili, je razglašal solidarnost z »avtohtonim« prebivalstvom na osnovi njihove italijanskosti, hkrati pa je zahteval tudi kaznovanje tistih, ki so odgovorni za izkoriščanje migrantskih delavcev. V napetem ozračju je številnim desničarskim skupinam in strankam uspelo debato premakniti na polje identitete, v naročje *Blut und Boden* politike, ob hkratni obsodbi tistih, ki so migrante izkoriščali. Vlada je na to odreagirala z večjo prisotnostjo policije, represijo in množičnimi deportacijami. Uradni odziv vlade je vseboval očitni rasistični podton, v katerem so izenačili kriminal in nezakonito priseljevanje (Berteni in drugi 2010). CasaPound in druge desničarske skupine so v tej konkretni situaciji s svojo akcijsko *Blut und Boden* politiko pripravile teren, na katerem se je lažje obračunalo z migrantskimi delavci in odstranilo to »težavo«. Vlada je naredila nekaj, kar je od nje pričakovalo »avtohtono« prebivalstvo. Rosarno je ponovno bel, italijanski. Kot je Ambrus »avtohtono slovenski«. Ali kot opomni Velikonja (2013, 123), oblast je preprosto in zgolj izvršila izgon, ki so ga začele »vaške straže«. Čeprav je ob kamerah oblast delovala kot zaščitnik romske družine, je kasneje naredila prav to, kar so želele vaške straže.

Posebej odmevni nastop je CasaPound in njen študentski oddelek Blocco Studentesco izvedel leta 2008 med študentskimi demonstracijami v Rimu. Kot zapišejo Berteni in drugi, so na trg Navona, kjer so potekale študentske demonstracije, prišli ob sloganu »niti rdeči niti

črni«. Ko so študenti poskušali neofašiste odstraniti s trga, je prišlo do spopada, kjer je Blocco Studentesco nastopil zelo organizirano, s čeladami na glavah in palicami v barvah italijanske trobojnice v rokah. Neofašistom je po spopadu v medijih delno uspelo spopad prikazati kot še eno antifašistično agresijo. Na eni strani so sebe predstavili kot ulične bojavnike, pri čemer gre za simbolno sporočilo tako podpornikom kot nasprotnikom. Po drugi strani so bili dogodki vidno zastavljeni tako, da bi medijski in politični prostor obsodil agresijo zoper Blocco Studentesco na osnovi domnevne antifašistične pripadnosti študentskih aktivistov. Diskreditiranje antifašistične preteklosti je namreč projekt celotnega spektra desnice in dogodki na trgu Navona so k temu samo še pripomogli (Berteni in drugi 2010). Tudi če se vse ni zgodilo točno zato ali s tem namenom, kot navajajo avtorji zgoraj, je prihod neofašistov na demonstracije pomenil samo eno, provokacijo. Podobne demonstracije v Italiji imajo ponavadi močno levičarsko konotacijo. Vsa orožarska mašinerija, ki so jo neofašisti prikazali ob spopadih, nakazuje, da so vedeli, kaj jih čaka in kaj se bo zgodilo. In ne samo to, kaže tudi na to, da je strategija v ozadju njihovega nastopa na demonstracijah bila vsaj delno vnaprej načrtovana. Zadnjih nekaj let je CasaPound najbolj aktivna desničarska organizacija v verbalnih in fizičnih spopadih z levičarji na ulicah italijanskih mest.

V letošnjem letu je na dan prišla tudi preiskava proti dvema policistoma, ki sta prikrivala napad neofašistov, v katerem je sodeloval Manfredi Alemano, sin nekdanjega župana Rima Gianniaja Alemana, člana Berlusconijske stranke PDL, ki je bil v mladih letih prav tako zelo aktiven v neofašističnih krogih⁶⁷. Kljub temu Manfredi Alemano in napadalci za dejanje verjetno ne bodo nikoli obsojeni, tudi zaradi molka pretepenega, kar priča o morebitnih pritiskih in grožnjah (Italy Calling 2013). Ne samo da celotna zgodba kaže na prepletenost z oblastjo, tokrat lokalno iz Rima in v tem primeru celo sorodstveno, gre za to, da so organi pregona pometli napad pod preprogo. Del policistov in vojakov je naklonjen desničarskim političnim strankam in gibanjem, ti pa naklonjenost velikokrat vidno vračajo. Naprimer, kot lahko preberemo, italijanskim vojakom so leta 2012 naročili, da se znebijo tatujev, predvsem tistih, ki so povezani s simpatiziranjem s strankami na skrajnem desnem političnem polu, saj mečejo slabo luč na vojsko⁶⁸ (Squires 2012, 20. avgust). Slabo desetletje

---

⁶⁷Sam dogodek se je zgodil v letu 2009, ko je Alemano mlajši s skupino prijateljev na zabavi začel s prepevanjem fašističnih pesmi, kar jim je poskušal preprečiti eden od organizatorjev. Eden od prijateljev Alemana, identificiral se je kot član Blocca Studentesca, je začel groziti in kmalu je na zabavo prišla skupina mladih moških, ki je pretepla organizatorja zabave. Čeprav je Alemano mlajši trdil, da je odšel pred napadom, sta dve priči potrdili, da ni bilo tako in da je celo sodeloval pri pretepanju. Kar je najbolj zanimivo pri vsej stvari, pa je to, da trditve teh dveh prič nikoli niso prišle do tožilca – in v javnost so prišle šele pred kratkim (Italy Calling 2013).

⁶⁸Da sta vojska in desničarski radikalizem še kako združljiva, potrjujejo tudi podatki za leto 2012 za nemško vojsko, ki ima vse večje težave z desničarskimi skrajneži v svojih vrstah (ORF 2013, 14. julij).

prej smo videli ogromno policijskega nasilja v Genovi⁶⁹. Nick Davis (2008, 17. julij) v članku povzema pričevanja priprtih demonstrantov, ki ob živalskem pretepanju naštejejo še mučenja, nasilno striženje priprtih, siljenje k petju fašističnih pesmi, podtikanje orožja itn. Podobne »ljubezni« z drugim delom političnega spektra ni.

Decembra 2011 so se nad gibanjem CasaPound za kratek čas zgrnili črni oblaki, ko je desničarski skrajnež v Firencah s streli do smrti pokosil dva temnopolta imigranta in jih več ranil, nato pa sodil še sebi. Storilec Gianluca Casseri je bil, kot lahko preberemo, ljubitelj Tolkienu in simpatizer CasaPound (Kington 2011b, 13. december). Slednji so po dogodku zapisali, da gre za dejanje, ki jo je povzročila norost. Norost je karta, na katero velikokrat igra skrajna desnica, ko se zgodi nekaj takega, kot se je takrat v Firencah (Italy Calling 2011). »Ne govorite mi, da je bil nor, saj če bi bil nor, potem bi ubil tako temnopolte kot belce« (RTVSLO 2011, 13. december), je dejal eden od Afričanov in s tem pokazal na ključno težavo. Atentat na imigrante je bil samo posledica politike in ozračja v družbi. Ilegalni imigranti so kategorija, ki jo zlasti desnica živčno napada že nekaj časa.

Kot se za fašiste tretjega tisočletja spodobi, uspešno nastopajo tudi na terenu tretjega tisočletja – na spletu, podrobneje, na socialnih omrežjih. Bartlett in drugi (2012, 27) so opravili raziskavo podpornikov CasaPound na socialnih omrežjih, med katerimi najdemo tudi podatke o tem, da je njihova stran na Facebooku imela poleti 2012 25.361 všečkov. Leto kasneje jih ima že več kot 41.000 (CasaPound Facebook 2013). Če ne drugega, kažejo ti podatki na priljubljenost med mlajšo generacijo, ki je največji uporabnik socialnih omrežij. Podoben dvig popularnosti, sicer ne tako drastičen, velja tudi za glasbeno skupino ZetoZeraAlfa.

Berteni in drugi svoj članek o CasaPound sklenejo, napisan je bil leta 2010, preroško – predvidijo namreč, da se bo CasaPound sčasoma iz gibanja prelevila v bolj organizirano strukturo in tudi samostojno nastopila na volitvah. Imeli so prav. Leta 2013 je CasaPound nastopila na parlamentarnih volitvah kot samostojna lista⁷⁰. Medtem ko je Caserri počasi potonil v pozabo, CasaPound živi naprej. Kot politična entiteta, ki kandidira na volitvah in kot formacija, ki privablja najbolj skrajne elemente na desnici in še naprej vodi ostro, tudi z nasiljem zaznamovano, politiko aktivizma na ulici.

---

⁶⁹Dogodki ob protestih v Genovi 2001 proti zasedanju G8 so zgodba zase. To je zgodba o nepredstavljenem nasilju nad protestniki, je zgodba o falsifikacijah, infiltracijah, medijskih mahinacijah in še marsičem. In je zgodba, ki je nikakor ne moremo zajeti na nekaj straneh, zato jo bomo v naši nalogi samo bežno omenili.

⁷⁰CasaPound je prejela 47.692 ali 0,14% glasov. Tudi drugim skrajno desničarskim strankam ni šlo najbolje. Forza Nuova je dobila 0,26%, Fiamma Tricolore 0,13% in La Destra, če omenimo le nekatere, 0,64% glasov (Ministero Dell'Interno 2013). Na prejšnjih volitvah, kjer CasaPound ni nastopala samostojno, so se našete stranke odrezale veliko bolje. A kot smo zapisali, njihova moč ni v številu glasov, ampak predvsem v načinu, kako plavajo v političnem bazenu.

8.2 Grčija in (neo)fašizem danes

Desetletje nazaj je veljalo, da je skrajna desnica v Grčiji nemočna (npr. Ignazi 2006). Danes v parlamentu sedijo poslanci Zlate zore, ene najbolj skrajnih strank desnice po drugi svetovni vojni v Evropi. Grčija je država, kjer je konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih vladal avtoritarni desničarski vojaški režim, ki se je na oblast zavihtel, kako drugače kot z vojaškim udarom. V tem se Grčija očitno razlikuje naprimer od Italije, kateri je posvečen glavni del naloge. Ko je pred nekaj leti državo zajela ena najhujših gospodarsko-političnih kriz, ki jo je pričakoval le malokdo, so grške ulice preplavili demonstranti in začela se je hitro krepiti levica, tudi tista radikalnejša. Krivce je iskala v sistemu, kapitalizmu in ljudje so prisluhnil. Hkrati, v ozadju, se je začel vzpon fašizma, ki ga je podžigala enostavna retorika, ne samo strankarskih veljakov Zlate zore, ampak veliko pomembneje, retorika samih oblasti, bodisi pod taktirko konservativne Nove demokracije ali »socialističnega«⁷¹ Pasoka. Znova se vzpon Zlate zore kaže kot šolski primer, kako in zakaj se dvigne skrajna desnica. Zlata zora je samo zajahala val, ki se je po družbi valil že od nekdaj.

Primerno vprašanje je, zakaj obravnavamo Zlato zoro, saj je vendar, po številu glasov, ena največjih grških strank. Prvič zato, ker v političnem nasilju in procesu, kot je strategija napetosti, lahko sodeluje kdorkoli. Tako kot je (del) MSI v Italiji. Drugič, Zlata zora je bila do pred kratkim mala ekstremistična skrajno desna formacija⁷², ki je sodelovala v številnih nasilnih dejanjih in napadih v zadnjih letih in desetletjih. Šele zadnja dva kroga volitev sta jo izstrelila med zvezde. Tretjič, Zlata zora je s svojim uspehom in predvsem nasilno ulično politiko dala prostor malim skrajnim desničarskim skupinam, ki delujejo ob njej ali na njenem robu. Nekako tako, kot je Palavršič dejal za MSI in kar smo omenjali prej, bi se teza glasila, da je vloga ulične politike Zlate zore v vršitvi pritiska na levico, hkrati pa je stranka neke vrste varovalni dežnik za desničarsko nasilje, povezano s policijo in varnostnimi službami.

8.2.1 Zlata zora

Grška Zlata zora ni nastala med gospodarsko krizo, ampak je del grške vsakdanjosti že nekaj desetletij. Razlika je ta, da je bila do nedavnega povsem marginalni del političnega

---

⁷¹Pojem socialistični smo dali v narekovaje zato, ker o stranki Pasok ne moremo več govoriti kot o socialistični oz. socialdemokratski stranki. V sebi nima več ničesar, kar bi nakazovalo na to, da so socialisti. Njihov socializem je zgolj in samo še zgodovinska in imenska oznaka stranke.

⁷²Na volitvah niso vedno kandidirali. Še leta 2009 so dobili vsega 0,29% glasov (Ministry of Interior 2009).

sveta, danes pa je med najbolj priljubljenimi strankami v državi. Maja in junija 2012 so bile dvojne zaporedne volitve, druge zaradi nezmožnosti oblikovanja vlade po prvih volitvah. Na prvih je Zlata zora prejela 6,97% glasov in osvojila 21 sedežev (Ministry of Interior 2012a), junija pa kljub pričakovanjem mnogih ni bilo upada glasov in Zlata zora je ponovno dobila 6,92% glasov ter s tem 18 sedežev v parlamentu (Ministry of Interior 2012b). Zlata zora je postala realnost grškega političnega prostora. Dobro leto potem podpora stranki še narašča. Glede na raziskave v juliju 2013 bi zanjo glasovalo od 11% pa vse do 14,5% volivcev (Public Issue 2013; Metron Analysis 2013; VPRC 2013). S tem je Zlata zora trdno tretja politična sila v državi, takoj za vladajočo Novo demokracijo in opozicijsko levičarsko Syrizo⁷³.

Zlata zora je bila ustanovljena leta 1983⁷⁴ in že takrat jo je vodil zdajšnji predsednik Nikos Michaloliakos. Zapisali so, da gre za ljudsko gibanje z ideologijo nacionalizma. V intervjuju leta 2012 je Michaloliakos povedal, da so v vmesnem obdobju simpatizirali s številnimi idejami, od nacionalsocializma do fašizma, a so se v devetdesetih odločili za »ljudski nacionalizem« (Ellinas 2013, 5–6). Stranka se je sicer od devetdesetih naprej trudila čim bolj izogibati direktnemu sklicevanju na nacionalsocializem⁷⁵ (Psarras v Ellinas 2013, 6), a razumeti moramo, da Zlata zora ni preprosto še ena stranka novega vala skrajne desnice v Evropi. Zlata zora se že od začetka identificira z nacionalsocializmom. Rasizem in nasilje sta njeni bistveni komponenti. Imela je in še vedno ima stike z desničarskimi in neonacističnimi organizacijami po Evropi (Psarras v Löwy in Verikas 2013).

Med vojaško hunto, torej konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih, je bil Michaloliakos član nacionalsocialistične oz. neonacistične Stranke 4. avgusta. Po padcu vojaškega režima je bilo med nostalgiki za vojaško hunto veliko pripravljenosti in dejanskega povezovanja z italijanskimi neofašisti, Michaloliakos pa je bil celo zaprt zaradi posedovanja eksploziva (Psarras v Löwy in Verikas 2013)⁷⁶. Sappo Xenakis opozori tudi na domneve, da je bil vodja in ustanovitelj Zlate zore Michaloliakos v obdobju po vojaški hunti na plačilni listi obveščevalne službe, kar v Zlati zori seveda zanikajo. Vsekakor pa je dejstvo, da je bil

---

⁷³Za Syrizo bi glasovalo, odvisno od raziskave, od 27,5 do 28,7 odstotkov, za Novo demokracijo pa od 28 do 29,1 odstotka Grkov (Public Issue 2013; Metron Analysis 2013; VPRC 2013). Ti dve stranki se izmenjujeta na prvem mestu.

⁷⁴Kot ustanovni datum Zlate zore se pojavljajo zelo različni dnevi in leta. Psarras (v Löwy in Verikas 2013) omenja december 1980, ko je bila ustanovljena zaprta nacionalsocialistični debatna skupina.

⁷⁵Lahko rečemo, da se ni kaj preveč trudila, saj je naslovnico magazina, prav tako z imenom Zlata zora, številke maj-junij 2007 krasil Adolf Hitler, naslovnico julijske številke 2006 pa Rudolf Hess. V tekstih magazina lahko preberemo, kako je resnični zmagovalec druge svetovne vojne mladi borec Hitlerjugend, ki je padel v obleganem Berlinu. Podobno velja za pripadnike SS in nemške vojske (Zenakos 2012). Zlata zora je v svojih publikacijah poskrbela za številne prevode klasikov nacizma (Psarras v Löwy in Verikas 2013).

⁷⁶Eric Canepa je avtor prevoda intervjuja iz francoščine v angleščino. Izvirnik je bil v grškem jeziku in je bil najprej preveden v francoščino.

Michaloliakos med aretiranimi desničarskimi skrajneži leta 1979, ki so v obdobju po vojaški hunti izvršili serijo napadov na časopise, sindikate in levičarske organizacije (Xenakis 2012, 440). Michaloliakos je bil torej, sicer domnevno, na plačilni listi obveščevalne službe. Kljub njegovim trditvam, da ni bilo tako, resnice verjetno nikoli ne bomo izvedeli zato, ker je šlo v tem primeru za tajne operacije same države. Da je bil Michaloliakos dejaven v terorističnih dejavnostih, pa je preprosto dejstvo.

Tudi danes predstavniki stranke velikokrat nočejo priznati direktnih povezav z neonacizmom, a če pogledamo stvar malo podrobneje, vidimo, da tega s svojimi dejanji pravzaprav sploh ne skrivajo. Na mednarodni strani »prijatelj« Zlate zore, kjer najdemo prevode z grške strani, lahko preberemo stališče »naš pravi socializem«, v katerem obračunajo z desnico in levico. Marksistično levico obtožijo sodelovanja s kapitalistično elito. Svoj socializem vidijo v deljenju hrane samo za Grke, v programu »službe Grkom« in v darovanju krvi samo za Grke, s čimer izpolnjujejo dolžnost do svoje rase. Na politični ravni pa obljublajo borbo za novo nacionalno državo, ki bo temeljila na slavni preteklosti in bo obračunala z izdajalci – to je njihov nacionalizem. Temu pravijo borba za socialno nacionalistično revolucijo, borba za grškega delavca, ki mu grozi biološko uničenje (Our Real Socialism! 2012). 24. julija 2013 je v Atenah Zlata zora uprizorila še eno razdeljevanje hrane »samo za Grke«⁷⁷, ob tem pa je iz zvočnikov bučala grška verzija »Horst-Wessel-Lied« (EnetEnglish 2013, 25. julij). Ta skladba je bila himna nacistične stranke NSDAP⁷⁸, ki so jo še posebej glasno prepevali nacistični jurišni oddelki SA⁷⁹ med svojimi pohodi po ulicah. Nekaj povsem vsakdanjega med člani in simpatizerji stranke je tudi nacistični pozdrav⁸⁰. Uradna zastava stranke nedvomno spominja na nacistično. Nezelelo bi bilo pričakovati, da je Zlata zora kopija NSDAP ali podobne zgodovinske stranke. Zlata zora je svojo retoriko in zahteve prilagodila času. Ko upoštevamo to dejstvo, lahko vidimo nekatere izrazite organizacijske in ideološke podobnosti.

Da bomo razumeli ideološko zgradbo stranke, pravi Ellinas, je treba zaobjeti uradne dokumente stranke, ulični diskurz in akcije članov stranke. V svojem programu nasprotujejo varčevalnim ukrepom, ilegalnemu priseljevanju in razgradnji grške družbe, ki naj bi jo izvajala t.i. levica. Nacionalizem povzdigujejo v tretjo veliko ideologijo v zgodovini. Grški politični sistem razglašajo za psevdodemokratskega (sebe pa za antisistemsko gibanje), v

---

⁷⁷Zlata zora deli hrano na podlagi osebnih izkaznic.

⁷⁸Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei.

⁷⁹Sturmabteilung.

⁸⁰Zlata zora ta pozdrav vidi kot starogrški. Brez sramu tako pozdravlja tudi predsednik Michaloliakos. Augustine Zenakos (2012) poda primer, ko je Michaloliakos z nacističnim pozdravom proslavil izvolitev na lokalnih volitvah v Atenah 2010.

njihovi viziji nacionalistične države pa ni prostora za politične stranke – politična avtoriteta bo v rokah ljudstva. Državo enačijo z nacijo, državljanstvo z etnično pripadnostjo, demos pomeni etnos. Čeprav v javnosti zanikajo, da so nacionalsocialisti oz. neonacisti, strankini dokumenti ne zanikajo povezav z medvojnimi ideologijami. Njihov nacionalizem je oblika rasnega nacionalizma, saj ga v svojih dokumentih vežejo na skupino ljudi s skupno biološko in kulturno preteklostjo. Rasa je tisto, iz česar se rodi ljudstvo, in po mnenju nekaterih njihovih predstavnikov ima grška rasa določene standarde. Politični vokabular je izjemno rasističen in presega celo tistega od strank in gibanj, ki se odkrito razglašajo za neonacistična. Žena Michaloliakosa in prav tako politična funkcionarka, je naprimer v parlamentu obtožila politični establišment, da po krivem enači Grke s podljudmi, ki prihajajo v Grčijo in s seboj prinašajo razne bolezni. Zahtevajo takojšnjo deportacijo vseh ilegalnih imigrantov. Politične pravice so po njihovem mnenju rezervirane samo za ljudi z grškimi koreninami (Ellinas 2013, 7–9). V programu zapišejo: »Deportacija vseh ilegalnih imigrantov pomeni stotisoče novih delovnih mest za Grke« (The Program of the Golden Dawn, 5. pogl.). Za Zlato zoro so priseljenci, zlasti tisti iz Afrike in Azije, podljudje in so se pridružili judom ter komunistom na spisku za obračun. Kot zapiše Ellinas, je Zlata zora izrazito antikomunistična zaradi njegove internacionalistične narave in vidi nacionalizem kot alternativo komunizmu. Medijem očitajo, da so pod vplivom »internacionalnega sionizma«. Jude in sioniste⁸¹ obtožujejo, da poskušajo s pomočjo globalizacije in kozmopolitanstva uničiti grško nacijo. Ne skrivajo iredentističnih teženj⁸². Čeprav ne zahtevajo takojšnjega izstopa iz EU, zagovarjajo ukinitvev evra in ponovno uvedbo lastne valute. Zahtevajo tudi takojšnjo prekinitev mednarodnih varčevalnih sporazumov, sklenjenih v zadnjih letih (Ellinas 2013, 8–10). Antisemitizem, rasizem in ekstremni nacionalizem so politična in ideološka polja, na katerih igra Zlata zora.

8.2.2 Zlata zora in »pluralna desnica«?

Tako kot v Italiji tudi v Grčiji migranti predstavljajo osrednjo točko političnega izvajanja (skrajne) desnice. Dokazati bomo poskušali, da tudi v Grčiji obstaja nekaj takega kot pluralna desnica, ki jo razumemo kot kompleksno razmerje, še zdaleč ne brez konfliktov, a

---

⁸¹V stranki in njenih vrhovih je veliko antisemitizma. Ilias Kasidiaris, drugi mož Zlate zore, je junija 2013 na seji parlamenta namignil, da zanika holokavst in da zgodovina še ni rekla zadnje besede o Hitlerju (Ekathimerini 2013, 6. junij). Neki drugi poslanec je ob drugi priložnosti dejal, da tega, kar se je zgodilo v Nemčiji, ne moremo imenovati holokavst in da je to pojem, ki so nam ga vsilili judje. Po njegovem so judje in drugi umirali zaradi bolezni in najlažja rešitev je bila ta, da so Nemci trupla zažgali. Druge grške stranke je obtožil, da so pod vplivom judov, za težave v Grčiji pa, da so krivi komunisti (Alpha Tv v I Can't Relax in Greece 2013). Izrazoslovje in ideje za njim so izrazito podobne zgodovinskemu nacionalsocializmu.

⁸²Zahtevajo na primer »osvoboditev« južne Albanije, kjer živi večje število grško govorečega prebivalstva (Ellinas 2013, 9).

kot razmerje, ki »hrani« oblast in skrajno desnico, ter kot strategijo, ki duši delavske in družbene upore. V naslednjem koraku bomo poskušali dokazati, da v Grčiji že nekaj časa odkrito poteka proces, ki bi ga lahko imenovali strategija napetosti, v njem pa sodelujejo del političnih elit, del oboroženih državnih struktur, še posebej policija, in skrajna desnica – konkretno Zlata zora.

Boštjan Videmšek ja nedavno zapisal: »Antonis Samaras je na svojem lanskem zadnjem predvolilnem zborovanju v Atenah, ki sem se ga udeležil, večino časa namenil ilegalnim priseljencem in iskanju 'končne rešitve'« (Videmšek 2013a, 28. julij). Vodja konservativne Nove demokracije je ob neki drugi priložnosti na vprašanje o ilegalnih imigrantih dejal, da so ekonomski imigranti tako ali tako že kršili zakonodajo države, ker so vanjo prišli nezakonito. Po njegovem mnenju je varnost državljanov ključnega pomena za demokracijo in obsojene tujce bi smeli deportirati (ANMA 2012, 13. junij). Kar je sledilo in se dogaja še danes, dogajalo pa se je že pred tem govorom, lahko brez ovinkarjenja imenujemo pogrom.

Novembra 2011 je Zlata zora v anketah dosegla odstotek podpore, nato pa je prišel ključni trenutek – v medijih so ilegalni imigranti oz. priseljenci označeni za največjo in glavno težavo, s katero se spopada grška družba. V začetku leta 2012 so mediji Zlato zoro predstavili kot protiutež levičarski Syrizi, ki ji je v tem času naraščala popularnost. Zlata zora je izkoristila položaj in je kritiki varčevalnih ukrepov dodala rasistični priokus z vesplošnim napadom na imigrante. Vlada⁸³ je ob primernem ozračju začela odpirati zbirališča za imigrante. Zlata zora je ob teh dogodkih še stopnjevala retoriko in akcije ter sebe prikazovala kot avtentično borko proti priseljencem – Grčija je v očeh Zlate zore država samo za tiste z grško krvjo. V naslednjih mesecih so začeli akcije deljenja hrane revnim, a samo, če so lahko dokazali, da so Grki (Zenakos 2012). Mediji so imeli veliko vlogo pri uspehu stranke. S tem se strinja tudi Psarras, ki pravi, da so prav mediji odigrali eno od ključnih vlog pri vzponu Zlate zore na volitvah. Televizijski kanali in nekateri časopisi so namreč pomagali širiti propagando Zlate zore in prenapihnilo mit o pomoči stranke starejšim in obnemoglim. Televizijski kanali, še posebej zasebni, niso zamudili nobene priložnosti in so v svoje oddaje in šove vabili nove nacistične politične zvezde. Vse za večjo gledanost (Psarras v Löwy in Verikas 2013).

---

⁸³Papademosova vlada narodne enotnosti, v kateri sta glavno vlogo igrali stranki Pasok in Nova demokracija, nekaj časa pa je v njej bila tudi nacionalistična stranka LAOS.

Po volitvah, ko se je Zlata zora dvakrat uspešno zavihtela v parlament, je avgusta nova vlada⁸⁴ pod taktirko konservativne Nove demokracije nadaljevala in izvedla velikansko čistko migrantov z atenskih ulic. V nekaj dneh so pripravili več tisoč ljudi (Occupied London 2012; Kitsantonis 2012, 6. avgust). Minister za javno varnost Nikos Dendias je ob policijski operaciji dejal, da bo naval imigrantov Grčijo spravil na kolena, težava imigrantov pa se mu zdi celo večja od gospodarske in finančne krize, v kateri je država (Kitsantonis 2012, 6. avgust). Kar pomeni, da je pritr dil Zlati zori, ki vidi problem priseljevanja in imigrantov kot glavni problem grške družbe. Psarras zapiše, da sta vodilni stranki Nova demokracija in Pasok že pred volitvami močno zaostri svojo antipriseljensko retoriko in tako poskušali poloviti rasistične glasove, ki so se nasmihali Zlati zori (Psarras v Löwy in Verikas 2013). Niki Kitsantonis dodaja, da je Antonis Samaras v predvolilnem boju obljubil obračun z ilegalnim priseljevanjem. Kljub policijskim operacijam za Zlato zoro to ni bilo dovolj in je Samarasa obtožila, da je pojedel predvolilne obljube (Kitsantonis 2012, 6. avgust). Zlata zora je v akcijo s svojimi jurišnimi oddelki šla tudi sama. Boštjan Videmšek (2013b, 278) je bil tako spomladi 2012 na lastne oči večkrat priča obračunavanju pripadnikov Zlate zore z Afričani in Azijci v Atenah. Vprašanje imigrantov je Zlata zora predstavila še bolj na skrajni rob. Sledile so nove akcije vlade in Zlate zore. Imigrantom so sledili anarhisti in njihovi skvoti. Pa HIV-pozitivni. Tem bodo sledili drugi. Do trenutka, ko bodo prišli tudi po povsem »običajnega Grka« in ne bo nikogar več, ki bi spregovoril, če parafraziramo znane besede Martina Niemoellerja.

Nova demokracija vsake toliko poda predlog, ki bi omejeval rasistične in antisemitske izpade ter akcije⁸⁵, še večkrat pa minira podobne predloge drugih skupin in strank. Razumeti moramo, da so prav vlade Nove demokracije, pa tudi Pasoka, igrale ključno vlogo pri vzponu neonacistične Zlate zore. Zgoraj smo opisali primer imigrantov, ki so bili najpomembnejši plen za nabiranje političnih točk za vlade in skrajno desnico. Temu lahko brez dvoma rečemo rasistična politika, ki je pripeljala do tega, da imamo sredi Evrope novodobna koncentracijska taborišča za ljudi, ki niso prave barve, nacionalnosti in še česa. Kot zapiše Katja Lihtenvalner, vzpon neonacizma v Grčiji ni samo vzpon Zlate zore, ampak se je podtalno razširil tudi po drugih strankah desnice, ki sicer neonacizma javno ne zagovarjajo in niso udeležene v

---

⁸⁴Po volitvah junija je vlado sestavil konservativec Antonis Samaras. V njej so Nova demokracija, Pasok, do pred kratkim pa je bila članica tudi leva reformistična stranka Dimar.

⁸⁵O tem, kaj si nekateri politiki Nove demokracije dejansko mislijo o Zlati zori, smo se lahko prepričali nedavno, ko je veteran Nove demokracije Vyron Polydoros predlagal, da bi konservativci v prihodnosti morali neposredno sodelovati z Zlato zoro, saj bi tako Nova demokracija razširila svojo bazo in dosegla širši konsenz za nacionalno obrambo (Dabilis 2013, 2. julij). Dejal je tudi, da je politika njegove stranke, ki poskuša prikazati Syrizo in Zlato zoro kot dva ekstrema z nasprotnih polov, napačna – enačiti problem Syrize in Zlate zore po njegovem mnenju kaže na izgubljenost politike Nove demokracije (Keep Talking Greece 2013). Komentarji so poželi buren odziv, tudi v vrstah konservativcev.

uličnem preganjanju priseljencev, a tega početja ne obsojajo. Še dodatna skrb je, da ima Zlata zora tudi podporo dela pravoslavne cerkve, ki blagoslavlja na novo odprte sedeže stranke (Lihtenvalner v Videmšek 2013b, 280). Glavna težava evropskih politikov pred volitvami pa je ob vsem tem bila zmaga Syrize in levice⁸⁶. Nedvomno je v Grčiji mogoče govoriti o fenomenu pluralne desnice. Upamo si postaviti celo tezo, da je grški primer pravzaprav že prešel v naslednjo fazo, ko je Zlata zora postala politična sila, ki diktira tempo. Politiko desnice je popeljala še globlje na polje identitetnih vprašanj, kar je ta pravzaprav potrebovala. Kot pravi novinarka Teodora Oikonomides, je šovinistični diskurz Zlate zore postal diskurz uradne grške politike in dodaja: »Ker niso krenili v akcijo proti Zlati zarji in ker so se dobrikali njenemu volilnemu telesu, so politiki, ki nam vladajo s pomočjo evropskih partnerjev, odprli Pandorino skrinjico, ki se še dolgo ne bo zaprla« (Oikonomides v Videmšek 2013b, 279). Vprašanja okrog krize kapitalizma, s katerimi je glasove in aktiviste nabirala predvsem levica, so (bila) tako zrinjena na obrobje.

8.2.3 Zlata zora na terenu

Zlata zora s svojimi uličnimi bojevniki verbalno ali fizično napada in čisti ulice vsega tistega, kar po njihovem mnenju ne sodi v grško družbo. Migrantom družbo delajo geji, Romi, prostitutke, Turki, Albanci, Makedonci, komunisti, skvoterji, anarhisti itn. Iste kategorije, ki so jih »čistile« in jih »čistijo« tudi vlade. Zlata zora je tam, da naredi tisto, česar vlade zaradi ugleda ne morejo ali nočejo.

Pri Zlati zori so dali vedeti, da ulice zdaj pripadajo njim. Vsi drugi lahko spremenijo mnenje in gredo po njihovi poti ali pa jih bodo »zmečkali kot črve« (Zenakos 2012). In to mislijo izjemno resno. Imigranti so nedvomno tarča številka ena, sledijo jim vsi drugi, kot zapiše Katja Lihtenvalner, ki jim stojijo na poti – anarhisti, levičarske stranke, kot so Syriza, Antarsya, KKE itn., in doda: »Z včlanitvijo v stranko lahko pošast v sebi spustiš na plano, da se prosto pase po grških mestih in ulicah. Kletka je odprta« (Lihtenvalner 2013, 3. avgust). Psarras akcije Zlate zore razdeli na pogrome in linčanje. Tipičen primer pogroma je bilo dvotedensko napadanje imigrantov in njihovih trgovin v Atenah maja 2011 po uboju domačina, v katerem je bilo na desetine imigrantov ranjenih in en mrtev. Podoben pogrom se je zgodil leta 2004 po nogometni tekmi med Grčijo in Albanijo, ko je na desetine albanskih priseljencev krvavo plačalo za poraz grškega moštva. Linčanje ponavadi poteka ob večerih,

---

⁸⁶Kamor ne štejemo Pasoka.

ko pripadniki Zlate zore v skupinah, imenovanih jurišni oddelki ali falange, napadajo imigrante ali levičarje. V praksi je videti to tako, da skupina desničarskih aktivistov izolira posameznega človeka in ga pretepe do nezavesti (Psarras v Löwy in Verikas 2013). Neredko pa kar do smrti. Vse to ne bi bilo mogoče, če bi nasproti pripadnikom Zlate zore na ulicah stala policija. Pa jim ne, ravno obratno. Zlata zora sicer trdi drugače in pravi, da njihova garda oz. milica⁸⁷ ščiti navadne Grke ne samo pred vsakdanjimi nevarnostmi na ulicah, ampak tudi pred nasilno policijo (The Truth About the Golden Dawn). Posnetki, slike in pričevanja kažejo vse kaj drugega kot to. Kot zapiše Sappho Xenakis, je sodelovanje med skrajno desnico in policijo postalo tako očitno, da je leta 2009 o tem javno spregovoril celo minister Pasoka Michalis Chrysochoidis (Xenakis 2012, 446). Zlata zora se nikakor ne spreneveda, ampak gre za načrtno propagando, ki smo jo videli že pri CasaPound in kjer skušajo sebe prikazati kot ulične bojovnike. In gre za to, da sebe tudi skozi ta vidik naslikajo kot antisistemsko silo, čeprav to niso⁸⁸.

Pravi mali vihar je v tujih medijih povzročil izračun, da je skoraj vsak drugi policist v Atenah, ti volijo na voliščih v okrožjih, kjer delajo, volil Zlato zoro (GRReporter 2012, 11. maj)⁸⁹. To je novinarjem potrdil tudi poslanec Zlate zore Ilija Panagiotaros, ki trdi, da Zlato zoro podpira 60 odstotkov policistov in z vsakim dnem je to število še višje (Videmšek 2013b, 279). Grški policist je za The Guardian zatrdil, da grška država prek obveščevalnih služb dobro ve za dejavnosti Zlate zore, a jih tolerira, ker jih lahko uporabi v svoje namene. Po njegovem mnenju bi jih lahko uporabili proti levici, ki je na čelu protestov proti varčevalnim ukrepom. Meni, da so desničarske skupine že bile uporabljene za provokacije na protestih z namenom povzročiti spopade med demonstranti in policijo ter med samimi demonstranti. Policisti se po njegovem mnenju počutijo osamljene in iščejo podporo, ki jo najdejo med neonacisti. Sodelovanja z Zlato zoro v njihovih nasilnih dejanjih so policijo obtožile tudi nevladne organizacije. Podobnega mnenja je nekdanji predsednik grške komisije za človekove pravice, ki pravi, da je ponekod meja med Zlato zoro in policijo zabrisana (Chatzistefanou 2012, 26. oktober). »Obstaja močna zveza med podporniki Zlate zarje⁹⁰. Med tistimi, ki delajo v policiji, in tistimi, ki delajo v zasebnih varnostnih družbah ali kot varnostniki v nočnih klubih. Včasih isti človek opravlja vse tri službe. Srečujejo se v lokalnih

---

⁸⁷Pogosto v vojaških ali črnih oblačilih in s čeladami, palicami in ščiti opremljeni mošje.

⁸⁸Kdaj pa kdaj pride tudi do spopada med policijo in militanti Zlate zore, a niti približno v obsegu, številu in jakosti spopadov policije z levičarji, sindikalisti, skvoterji, anarhisti itn. Velikokrat imamo v takih primerih občutek, da gre bolj za simbolni spopad. Nikakor pa jih ni veliko, čeprav ob pregledu internetnih strani Zlate zore dobimo občutek nenehnega merjenja moči s policijo.

⁸⁹Četudi izračuni morebiti niso povsem točni, glasovanje je pač anonimno, je dejstvo, da je Zlata zora na voliščih, kjer so volili policisti, dobila veliko večjo podporo od povprečja.

⁹⁰Videmšek uporablja naziv Zlata zarja, mi raje Zlata zora.

fitnes klubih in kavarnah, ki so v lasti članov Zlate zarje ali ljudi, ki se strinjajo z njihovo ideologijo» (Psarras v Videmšek 2013b, 278). Sodelovanje med policijo in Zlato zoro je v nekaterih primerih prav grozljivo. Dimitris Dalakoglou pravi, da so po drugi svetovni vojni grške oblasti uporabile celo paleto skrajno desničarskih paradržavnih elementov v boju proti levici. Parakratos, kot jim pravijo, so bili naprimer vpleteni v uboj levičarskega poslanca Lambrakisa leta 1961 v Solunu in učitelja Temponerasa leta 1991 v Patrasu med študentskim in učiteljskim uporom. Vsake toliko časa je oblast žrtvovala katerega od parakratosovcev in ta je preživel nekaj časa v zaporu, a zdi se, da številni neofašistični elementi uživajo imuniteto, če ne celo zaščite s strani države (Dalakoglou 2013a). Meje med državnim aparatom in desničarskimi skrajneži so bile vedno zabrisane in nič drugače ni z Zlato zoro. Že ko je vlada konservativca Mitsotakisa na začetku devetdesetih začela izvajati neoliberalne reforme, je hkrati tudi lansirala kampanjo, da se Makedonija ne more imenovati Makedonija, pa čeprav je to ime nosila že desetletja v Jugoslaviji. Konservativec Antonis Samaras, takratni zunanji minister⁹¹, je bil glavna oseba v ozadju nacionalistične kampanje. Del demonstracij in kampanje so bili tudi pripadniki Zlate zore, ki so po večjih demonstracijah v Atenah napadali imigrante in anarhistične skvoti (Psarras v Dalakoglou 2013a). Internacionalistična in libertarna levica sta bili v tistem obdobju glavni tarči napadov Zlate zore (Psarras v Löwy in Verikas 2013). Slednja je na začetku devetdesetih pravzaprav napovedala prihodnost, Zlata zora je bila podoba iz prihodnosti⁹² – danes padajo skvoti, zapirajo in izganjajo se prebežniki, imigranti in prosilci za azil⁹³. Nekdaj majhna ekstremistična organizacija pa je postala ena najbolj priljubljenih strank v državi.

Zlata zora in državne službe imajo za seboj konkretne zgodbe o prikrivanju, ki so bile tako značilne v italijanskih primerih strategije napetosti v šestdesetih in sedemdesetih. Zenakos izpostavi primer nekdanj drugega moža Zlate zore, Antonisa Androutsopoulou, ki je bil obsojen poskusa umora zaradi napada in težke poškodbe levičarskega študenta v Atenah 1998. Takoj po napadu je bila ustanovljena posebna policijska enota, v kateri je sodelovala tudi grška obveščevalna služba, a Androutsopoulou niso nikoli ujeli. Kot je bilo zapisano v poročilu šest let kasneje, sta bili preiskava in lov na storilca sabotirana od znotraj. Kljub poročilu je odgovorni minister dejal, da ne verjame, da je šlo za namerno dejanje. Ko so priče med sojenjem na sodišču, Androutsopoulou se je predal sam leta 2005, izpostavile poročilo in

---

⁹¹Antonis Samaras je prav zdaj predsednik vlade.

⁹²Če povemo z naslovom anarhistične knjige o revoltu v Grčiji decembra 2008 (Schwarz in drugi 2010) z naslovom *Mi smo podoba iz prihodnosti*.

⁹³Grške oblasti so med letoma 2006 in 2011 prejele skoraj 90.000 prošenj za azil, a so jih odobrile le 929 – podeljevanje azila poteka prek policije (Videmšek 2013b, 278). V tem obdobju sta bili na oblasti tako Nova demokracija kot Pasok.

navedbe v njem, je sodišče te navedbe odpravilo z mnenjem, da se ne sodi policiji (Zenakos 2012). Brez dvoma ne gre za osamljen primer. Redko kaznovanje pripadnikov Zlate zore in slaba raziskanost njihovih zločinov je rezultat, kot pravi Psarras, njihovih tesnih stikov s policijo in še posebej s protiizgredniškimi enotami MAT. Pripadniki Zlate zore pogosto opravljajo umazana dela za policijo, zlasti ob zatiranju množičnih demonstracij, medtem ko policisti v veliki meri glasujejo za Zlato zoro. Vse to prispeva k neraziskanosti kaznivih dejanj militantov Zlate zore (Psarras v Löwy in Verikas 2013). Ostanjejo nekaznovani, ker država pač ne more obsoditi same sebe, je za podobno dogajanje v Italiji izjavil desničarski ekstremist Vinciguerra (v Francovich 1992) in s tem morda najboljše opisal stanje. Prikrivanje zločinov in ščitenje storilcev iz vrst skrajne desnice v Grčiji, ki opravljajo umazana dela proti progresivnim gibanjem in levici, bi lahko opisali kot najpogosteje uporabljene prijeme strategije napetosti. Gre za identične prijeme kot smo jih videli v Italiji nekaj desetletij nazaj.

Leta 2008 smo lahko videli povsem odkrito sodelovanje aktivistov Zlate zore in policije v spopadu z antifašisti, ki so poskušali preprečiti njihov shod – posledica, zaboden antifašist (Zenakos 2012). Takrat je bila Zlata zora še povsem nepomembna stranka, vsaj kar se števila glasov tiče. Decembra istega leta je Grčijo pretresel upor potem, ko je policist streljal in ubil mladeniča⁹⁴ v alternativni četrti Exarcheija v Atenah. Ob alternativni mladini, anarhistih, skvoterjih in levičarjih, so se na ulicah znašle tudi druge kategorije prebivalstva z nič ali malo pravicami, kot so imigranti, Romi itn. (npr. Dalakoglou in Vradis 2011; Schwarz in drugi 2010). Fašisti so bili po pričevanjih med tistimi, ki so nastopili proti upor v sodelovanju s policijo⁹⁵ (Occupied London 2008). Ne samo to, Zlata zora je v mesecih po revoltu uspešno začela izvajati politiko boja za trge in ulice – teritorialnega boja, boja za javni prostor, boja za mestne četrti. Kot pravilno opomni Psarras, ne gre za presenečenje. Zlata zora sledi političnemu delovanju nacistične stranke NSDAP z ustanovitvijo svojih jurišnih oddelkov, ki poskušajo osvojiti mestne četrti velikih mest in napadajo drugače misleče. Uporaba nasilja v teh akcijah je bistvena značilnost, in ne zgolj občasni izpad najbolj ekstremističnih delov stranke (Psarras v Löwy in Verikas 2013). Gre za podobnost v delovanju in organizaciji.

Decembrski upor iz leta 2008 je pomenil preboj (novega) radikalnega gibanja. Hkrati je upor postal tudi točka premisleka za oblast in reakcionarne sile v družbi, ki so se ubadale z vprašanjem, kako se upreti novemu družbenemu gibanju. Takoj v obdobju po upor sta obe

---

⁹⁴Alexandros Grigoropoulos – Alexis.

⁹⁵Mediji so večinoma govorili o lokalnih lastnikih trgovin in lokalov, ki so pravico vzeli v svoje roke in se spopadli z demonstranti. Zamolčali pa so, da ni bil poškodovan prav noben lokal ali lokalna trgovina (Occupied London 2008).

antagonistični sili v času nemirov, tako novo družbeno gibanje kot oblasti in skrajna desnica, na novo definirali odnos do javnega prostora, v katerem sta se kazali njihova nova strategija in politična identiteta. Družbeno-prostorska dinamika je ena ključnih točk postdecembrskega dogajanja na atenskih ulicah. Marca 2009 smo tako naprimer dobili samoorganizirani park Navarionou v režiji novega družbenega gibanja, maja istega leta le nekaj kilometrov proč pa trg Agios Panteleimonas, kjer Zlata zora v sodelovanju s policijo poskuša ustvariti območje brez imigrantov (Dalakoglou in Vradis 2011, 78). Nekakšno nacionalno osvobojeno območje torej. Danes velja za *no-go* območje za imigrante in drugače misleče. Progresivna gibanja so poskušala ponovno »osvojiti« trg, a neuspešno. Večkrat je prišlo do spopadov. Po volitvah in izjemnem rezultatu Zlate zore je ta dobila nov zagon. Danes je jasno, da se je borba za javni prostor obrnila v obračun z levico na ulici. Kot je dejal vidni predstavnik Zlate zore, se Grčija pripravlja »na novo obliko državljanske vojne. Na eni strani se bomo borili nacionalisti, kot smo mi, Grki, ki hočemo svojo državo, takšno, kot je bila. Na drugi strani bodo nezakoniti priseljenci, anarhisti in vsi, ki so že večkrat poskušali razdehati Atene⁹⁶« (v Videmšek 2013b, 279). Torej, vsi, ki leta z demonstracijami nasprotujejo varčevalnim ukrepom, kapitalizmu, fašizmu in rasizmu itn. Dinamika je zelo povedna. Policija je avgusta letos napadla in eviktirala tri skvot v mestu Patras (Occupied London 2013a), le nekaj dni potem, ko so antifašisti poskušali preprečiti shod Zlate zore in je prišlo do spopada med pripadniki Zlate zore in anarhisti⁹⁷ (Occupied London 2013b). V mesecih pred tem so antifašisti z nekaj nasilnimi akcijami napadli sedež Zlate zore v mestu. Izpraznitev skvotov in socialnih centrov lahko razumemo kot pomoč Zlati zori v njihovem boju za mesto, boju za ulice. Socialni centri in zunajparlamentarna levica, ki je pogosto glavni igralec v njih, predstavljajo ne samo glavno antifašistično in antikapitalistično bazo za različna gibanja, ampak so tudi velik igralec pri socialni pomoči (npr. deljenje hrane, prenočišča, zastoj zdravniška pomoči ipd.) obubožanemu ljudstvu in imigrantom. Zato so trn v peti, »konkurenca« tako oblasti kot Zlati zori. S podobno situacijo smo se srečali že prej, opišeta jo Dalakoglou in Vradis, ki podata primer parka Navarionou, ki je bil pod nenehnim pritiskom oblasti in policijskih racij, medtem ko je trg Agios Panteleimonas »opravljal svojo dejavnost« skorajda nemoteno. Po srečanjih in shodih na trgu Agios Panteleimonas je nenehno prihajalo do napadov na atenske skvot, posebej na anarhistični skvot Villa Amalia (Dalakoglou in Vradis 2011, 80–81).

---

⁹⁶Posebej priročno je tudi za napade na Syrizo, ki je večkrat odkrito podprla boje gibanj in demonstracije, vključno z uporom decembra 2008. Ne nazadnje je popularnost stranke odraz podpore različnim gibanjem in vidne vloge v protivarčevalnih protestih. Syrizi tako skrajna desnica in oblast venomer očitata, da je na čelu nasilnih demonstracij.

⁹⁷Med priprtimi se je znašlo 25 antifašistov (Occupied London 2013b).

Vrstili so se tudi zažigalni in bombni napadi na skvote in zbirališča zunajparlamentarne levice v Solunu (Taxikipali 2009). Istega leta je bil v Atenah, med drugimi, z ročno bombo izveden napad na socialni center za imigrante⁹⁸ ravno takrat, ko je v njem potekal sestanek. K sreči ni bilo žrtev (Manosmanolis 2009). Storilcev niso odkrili. Maja 2011 je po umoru in ropu v Atenah, ki sta ga zagrešila imigranta, Zlata zora uprizorila velike demonstracije, tem so sledili vsesplošni napadi na imigrante in skvote po mestu (Dalakoglou 2013a). Villa Amalia je dokončno padla decembra 2012, po 22 letih delovanja, potem ko je doživela evikcijo v imenu varnosti pod taktirko ministra za javno varnost Nikosa Dendiasa (Greek Reporter 2012, 22. december). Še ena velika ovira za oblast in Zlato zoro je bila tako odstranjena. Da oblast misli smrtno resno, se je izkazalo, ko so skvoterji poskušali znova zavzeti stavbo, čemur so sledile aretacije.

Pred Zlato zoro ni varna niti institucionalna levica. Potem ko je Ilias Kasidiaris fizično napadel poslanko komunistov (KKE) in z vodo zalil poslanko Syrize v soočenju na televiziji pred junijskimi volitvami, so mnogi menili, da bo Zlata zora tudi zato dobila manj glasov kot na volitvah maja (Smith 2012a, 7. junij). Motili so se, Zlata zora je dobila praktično enako število glasov. Antilevičarski sentiment med delom prebivalstva, na račun nenehnega blatenja s strani različnih oblasti in Zlate zore, je bil dovolj velik. Poslanka Syrize Rena Dourou (Domoney in Quinn 2012, 10. junij) je kasneje za časopis povedala, da so isti dan pripadniki Zlate zore pri napadu na študentski kampus ranili 15 študentov in tri imigrante ter izrazila presenečenje, koliko odobravanja je med delom populacije prinesel napad Kasidiarisa na poslanki levih strank. Še enega poslanca Syrize so decembra 2012 med nogometno tekmo grške lige napadli in pretepli posamezniki, ki so se identificirali kot pripadniki Zlate zore. Med pretepanjem so mu grozili, da ga bodo ubili. Syriza je napad opisala kot poskus umora, Zlata zora pa je odgovornost za napad zanikala (Smith 2012b, 17. december). Kot se zgodi vedno, ko zraven ni kamer. Syriza je tudi nenehno žrtev obtožb, da daje podporo akcijam radikalne levice in da podpira nasilje. Zadnji vidni primer, ki ga poda Dalakoglou, je celo povezan neposredno s terorizmom. Ko je v Atenah januarja 2013 eksplodirala bomba v nakupovalnem središču⁹⁹ in so neznanci nekaj dni prej streljali na poslopje Nove demokracije, je vlada oba dogodka izkoristila za ostro kritiko Syrize. Slednja naj bi bila po mnenju vlade indirektno odgovorna za napad na nakupovalno središče, saj je prej večkrat kritizirala njegovo izgradnjo. Podobni očitki so leteli na Syrizo glede streljanja na sedež Nove demokracije (Dalakoglou 2013b). Razlog za take obtožbe je en sam – čim bolj oslabiti Syrizo in levico.

---

⁹⁸Kjer ima sedež tudi nekaj levičarskih organizacij, povezanih predvsem s Syrizo (Manosmanolis 2009).

⁹⁹Odgovornost sta prevzeli dve prej neznani anarhistični skupini.

Prav je, da na tem mestu, ker smo zgoraj omenili bombne napade, izpostavimo tudi, da so bili pripadniki, shodi in sedeži Zlate zore večkrat tarče nasilnih akcij antifašističnih, anarhističnih in levičarskih skupin. Med te akcije spadajo tudi bombni napadi in množični nasilni vdori na (lokalne) sedeže stranke. Prav tako je anarhistična/levičarska urbana gverila, ki se je po decembru 2008 ponovno razmahnila, kar je še en stranski produkt decembrskega izbruha, izvedla številne, predvsem simbolne napade na kapitalistične tarče, sedeže strank in represivne organe. Ob simbolnih napadih so se zvrstili tudi taki, sicer redki, ki so terjali smrtne žrtve. Sappho Xenakis (2012, 446–450) pravi, da gre za »novo generacijo« skrajno levih in anarhističnih organizacij urbane gverile, do katerih pa so zelo kritični tudi in predvsem na sami levidci ter v anarhističnih krogih¹⁰⁰. Naša naloga ne govori neposredno o tej zgodbi, zato jo omenjamo samo toliko, kolikor je to nujno potrebno in kolikor se navezuje na dogodke, ki jih opisujemo. V nasprotnem primeru bi odšli v preširoko debato o družbeno-političnem stanju in političnem nasilju v Grčiji. Pa vendarle je ena stvar, ki jo na tem mestu moramo izpostaviti. Xenakos zapiše namreč tudi, da se mediji, stroka in državne institucije veliko ukvarjajo z levičarskim, skoraj nič pa z desničarskim političnim nasiljem¹⁰¹. Razlog leži morda v tem, da skrajna desnica, v nasprotju s skrajno levimi in anarhističnimi skupinami, ne napada predstavnikov države in njenih institucij, ampak predvsem imigrante in levico samo (Xenakis 2012, 454). Morda tudi zato, ker številne akcije skrajne desnice nikoli niso označene za teroristične. In ker je, kot zapiše Jana S. Rošker (1998, 77), sistem vrednot, ki pogojuje nasilje države in teroristične izpade skrajne desnice, enak. »Zato lahko trdimo, da država s svojimi medijskimi trobili in subtilnim sistemom moralnega izobraževanja na implicitni ravni podpira ekscese desničarskih teroristov, čeprav jih njene zakonodajne in izvršilne inštitucije na eksplicitni ravni prepovedujejo in zatirajo« (Rošker 1998, 77). Kako učinkovito jih zatirajo, pa lahko vidimo skozi primere v naši nalogi.

8.2.4 Zlata zora in neoliberalizem

Zlata zora pretkano krmari med sodelovanjem z oblastmi in svojo antisistemsko podobo. Ob enostavni retoriki, ob poenostavljanju realnosti, je to mogoče. Oblasti in Zlata zora ob imigrantih, anarhistih in zunajparlamentarni levidci svoje kampanje usmerjajo vse bolj

---

¹⁰⁰Interpretacije o skupinah so zelo različne. Od tega, da gre za provokatorje, torej, da so tudi te skupine del neke vrste strategije napetosti, do tega, da gre vendarle za avtentične skupine. Da gre vendarle večinoma za avtentične organizacije, nakazuje že dejstvo, da je trenutno v zaporih kar nekaj pripadnikov, ki priznavajo svojo dejavnost v teh skupinah in dejansko prihajajo iz anarhističnega/levičarskega zaledja. To pa še ne pomeni, da znotraj katere od organizacij ne bi mogli delovati infiltratorji, kot je bilo to v preteklosti.

¹⁰¹Pa čeprav je v zadnjem obdobju skrajna desnica v enem samem letu proizvedla več smrtonosnih napadov in težkih poškodb kot skrajna levica v zadnjem desetletju ali več.

proti institucionalni levici in sindikatom, ki po navadi vsaj simbolno stojijo nasproti neoliberalnim reformam.

Po volitvah 2012 so delavci v okolici Aten blokirali ceste, ki vodijo do igralnice, ker so jim lastniki znižali plače pod pretvezo ekonomske krize. Do blokade je v spremstvu telesnih stražarjev prišel Efstathios Boukouras, poslanec Zlate zore, in grozil stavkajočim, da Zlata zora ne bo dovolila komunistom, da počno, kar želijo. To še zdaleč ni bil edini primer, ko je Zlata zora nastopila v imenu kapitala. Stranka je naprimer glasovala za odpis dolgov nogometnim klubom, ki so večinoma v lasti bogatih Grkov. Podprla je Pirejsko banko, ki je pod drobnogledom zaradi sumljivih poslov ob poskusu nakupa neke državne banke. Zlata zora se je prav tako oglasila proti davku na zasluzke lastnikov ladij, ki so v Grčiji tradicionalno eden najbogatejših delov industrije, a so hkrati nizko obdavčeni. Zlata zora z nasprotovanjem sindikatom in stavkam dela to, kar si je velika industrija želela desetletja (Baboulias 2012). V vse bolj antisindikalnem ozračju je tako oblast s policijo v začetku 2013 prekinila večdnevno stavko delavcev podzemne železnice v Atenah, kar ji omogoča zakon iz leta 1974, ki ob posebnih okoliščinah dovoljuje prisilno prekinitev stavke in odpuščanje delavcev, če se temu ne pokorijo (Dalakoglou 2013b). To ni bil edini tak primer v sodobni Grčiji.

Zlata zora se vidi kot zaščitnica grškega delavca, ogroženega od cenene delovne sile iz tujine, levice in sindikatov. Pa vendar Zlate zore nikakor ne smemo razumeti kot branika delavca oz. delavskega razreda, ampak ravno obratno. Zakaj? Kaj predlagajo? Kot zapiše Yanis Baboulias, če beremo manifest Zlate zore vsaj malo med vrsticami, potem lahko preberemo, da se stranka zavzema za nizke davke in bi migrantske delavce, ki so za konkretno delo izjemno slabo plačani, nadomestila z grškimi (Baboulias 2012). Zlata zora se je celo lotila trga delovne sile in ustanovila svoje agencije, ki iščejo zaposlitev samo za Grke. Ponekod lastniki pod taktirko stranke odpuščajo migrantske delavce in zaposlujejo Grke. Pod istimi pogoji seveda. Delavci so v posameznih primerih spregledali strategijo Zlate zore in izpostavili, da ta služi interesom lastnikov, in ne delavcev, saj deli delavce in tako slabi njihov boj. Ni težava v migrantih, težava je v lastnikih, ki jih ne plačujejo, dodajajo (Penny 2012, 14. oktober). Strategija Zlate zore ne služi interesom delavcev oz. delavskega razreda, ampak interesom kapitala. S svojo nacionalistično in rasistično politiko deli delavski razred in ga s tem slabi. Jedro problema, izkoriščanje delavcev za dobiček kapitalista, je odstranjeno. Problem je drugje – v migrantskih delavcih. Zlata zora se v svojem programu in v izvajanjih predstavlja kot stranka, ki nasprotuje globalizaciji, neoliberalizmu in kapitalizmu. Predstavlja se kot edina prava opozicija. Njena teorija in dejanska politika sta velikokrat neskladni in

kontradiktorni, a to nas, če se količkaj učimo iz zgodovine, ne sme presenetiti. Marsikdaj pa so tudi v teoriji povsem jasni. Kako lepo se njihov program naprimer sklada z dogmo neoliberalnih reform, ki se pravkar izvajajo v Grčiji, lahko preberemo v delu o javnem sektorju, kjer pravijo, da javni sektor ne more živeti na račun grškega naroda, ampak se mora začeti obnašati produktivno in v interesu vseh Grkov, predlagajo pa tudi odpuščanje (»nezakonito zaposlenih«) in prekvalifikacijo odvečne delovne sile (The Program of the Golden Dawn, 6. pogl.). Podobnost z mnenji vlad, Mednarodnega denarnega sklada, EU in drugih, ki po Evropi in svetu izvajajo neoliberalne reforme, ni slučajna. Zlata zora seveda ni neoliberalna stranka, nikakor ne, da ne bo pomote, ampak samo vključuje del neoliberalne dogme v svoj program in izvajanje politike na ulici. Prihod Zlate zore na oblast bi pomenil avtoritarno obliko kapitalizma in družbo, oblikovano po rasističnih in etničnih principih. Pomenil bi tudi odstranitev političnih sil, ki danes zavedno in nezavedno sodelujejo z njo.

8.3. Zaključek za (neo)fašizem danes

Zlata zora in CasaPound sta uspešni politični formaciji. Za del uspeha sta zaslužni sami, saj v vsakdanjem delovanju precej uspešno krmarita. Za veliko vetra v jadra CasaPound in Zlate zore pa je zaslužen fenomen, ki ga razumemo kot pluralna desnica. Dokazali smo, da je vzpon Zlate zore povezan z vprašanji, kot je naprimer vprašanje imigrantov oz. priseljevanja, ki so dobila osrednjo vlogo v medijih in pri samih oblasteh. Antiimigrantska politika v Grčiji je skupna politika oblasti, države in skrajne desnice.

V Grčiji po našem mnenju že lahko govorimo o odkriti strategiji napetosti proti (levičarskim) gibanjem in strankam, ki nasprotujejo oblastem in njenim varčevalnim ukrepom. Imamo povezave dela državnega aparata (del policije, tajnih služb, vojske itn.) in desničarskih militantov. Pojavljajo se infiltracije v demonstracije z namenom razbijanja protestov. Storilci iz vrst skrajne desnice so redko kaznovani, preiskave proti njim pa so pogosto sabotirane od znotraj. Ob vsem tem ima skrajna desnica, konkretno Zlata zora, skoraj proste roke pri napadu na levico na ulicah grških mest. Ta ji udarce pogosto vrača. Bojazen pred militarizacijo boja je velika. Zdi se namreč, da je v ozadju strategija izzvati hujše ulične spopade, ki bi nato omogočili tršo državno roko. Akcije zunajparlamentarne radikalne levice se pogosto izrablja tudi za napad na parlamentarno levico, češ, da je ta kolovodja nasilnih anarhistov in skrajnih levičarjev. Pri tem naletimo vedno na isto, sicer krivično in neresnično, predstavo o anarhistu kot nasilnežu z bombami. Številni anarhisti in levičarji so zaprti v

zaporih ali priporih, mnogi za dejanja, ki jih niso storili, pri čemer se pogosto tudi kršijo zakoni, medtem ko za (skrajne) desničarje podobno ne velja. V napetem političnem ozačju se simbolne¹⁰² napade urbane levičarske gverile, če zmeraj sploh gre za avtentične skupine, na kapitalistične cilje, uporablja za povezavo cele levice s terorizmom. In še bi lahko naštevali. Vse to so prijemi, ki smo jih srečali tudi v italijanskem obdobju, o katerem je bilo govora v naši nalogi.

So pa tudi razlike z italijanskimi šestdesetimi in sedemdesetimi leti. Nimamo masovnih bombnih napadov, ker gre za drugačno dinamiko boja. V prihodnosti sicer ne izključujemo hujših napadov, predvsem v primeru drobljenja (skrajne) desnice ali nastanka še bolj radikalnih manjših skupin. Cilja strategije v Grčiji tudi ne vidimo v državnem udaru ali čem podobnem. Vidimo ga predvsem v ohranjanju statusa quo. Preprečiti je potrebno preboj zunajparlamentarnih gibanj in parlamentarne levice. Zlata zora v tem boju prevzema vlogo jurišnih oddelkov.

---

¹⁰²Simbolne zato, ker redko terjajo smrtne žrtve ali ranjene.

9 ZAKLJUČNE BESEDE

V zgornjem besedilu smo se lotili težavne in zapletene tematike strategije napetosti. Težavne zato, ker so številni dogodki iz šestdesetih in sedemdesetih let v Italiji še vedno vsaj delno nepojasnjeni. Zapletene pa zato, ker ni šlo zgolj za nasilje ekstremnih desničarskih skupin, kot lahko pogosto slišimo, ampak za obsežnejšo in organizirano delovanje širokega nabora akterjev.

Akti strategije napetosti so bili pogosto izvedeni tako, da bi za nasilna dejanja lahko obtožili levico, čeprav so bili izvajalci vse kaj drugega kot levičarji. Strategijo napetosti lahko nedvomno razumemo kot strategijo, ki se je pojavila zato, da bi zaustavila družbena in delavska gibanja ter zunajparlamentarno levico na eni in uspeh parlamentarne levice na drugi strani. Odkrito se je pojavila takoj po izbruhu študentskega in delavskega gibanja ob koncu šestdesetih let. To je bil tudi čas vključevanja parlamentarne levice v vlade, kar je bilo v duhu hladne vojne nezaželeno in je še dodatno spodbujalo nasilje akterjev strategije napetosti. Iz vsega zapisanega v naši magistrski nalogi, lahko potrdimo hipotezo, da je bila strategija napetosti ena od ključnih metod boja proti delavskim in družbenim gibanjem v Italiji.

Odgovorimo lahko, kdo so bili akterji strategije napetosti. Ti nikakor niso prihajali samo iz skrajnih neofašističnih skupin, ampak iz širokega kroga paralelnih struktur, kot je na primer loža P2, delov domačih in tujih tajnih služb, vojske, desnega krila krščanske demokracije, dela ekonomskih elit in še bi lahko naštevali. V Italiji lahko povsem upravičeno govorimo o nevidni vladi, ki je vlekla niti v ozadju. Skozi nalogo smo pokazali na prepletenost naštetih akterjev in tudi na njihovo medsebojno tekmovanje. Prav tako smo poskušali odgovoriti na vprašanje instrumentalizacije, ki ga vidimo kot vprašanje, na katerega ni mogoče podati enoznačnega odgovora, ampak je šlo po našem mnenju za kombinacijo medsebojnega izkoriščanja in pristnega sodelovanja.

Pokazali smo, da so bili z masovnimi bombnim napadi ali *stragismom*, srčiko strategije napetosti, povezani tudi poskusi in načrti državnih udarov. Te lahko razumemo kot drugi korak. Po tem, ko je razneslo peklenke stroje in je prišlo do kaosa, je nastopil čas, ko je bilo potrebno v družbi vzpostaviti red in varnost – nastopil je čas za bolj avtoritarne oblike vladavine. Eden od ciljev strategije napetosti, ob napadu na levico, je bil ravno oblikovanje bolj avtoritarne oblike vladavine ali celo diktature. To naj bi omogočili prav državni udari, ki se sicer v Italiji niso nikoli v celoti uresničili. So pa grožnje z njimi kar nekaj let visele v zraku in tako javnost opominjale na to, kaj se lahko zgodi, če bi se levica preveč okrepla.

Druga polovica sedemdesetih je doživela eksplozijo oboroženega političnega boja. Na desetine skupin iz levice in desnice je izvajalo napade in atentate. Prišlo je do militarizacije gibanj. Na skrajni desnici so na plano prišle skupine nove generacije, ki naj bi bile drugačne od t.i. zgodovinskih skupin. V marsičem so tudi bile, a še zdaleč ne v takem obsegu, kot je veljalo v teoriji. Orožje je nova generacija obrnila proti levici, državi in svojemu taboru. Prav ta generacija je bila na koncu pravnomočno obsojena za najhujšo obliko *stragisma*, napad v Bologni leta 1980, za katerega pa obsojeni militanti še danes kategorično zavračajo odgovornost.

Strategija napetosti je proces, ki ga nikakor ne moremo zamejiti samo na Italijo in na obravnavani dve desetletji. Sami ga vidimo kot širši fenomen, ki se je pojavil že prej in se pojavlja tudi danes. Oblike in manifestacije so lahko podobne ali pa tudi ne. Zato smo se v zadnjem delu naloge posvetili najnovejšemu dogajanju na ulicah Italije in Grčije.

V primeru Italije smo pokazali, kako izbrani primer neofašističnega gibanja CasaPound deluje danes. Navedli smo primere konkretnih delovanj CasaPound na terenu in gibanje umestili v fenomen »pluralne desnice« ter pokazali na posamezne primere, ko so pripadniki gibanja pri nasilnih dejanjih dobili zaščito državnih organov. Italijo nenehno pretresajo afere povezav policije in karabinjerjev s skrajno desnico. Omenili smo primer nekakšne paralelne policije izpred nekaj let, kar je obudilo spomine na preteklost. Italija je država z veliko strasti v politiki. Je del sredozemskega lonca, ki se je znašel v vrtincu (političnih) bojev. Če bi v Italiji prišlo do podobnih razmer in uporov kot v Grčiji, potem bi zagotovo videli ponovitev vsaj dela zgodbe iz šestdesetih in sedemdesetih let. Male iskricke z ulice bi se lahko zelo hitro spremenile v požar.

Grčija je zgodba zase. Na plečih ljudstva vladajoča elita, sestavljena iz konservativcev in socialnih demokratov, izvaja neoliberalne prijeme, ki radirajo priborjene pravice z neverjetno hitrostjo. Na političnem odru smo tudi – ali prav zaradi tega – videli razpad dvostrankarskega sistema. Dobili smo močno levico, tako parlamentarno kot zunajparlamentarno, in močno skrajno desnico. V grškem parlamentu tako tako sedijo poslanci ene najbolj skrajnih desničarskih strank v Evropi, Zlate zore, ki smo jo obravnavali v zadnjem delu naloge in pokazali na njeno delovanje znotraj grškega političnega prostora. Prvič, menimo, da je v Grčiji mogoče govoriti o pluralni desnici. To je še posebej vidno ob vprašanju ilegalnih imigrantov, ko vsakokratna oblast in skrajna desnica pomikata meje ukrepov proti imigrantom do skrajnih meja. Skrajna desnica je poskrbela, da so identitetna vprašanja prišla v ospredje, kar je oblast seveda izkoristila in prikazala problem priseljevanja kot glavni problem grške družbe. Vprašanja, povezana s samo krizo kapitalističnega sistema,

pa so bila tako »odmaknjena« od javnosti. Drugič, menimo, da v Grčiji lahko govorimo o neke vrste strategiji napetosti proti delavskim/družbenim gibanjem in levici nasploh. Povedali smo, da Zlata zora uporablja taktiko boja za ulice in mestne četrti, ob tem pa lahko računa na izdatno pomoč policije. Pokazali smo na sodelovanje z delom državnega aparata in prikrivanje zločinov Zlate zore, ki jih izvajajo tajne službe in policija, kar kaže na izjemno podobnost z italijanskimi primeri v preteklosti.

Dinamika dogajanj je v zadnjem tednu dobila pospešek, ko je pripadnik Zlate zore v organiziranem napadu usmrtil levičarskega aktivista in antifašističnega glasbenika. Oblasti so bile prisiljene povleči nekatere ukrepe, na dan pa so prišle prav neverjetne povezave med Zlato zoro, policijo, vojsko in drugimi službami. Beremo poročila o tem, da Zlata zora razpolaga z nekaj sto ali nekaj tisoč izurjenimi aktivisti. Morebitni nadaljni pritisk na stranko bi se lahko končal v več smereh. Prvič, Zlata zora bi lahko izgubila na popularnosti, kar bi s seboj najverjetneje prineslo drobljenje stranke in nastanek novih skupin ali popularizacijo ketere od marginalnih skupin, ki že obstajajo. Drugič, nekatere od teh skupin bi lahko nastopile še bolj nasilno – morda tudi proti državnemu aparatu, ki zdaj ni med cilji Zlate zore, temveč ravno obratno. Tretjič, umor levičarskega aktivista bi lahko pomenil začetek hujšega spopada med levico in desnico na ulicah.

Menimo, da je strategija napetosti še kako aktualna tudi danes. Morda se (še) ne kaže v obsegu kot nekoč, pa vendarle. Prav tako cilj tega delovanja tokrat najbrž ni diktatura ali kaj podobnega, ampak predvsem ohranjanje statusa quo. Oblastniške elite si ne morejo privoščiti uspeha novih delavskih in družbenih gibanj, v skrajni desnici pa so ponovno našle priročnega partnerja za boj proti njim. To pa nikakor ne velja samo za Grčijo ali Italijo.

10 LITERATURA

- Agosti, Aldo. 2008. *Palmiro Togliatti: A Biography*. London/New York: I.B. Tauris.
- ANMA. 2012. *ND leader Samaras outlines policy on security, illegal immigration*. Dostopno prek: <http://www.amna.gr/english/articleview.php?id=619> (15. marec 2013).
- Baboulias, Yiannis. 2012. *The Two Faces of Greek Neoliberalism*. Dostopno prek: <http://theoccupiedtimes.org/?p=7657> (27. maj 2013).
- Balestrini, Nanni in Primo Moroni. 2002. *Die goldene Horde: Arbeiterautonomie, Jugendrevolte und bewaffneter Kampf in Italien*. Berlin: Assoziation A.
- Bartlett, Jamie, Jonathan Birdwell in Caterina Froio. 2012. »The rise of populism in Europe can be traced through online behaviour...« *Populism in Europe: CasaPound*. Dostopno prek: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/26448/477a_Populism_Italy_web.pdf (10. maj 2013).
- BBC. 2005. *Italy probes »paralell police«*. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4640247.stm> (13. maj 2013).
- Berteni, Franco, Denis Giordano in Caterina Sartori. 2010. *Casa Pound and the New Radical Right in Italy*. Dostopno prek: <http://www.metamute.org/editorial/articles/casa-pound-and-new-radical-right-italy> (12. januar 2012).
- Božič, Kristina. 2013. EU nas ne varuje pred fašizmom. *Dnevnik*, 23. februar. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/objektiv/intervjuji/eu-nas-ne-varuje-pred-fasizmom> (15. maj 2013).
- Buffa, Pier Vittorio, Alberto Franceschini in Franco Giustolisi. 1990. »Das Herz des Staates treffen«. Wien/Zürich: Europaverlag.
- CasaPound. 2013. *Chavez, CasaPound lo ricorda con striscioni in 50 citta*. Dostopno prek: <http://www.casapounditalia.org/2013/03/chavez-casapound-lo-ricorda-con.html> (12. maj 2013).
- CasaPound Facebook. 2013. Dostopno prek: <https://sl-si.facebook.com/votacasapound> (20. junij 2013).
- Castellano, Lucio, Giustino Cortiana, Luciano Ferrari Bravo, Antonio Negri, Franco Tommei, Paolo Virno, Arrigo Cavallina, Mario Dalmaviva, Chico Funara, Paolo Pozzi in Emilio Vesce. 1996. Do You Remember Revolution?. V *Radical Thought in Italy. A Potential Politics*, ur. Michael Hardt in Paolo Virno, 225–238. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.

- Cento Bull, Ana. 2012. *Italian Neofascism: The Strategy of Tension and the Politics of Nonreconciliation*. New York/Oxford: Berghahn Books.
- Chatzistefanou, Aris. 2012. Golden Dawn has infiltrated Greek police, claims officer. *The Guardian*, 26. oktober. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2012/oct/26/golden-dawn-infiltrated-greek-police-claims> (12. maj 2013).
- Chiarini, Roberto. 1991. The »Movimento Sociale Italiano«: A Historical Profile. V *Neo-Fascism in Europe*, ur. Luciano Cheles, Ronnie Ferguson in Michalina Vaughan, 19–42. Essex: Longman Group UK Limited.
- Christie, Stuart. 1984. *Stefano Delle Chiaie: Portrait of a Black Terrorist*. London: Anarchy Magazine/Refract Publications.
- Dabilis, Andy. 2013. *ND Regain 2 MP's. Another Wants Golden Dawn*. Dostopno prek: <http://greece.greekreporter.com/2013/07/02/nd-regain-2-mps-another-wants-golden-dawn/> (5. avgust 2013).
- Dalakoglou, Dimitris. 2013a. *Facing Neo-nazis in public: A Story about an Anti-Fascist Motorbike Patrol*. Dostopno prek: <http://www.crisis-scape.net/blog/item/138-anti-fascist-motorbike-patrol> (5. avgust 2013).
- – – – 2013b. *Greetings from Athenian democracy*. Dostopno prek: <http://www.opendemocracy.net/opensecurity/dimitris-dalakoglou/greetings-from-athenian-democracy> (2. avgust 2013).
- Dalakoglou, Dimitris in Antonis Vradis, ur. 2011. *Revolt and Crisis in Greece: Between a Present Yet to Pass and a Future Still to Come*. Oakland/Edinburgh: AK Press.
- Dalakoglou, Dimitris in Antonis Vradis. 2011. Spatial legacies of December and the right to the city. V *Revolt and Crisis in Greece: Between a Present Yet to Pass and a Future Still to Come*, ur. Dimitris Dalakoglou in Antonis Vradis, 77–88. Oakland/Edinburgh: AK Press.
- Davis, Nick. 2008. The bloody battle of Genoa. *The Guardian*, 17. julij. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2008/jul/17/italy.g8> (22. junij 2013).
- Domoney, Ross in Ben Quinn. 2012. Greek MP: TV assault reveals true nature of far-right Golden Dawn Party. *The Guardian*, 10. junij. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2012/jun/10/greek-mp-assault-golden-dawn> (27. junij 2013).

- Dossi, Rosella. 2001. Italy's Invisible Government. *CERC Working Papers Series* 2001 (1). Dostopno prek: <http://cerc.unimelb.edu.au/publications/CERCWP012001.pdf> (25. november 2012).
- Drakulić, Slobodan, Mirjana Oklobdžija in Claudio VENZA. 1983. *Gradska gerila u Italiji 1970–1980*. Rijeka: Liburnija.
- Eggleton, Pat. 2010. Rosarno riots reopen immigration debate. *Italy Magazine*, 11. januar. Dostopno prek: <http://www.italymagazine.com/italy/rosarno/rosarno-riots-reopen-immigration-debate> (10. februar 2013).
- *Ekathimerini*. 2013. Golden Dawn MP Kasidiaris suggests he denies Holocaust took place. 6. junij. Dostopno prek: http://www.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_wsite1_1_06/06/2013_502986 (3. avgust 2013).
- Ellinas, Antonis A. 2013. The Rise of Golden Dawn: The New Face of the Far Right in Greece. *South European Society and Politics*. Dostopno prek: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13608746.2013.782838> (7. avgust 2013).
- *EnetEnglish*. 2013. Golden Dawn plays Nazi anthem at food handout. 25. julij. Dostopno prek: <http://www.enetenglish.gr/?i=news.en.article&id=1306> (20. avgust 2013).
- Ferraresi, Franco. 1996. *Threats to Democracy: The Radical Right in Italy After the War*. New Jersey: Princeton University Press.
- Francovich, Allan. 1992. *Operation Gladio*. BBC. Dostopno prek: <http://archive.org/details/operationgladio> (13. maj 2013).
- Gallego, Ferran. 1999. *The Extreme Right in Italy From the Italian Social Movement to Post-Fascism*. Dostopno prek: http://ddd.uab.cat/pub/worpaper/1999/hdl_2072_1295/ICPS169.pdf (1. februar 2012)
- Ganser, Daniele. 2006. *Natova skrivna vojska: Operacija Gladio in terorizem v zahodni Evropi*. Mengeš: Ciceron.
- Greek Reporter. 2012. *Greek Police Evict Squatters After 22 Years*. Dostopno prek: <http://greece.greekreporter.com/2012/12/22/greek-police-evict-squatters-after-22-years/> (2. junij 2013).
- GRReporter. 2012. *One of every two police officers voted for Golden Dawn*. Dostopno prek: http://www.grreporter.info/en/one_every_two_police_officers_voted_golden_dawn/6853 (12. februar 2013).

- I Can't Relax in Greece. 2013. *New Holocaust denial from Golden Dawn MP*. Dostopno prek: <http://icantrelaxingreece.wordpress.com/2013/06/11/new-holocaust-denial-from-golden-dawn-mp/> (5. avgust 2013).
- Ignazi, Piero. 2006. *Extreme Right Parties in Western Europe*. New York: Oxford University Press.
- Italy Calling. 2011. *Racist attacks against Roma people and African migrants*. Dostopno prek: <http://italycalling.wordpress.com/2011/12/13/racist-attacks-against-roma-people-and-african-migrants/#more-1036> (20. maj 2013).
- – – – 2013. *Like father, like son: Fascists of the 3rd Millennium*. Dostopno prek: <http://italycalling.wordpress.com/2013/04/13/like-father-like-son-fascists-of-the-3rd-millennium/> (20. maj 2013).
- Katsiaficas, Georgy. 2006. *The Subversion of Politics: European Autonomous Social Movements and the Decolonization of Everyday Life*. Edinburgh: AK Press.
- Keep Talking Greece. 2013. *Nea Dimocratia MP supports cooperation with Golden Dawn*. Dostopno prek: <http://www.keeptalkinggreece.com/2013/07/01/nea-dimocratia-mp-supports-cooperation-with-golden-dawn/> (27. avgust 2013).
- Kington, Tom. 2011a. Italy's fascists stay true to Mussolini's ideology. *The Guardian*, 6. november. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2011/nov/06/italy-fascists-true-mussolini-ideology?INTCMP=SRCH> (30. junij 2013).
- – – – 2011b. Florence gunman shoots Senegalese street vendors dead. *The Guardian*, 13. december. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2011/dec/13/florence-gunman-shoots-street-vendors> (30. junij 2013).
- Kitsantonis, Niki. 2012. As Greece Rounds Up Migrants, Official Says »Invasion« Imperils National Stability. *The New York Times*, 6. avgust. Dostopno prek: http://www.nytimes.com/2012/08/07/world/europe/vast-police-operation-targets-migrants-in-athens.html?_r=1& (24. maj 2013).
- Kraigher, Amelia. 1998. Svinčena leta italijanske levice. *Časopis za kritiko znanosti 190–191*, 131–149.
- Kuzmanič, Tonči. 2003. Razumevanje desnic: nove in drugih vrst. V *Nova Desnica: zbornik predavanj 3. Letnika delavsko-punkerske univerze*, ur. Ciril Obrestar in Tonči Kuzmanič, 7–31. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Lihtenvalner, Katja. 2013. Zlata zora: politiki z ulice. Zlata zora svoje politike ne izvaja v parlamentu, ampak na ulici, kjer so državljani. Njihov oder je ulica. *Delo*, 3.

avgust. Dostopno prek: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/zlata-zora-politiki-z-ulice.html> (20. avgust 2013).

- Löwy, Michael in Eleni Verikas. 2013. *The Greek Neo-Nazis of Golden Dawn – No Pasaran? Interview with Dimitris Psarras, the author of the Greek »Black Book of Chrysi Avgi (Golden Dawn)«*. Dostopno prek: <http://transform-network.net/blog/blog-2013/news/detail/Blog/the-greek-neo-nazis-of-golden-dawn-no-pasaran.html> (4. september 2013).
- Manosmanolis. 2009. *Haunt of Migrants in Exarcheia, Athens, attacked with hand-grenade*. Dostopno prek: <http://libcom.org/news/haunt-migrants-exarcheia-attacked-hand-grenade-25022009> (5. junij 2013).
- *Metron Analysis*. 2013. Dostopno prek: <http://www.metronanalysis.gr/gr/polls/ziped/pub1762.pdf> (5. avgust 2013).
- Ministero Dell'Interno. 2013. *Elezioni 2013*. Dostopno prek: <http://elezioni.interno.it/camera/scrutini/20130224/C000000000.htm> (10. julij 2013).
- – – – *Archivio Storico delle Elezioni*. Dostopno prek: <http://elezionistorico.interno.it/index.php?tpel=C&dtel=18/04/1948&tpa=I&tpe=A&lev0=0&levsut0=0&es0=S&ms=S> (10. julij 2013).
- Ministry of Interior. 2009. *National Elections 2009*. Dostopno prek: <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2009/pages/index.html?lang=en> (5. junij 2013).
- – – – 2012a. *Parliamentary Elections 2012*. Dostopno prek: [http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2012a/public/index.html?lang=en#{"cls":"main","params":{}}](http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2012a/public/index.html?lang=en#{) (5. junij 2013).
- – – – 2012b. *Parliamentary Elections June 2012*. Dostopno prek: [http://ekloges.yves.gr/v2012b/public/index.html?lang=en#{"%22cls%22:%22main%22,%22params%22:{}}](http://ekloges.yves.gr/v2012b/public/index.html?lang=en#{) (5. junij 2013).
- Negri, Toni. 1998. Med »zgodovinskim kompromisom« in terorizmom – pogled na italijansko izkušnjo v sedemdesetih. *Časopis za kritiko znanosti 190–191*, 151–156.
- Occupied London. 2008. *Patras: This is what a junta looks like!*. Dostopno prek: <http://blog.occupiedlondon.org/2008/12/10/311am-patras-this-is-what-a-junta-looks-like/> (18. junij 2013).
- – – – 2012. *6,400 migrants detained by police in largest ever pogrom operation in the centre of Athens*. Dostopno prek: <http://blog.occupiedlondon.org/2012/08/05/6400->

migrants-detained-by-police-in-largest-ever-pogrom-by-police-in-the-centre-of-athens/ (17. junij 2013).

- – – – 2013a. *Greece: Crackdown against three squatted spaces in the port city of Patras*. Dostopno prek: <http://blog.occupiedlondon.org/2013/08/05/greece-crackdown-against-three-squatted-spaces-in-the-port-city-of-patras/> (20. avgust 2013).
- – – – 2013b. *Patras: anti-fascists clash with the fascists of Golden Dawn; police detain 25 anti-fascist in retaliation*. Dostopno prek: <http://blog.occupiedlondon.org/2013/07/25/patras-anti-fascists-clash-with-the-fascists-of-golden-dawn-police-detain-25-anti-fascists-in-retaliation/> (20. avgust 2013).
- Open Revolt!. 2011. *Retake Everything! (a interview with CasaPound)*. Dostopno prek: <http://openrevolt.info/2011/12/15/casa-pound/> (30. junij 2013).
- ORF. 2013. *Mehrheitlich Rechartextreme*. Dostopno prek: <http://orf.at/stories/2190810/2190811/> (1. avgust 2013).
- *Our Real Socialism!*. 2012. Dostopno prek: <http://golden-dawn-international-newsroom.blogspot.gr/2012/10/our-real-socialism.html> (3. marec 2013).
- Palavršić, Joško. 1988a. *Gerila na Asfaltu 1. Kronika političkih nasilja u Italiji*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.
- – – – 1988b. *Gerila na Asfaltu 2. Kronika političkih nasilja u Italiji*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.
- Penny, Laurie. 2012. The Golden Dawn: A love of power and a hatred of difference on the rise in the cradle of democracy. *The Independent*, 14. oktober. Dostopno prek: <http://www.independent.co.uk/voices/commentators/the-golden-dawn-a-love-of-power-and-a-hatred-of-difference-on-the-rise-in-the-cradle-of-democracy-8210724.html> (12. junij 2013).
- Philips, John. 2005. Up to 200 Italian police 'ran parallel anti-terror force'. *The Independent*, 5. julij. Dostopno prek: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/up-to-200-italian-police-ran-parallel-antiterror-force-296897.html> (2. april 2013).
- Pollard, John. 2008. *Catholicism in Modern Italy: Religion, Society and Politics since 1861*. New York: Routledge.
- *Public Issue*. 2013. Dostopno prek: <http://www.publicissue.gr/wp-content/uploads/2013/07/var-122-jul-2013.pdf> (5. avgust 2013).

- Rossanda, Rossana in Carla Mosca. 2006. *Mario Moretti. Brigate Rosse: Eine italienische Geschichte*. Berlin/Hamburg: Assoziation A.
- Rošker S., Jana. 1998. O negaciji negativne utopije ali o čudežni preobrazbi volka v ovčje krzno; etika levičarskega terorizma. *Časopis za kritiko znanosti* 190–191, 75–83.
- RTVSLO. 2011. *Foto: Italijan v rasističnem napadu ubil dva Senegalca*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/svet/foto-italijan-v-rasisticnem-napadu-ubil-dva-senegalca/272727> (20. maj 2013).
- Schwarz, A.G., Tasos Sagris in Void Network, ur. 2010. *We are an Image from the Future: The Greek Revolt of December 2008*. Oakland/Edinburgh/Baltimore: AK Press.
- Scialoja, Marco. 1997. *Renato Curcio: Mit offenem Blick*. Berlin: ID-Verlag.
- Smith, Helena. 2012a. Golden Dawn MP's live TV assault shocks Greece. *The Guardian*, 7. junij. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2012/jun/07/golden-dawn-tv-assault-greece?gclid=Article:in%20body%20link> (15. julij 2013).
- – – – 2012b. Syriza says attack on MP was 'brutal assassination attempt'. *The Guardian*, 17. december. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2012/dec/17/syriza-attack-on-mp> (5. maj 2013).
- Struggles in Italy. 2012. *Casa Pound Italia*. Dostopno prek: <http://strugglesinitaly.wordpress.com/info-on-italian-politics/en-casa-pound-italia/> (15. maj 2013).
- Squires, Nick. 2012. Italy's soldiers told to get rid of tattoos. *The Daily Telegraph*, 20. avgust. Dostopno prek: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/italy/9487567/Italys-soldiers-told-to-get-rid-of-tattoos.html> (10. julij 2013).
- Taxikipali. 2009. *Double fascist attack against squats in Salonica in midst of continuing tension*. Dostopno prek: <http://libcom.org/news/double-fascist-attack-against-squats-salonica-midst-continuing-tension-28072009> (12. maj 2013).
- *The Program of the Golden Dawn*. Dostopno prek: <http://golden-dawn-international-newsroom.blogspot.com/p/the-program-of-golden-dawn.html> (3. april 2013).
- *The Truth About the Golden Dawn*. Dostopno prek: <http://golden-dawn-international-newsroom.blogspot.com/p/the-truth-about-golden-dawn.html> (20. maj 2013).
- Velikonja, Mitja. 2013. Nadaljevanje politike z drugimi sredstvi. Neofašistični grafiti in *street art* na Slovenskem. *Časopis za kritiko znanosti* 251, 116–126.

- Videmšek, Boštjan. 2013a. Neonacizem – tukaj in zdaj. Tako kot pred osemdesetimi leti so se (neo)nacistom večinoma pridružili – oportunisti. *Delo*, 28. julij. Dostopno prek: <http://www.delo.si/mnenja/komentarji/neonacizem-ndash-tukaj-in-zdaj.html> (12. avgust 2013).
- – – – 2013b. *Upor: arabska pomlad in evropska jesen*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- VPRC. 2013. Dostopno prek: http://www.vprc.gr/uplds/File/teleytaia%20nea/tvxs/Political%20Conjuncture%20and%20Governance_Jul2013.pdf (5. avgust 2013).
- Whelan, Brian. 2013. *Italian fascists CasaPound praise »normal Italian« Di Canio*. Dostopno prek: <http://www.channel4.com/news/casapound-italian-fascists-paolo-dicanio> (15. junij 2013).
- Wright, Steve. 2002. *Storming Heaven: Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism*. London: Pluto Press.
- Xenakis, Sappho. 2012. A New Dawn? Change and Continuity in Political Violence in Greece. *Terrorism and Political Violence*. Dostopno prek: http://www.academia.edu/2020788/A_New_Dawn_Change_and_Continuity_in_Political_Violence_in_Greece (23. avgust 2013).
- Zenakos, Augustine. 2012. *Golden Dawn, 1980-2012. The Neonazis' road to Parliament*. Dostopno prek: <http://borderlinereports.net/2012/10/25/report-golden-dawn-1980-2012-the-neonazis-road-to-parliament/> (4. april 2013).